

ÜSKÜDAR

KÜLTÜR, SANAT VE MEDENİYET DERGİSİ 9

İmparatorluğun Mirası

İşleyen
Kudüs
Saati:
Nuri Pakdil

Merhaba...

Üsküdar Dergisi ilk sayısından itibaren hem Üsküdar'ın, hem de İstanbul başta olmak üzere tüm cihanın kadim tarihini ve kültürel birikimini anlamayı, anlamlandırmayı, günümüze taşıyıp geleceğe aktarmayı ve bunu yaparken sizleri şahit tutmayı görev edinmiştir.

Bu sayıda bizlerle birlikte şahit olmanızı istediğimiz bir büyük meselemiz var. İzini kaybetmeye başladığımız, hususiyetle iştiğal etmediğimiz ancak başkaları tarafından işgal edildiğinde gündemimizi meşgul eden bir konuyla karşınızdayız; İmparatorluk Coğrafyası.

Evvela İran içlerinden Bosna serhaddine, Prizren'de Melami Tekkesine, gönlünüzü hoş etmeye Afrika'ya, Tuna vapurunda kahve dağıtan Adakaleli bir Türk'e, Anadolu'nun ücra bir köşesinde radyodan duyulan şiirlerle Fuzulî'ye ve dahi coğrafyaya aşık olmaya ve görmeden hasret duymaya davet ediyoruz sizi. Ahiren Halebü's-şehba'nın hüznüne gark olurken, Irak'ta, Suriye'de ve daha nicelerinde madden ve manen yağmalanan bir "redd-i mirasın" izlerini sürerken yoldaş olmaya çağırıyoruz.

Bu çağrıyı yaparken, yoldan ve yoldaştan haberdar etmek adına dergimizin dosya konularından birini de Nuri Pakdil'e ayırdık. Bir mütefekkir-münevver portresi olarak Pakdil'in, coğrafyaya bakışı, düşünce dünyası işlenen konular arasında.

Önceki sayılarımızda olduğu gibi Üsküdar'ın manevi dünyasına, tarihine ve kültürüne dair yazılarımız derginin diğer bir ağırlık noktasını oluşturuyor. Bunun yanında fikir, sanat ve edebiyat kokulu yazılarımız da bu sayıyı zenginleştiren ve değerini arttıran çalışmalar olarak dergimizde yer almaktadır.

Daha güzel sayılarda buluşmak temennisiyle...

ÜSKÜDAR

ADINA SAHİBİ

Hilmi Türkmen

YAYIN KURULU

Erhan Afyoncu
M. Fatih Andı
Beşir Ayvazoğlu
Ahmet Emre Bilgili
Özkul Eren
Mustafa S. Küçükbaşcı
İskender Pala
Yunus Uğur
Coşkun Yılmaz

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

M. Fatih Andı • Coşkun Yılmaz

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Mesut Meyveci

EDİTÖR

Serkan Osmanlioğlu

GRAFİK TASARIM

Özkul Eren

FOTOĞRAF

Esat Coşkun
Üsküdar Belediyesi Arşivi
SMEY Arşivi

GRAFİK UYGULAMA

SMEY
Ömer Yağız Avnamak

Aralık, 2019

BASKI

Hat Baskı Sanatları

Litros Yolu 2 Matbaacılar Sitesi A Blok No: ZA 5

Topkapı-İSTANBUL

Tel: 0212 567 77 66 - 674 58 56 • Faks: 0212 613 75 96

www.hatbaski.com

ÜSKÜDAR
BELEDİYESİ

İLETİŞİM

Üsküdar Belediyesi
Kültür İşleri Müdürlüğü
Mimar Sinan Mah.
Çavuşdere Cad. No: 35
Tel: +90 216 531 30 00
Web: www.uskudar.bel.tr
e-mail: uskudardergisi@uskudar.bel.tr

İçindekiler

10

Tufan Gündüz

**Üç Coğrafya
Bir Gönül**

20

İskender Pala

**Irak ve Suriye'de
Yağmalanan
Eserlerimiz**

46

A. Emre Bilgili

**Gönül Coğrafyası
Olarak Afrika'da
Var Olmak**

4 Bir Resim Üç yorum

M. Fatih Andı, Dursun Ali Tökel, Mustafa Balcı

28 Türkiye Ortadoğu'dan Vazgeçebilir mi?

Zekeriya Kurşun

36 Ortadoğu, Türkler ve Selçuklu Coğrafyasının İhyası

Cengiz Tomar

43 Hicaz'ı Anlamak

Mustafa S. Küçükkaşçı

51 Boğaziçi, Tuna ve Adakale

Beşir Ayvazoğlu

63 Prizren Melami Tekkesinde "Derd ü Gam Bize Aşına Düştü"...

Hasip Saygılı

84

Şaban Saygılı

Entelektüelliğe Sığmayan / Aydınlığı Sönükleştiren Bir Mütefekkir-Münevver Nuri Pakdil

101

Necip Tosun

Nuri Pakdil'in Oyunları

68 Çin'in Kalbinde Bir Müslüman Mahallesi
Kürşat Yıldırım

74 Karşıkararlık
Ömer Fatih Andı

76 Nuri Pakdil'de İnsan Algısı
Arif Ay

94 Mekke, Medine ve Kudüs Hattında Nuri Pakdil'in İstanbul'u
Ârif Bedir

107 Tarihçinin "Üç Zor Mesele"si: Bir Muhasebe, Bir Teklif
Ahmed Fatih Andı

114 "Nev-i Şahsına Münhasır Ferd" ile "Kitle" Arasında Türkiye'de "Kişilik"ın Serencâmı
Celal Fedai

120 Ahlat'tan Üsküdar'a Anadolu Fütuhâtı
Fahameddin Başar

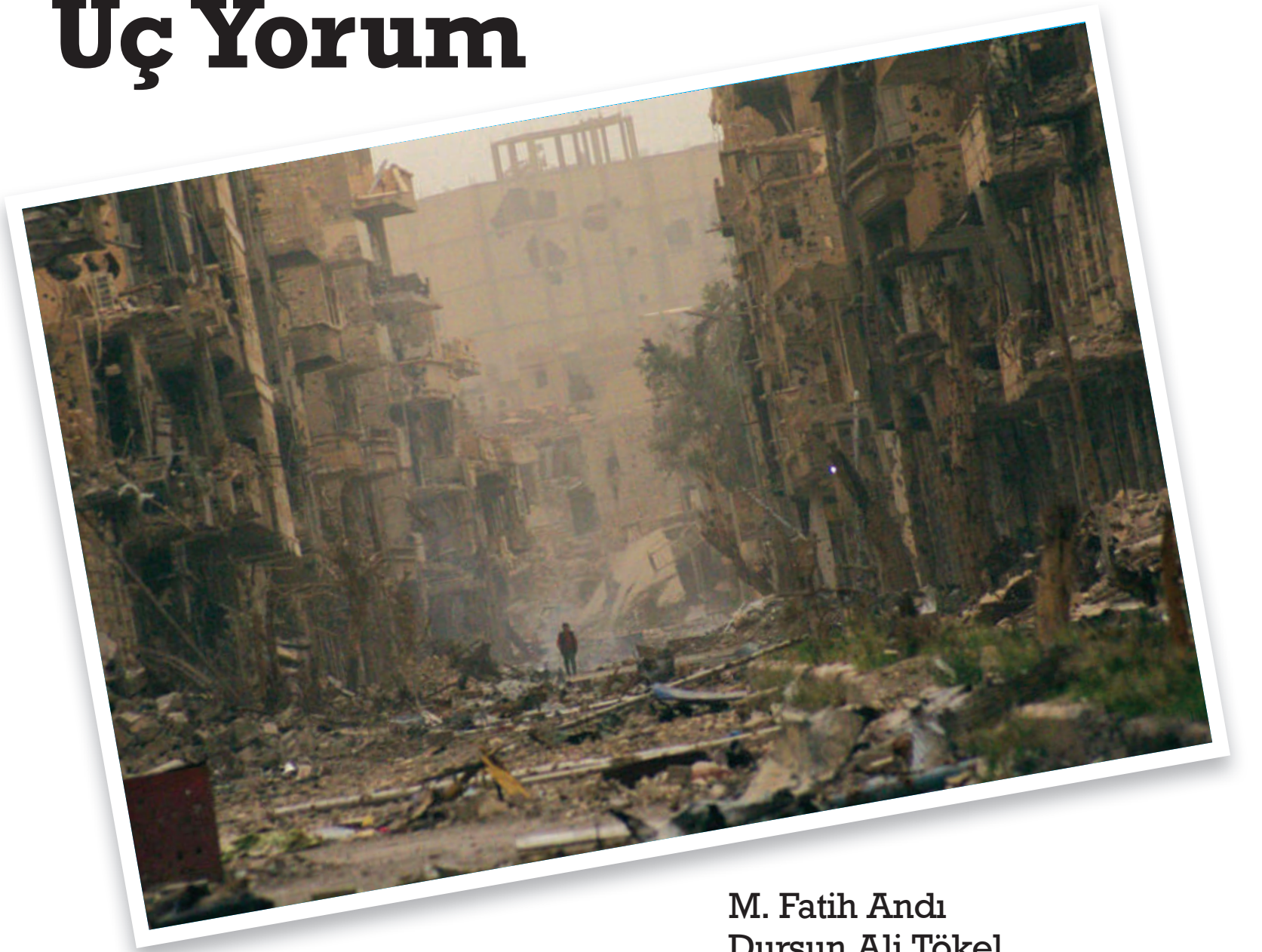
126 Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Teberrükâtı
Ekrem Aytar

134 Üsküdar'ın Kayıp Kitabeleri
Zeynep Emel Ekim

139 9 Eylül 1933 Üsküdar Açık Türbe Yangını
Anılcan Sıçrayık

144 Ahmed Şevki Şehir ve İstanbul
Ali Bulut

Bir Resim Üç Yorum

M. Fatih Andı
Dursun Ali Tökel
Mustafa Balcı

M. Fatih Andı

Asıl Olan Soruyu Sormaktır Soruyu Sormak, Cevabı Bulmaktır

Biz gözümüzün önünde, içimizde yaşanan bunca vahşete karşı, kime “Hayır, siz yaptınız!” diyoruz, diyebiliyoruz? Bu cevap, bir bilinç özütüdür, nüvesidir. Bu nüveyi İslam ümmetinin her bir ferdine yerleştirdiğimizde, tohum toprağını bulmuş demektir. Aksi takdirde, fotoğraftaki yıkıntıların arasında, tek başına ve yapayalnız dikilip kalan kişinin zavallılığını bu topraklar daha çok yaşayacaktır.

Bir Hollywood film platosu değil, Ortadoğu’da bir Müslüman şehrinin sokağı... Şam, Bağdat, Tikrit, Basra, Halep, İdlip, hatta San’a, Kandehar, Mezarşerif... Müslüman coğrafyasındaki onlarca şehrin yüzlerce, belki binlerce sokağından bir tanesi... En hassas ruhlularımızın bile kanıksadığı, tekrarlana tekrarlana “kanıksattırıldığımız”, zillet ve meskenetimizin abidesi görüntülerden biri...

1937’de Alman Nazi ve İtalyan Faşist yönetimlerinin uçakları İspanya’daki Guernica şehrinin bombalandığında Picasso o ünlü ve 3.5 metreye 7.8 metre ebadındaki devasa La Guernica tablosunu yapmış ve sergilemişti.

Buradaki, sonradan yapılmış bir tablo değil, olay anının dehşeti ve sıcaklığı içinden bize çılgınlığı ulaştıran bir fotoğraf. Gerçeğin ta kendisi... Dramın ve acının resmi değil, bizzat kendisi yani... Guernica’yı zerrece aratmayan bir acı... Bunun gibi binlercesi yaşandı bu coğrafyada.

Bu binlercenin bir tane bile sanatta ve edebiyatta Guernica ayarında

bir yansıması oldu mu? Hayır. Daha doğrusu sorunun şöyle sorulması gerekiyor: İyi kötü, bu trajedinin işlendiği eserlere, Guernica’nın zerresi kadar ilgi gösterildi mi, gösteriliyor mu? Hayır. “Onlar, sağırdılar, dilsizdirler, kördürler.” Bizse lâkayd, bigâne ve duyarsız...

Âkif niçin çılgık çılgığa haykırıyordu?

“Tükürün maskeli vicdanına asrın, tükürün!”

Picasso, yıllar sonra bir sergide kendisine “Bu tabloyu siz mi yaptınız?” diye küçümser bir eda ile soran bir Nazi generaline “Hayır, siz yaptınız.” diye cevap vermişti. Biz gözümüzün önünde, içimizde yaşanan bunca vahşete karşı, kime “Hayır, siz yaptınız!” diyoruz, diyebiliyoruz? Bu cevap, bir bilinç özütüdür, nüvesidir. Bu nüveyi İslam ümmetinin her bir ferdine yerleştirdiğimizde, tohum toprağını bulmuş demektir. Aksi takdirde, fotoğraftaki yıkıntıların arasında, tek başına ve yapayalnız dikilip kalan kişinin zavallılığını bu topraklar daha çok yaşayacaktır. O zaman da Akif’in

Bir Resim, Üç Yorum

az evvelki mısraının tokadı andıran devamı gelip bizi bulacaktır:

“Tükürün, belki biraz duygu gelir ârımıza!”

Picasso'nun yukarıdaki cevabını, bu ümmetin çocuklarının da, kendilerini bu duruma düşürenlere vermesi kadar önemli bir tohum-soru da şudur:

Bugün dünya yüzeyinde bu tablo niçin hep İslâm coğrafyasında yaşıyor?

Sonra peş peşe birçok soru:

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yani son 80 senedir niçin “onlar” birbirleriyle hiç savaşıyorlar? Bugün dünyada Müslümanlar hariç, birbiriyle böylesine kıyıcı savaşımlara girişen bir başka toplum

niçin yok? Niçin onların gözleri hep bana dikili, iştahları hep bana matuf? Niçin onların eli bana dokununca, ben kendi içimde dövüşmeye başlıyorum? Niçin hep onlar kazanıyor? Ben niçin kendi kendimle kavga halindeyim? Niçin benim topraklarımdaki her bir savaşta, her bir bombalama saldırısında benim şehirlerim, benim vatanım yerle yeksan ediliyor? Yıkılan her bir şehrin içinde, niçin özellikle mabedlerim, medeniyetimin taşıyıcı sanat abideleri öncelikle yok ediliyor? Niçin benim geçmişten bugüne uzanan izlerim, varlığım kazınıp atılmaya, hafızalardan silinmeye çalışılıyor?

Bu soruları ne kadar çoğaltırsak ve cevabına kendimizi ne kadar hazırlarsak, bu fotoğraf da anlamını o kadar bulacaktır.

Dursun Ali Tökel

Zulüm Bir Bumerangdır

Yukarıdaki görüntü bana, 2. Dünya Savaşı'nda bombalanan bir Alman şehrindeki; çatısı uçurulmuş, kitapları sokaklara dağılmış, atılan bombaların tesiriyle her tarafı harabeye dönmüş o meşhur kütüphaneyi hatırlattı. Bir şehri istila eden düşman kuvvetleri sadece o şehre girip yağmalamakla kalmıyorlar; bütün

barbar kavimlerden de biliyoruz ki önce o şehrin medeniyet hafızasını yok etmeye kastediyorlar. Moğolların yaptığı gibi ilk önce kütüphanelerini yağmalıyor, kitapları yakıyor veya ırmaklara atıp okunmaz hale getiriyor; tarihi yapılarını yerle bir ediyor ve şehrin bütün hafızasını silip atıyorlar. Cengiz'in, bir adı da Farab olan Otrar şehrini

Barbarın istilasını, milleti değil, milletin bütün hafızasını yok etmek üzerine kurulmuştur. Halen de öyledir; Sırlar Kosova'ya ilk girdiklerinizde hemen Kosova devlet arşivini bombaladılar; Hırvatlar Bosna'ya girer girmez tarihi mekânları, özellikle de eşi benzeri bulunmayan o rüya gibi Mostar köprüsünü havaya uçurdular; camileri yıkıp, şehrin kalbini hançerlediler.

nasıl yok ettiğini geçen yıllarda Kazakistan'a gidince görmüştük. O muazzam ve efsanevi ilim, kültür ve irfan şehri Cengiz'in emriyle, taş üstüne taş kalmamacasına haritalardan silinmişti. Aradan bin yıl geçti, harabeler hala duruyor.

Barbarın istilasını, milleti değil, milletin bütün hafızasını yok etmek üzerine kurulmuştur. Halen de öyledir; Sırlar Kosova'ya ilk girdiklerinizde hemen Kosova devlet arşivini bombaladılar; Hırvatlar Bosna'ya girer girmez tarihi mekânları, özellikle de eşi benzeri bulunmayan o rüya gibi Mostar köprüsünü havaya uçurdular; camileri yıkıp, şehrin kalbini hançerlediler.

O barbarlar bugün aynı şeyi şu fotoğrafta görüldüğü gibi İslam'ın en kadim şehirleri olan Şam'da, Halep'te, Bağdat'ta yapıyorlar. Körfez Savaşı yıllarında (1990'ların başı), ABD askerleri Bağdat'a girer girmez ilk işleri hemen tapu, sicil, nüfus arşivlerini yakıp dağıtmak olmuştu. Savaş boyunca, İslam'ın en mübarek beldelerindeki yapılar, binlerce yılın mirası o eşsiz abideler hunharca katledildi. Geriye bir hayalet şehir, ölüleri bile çürümüş mahalleler, sokakları ıpıssız virane şehirler kaldı.

Yapanlarının, bir medeniyeti temsil eden şehirleri, yıkanlarından çok daha fazla yok ettiği yapılar vardır. İstanbul, Şam, Bağdat, Bursa vb. şehirlerin, asırların talihinden süzülüp gelen tarihi görüntüleri, sonsuz nakışlarla süslü yapıları, her biri geçmişte hisli yolculuklar yaptıran atalar yadigarı

eşsiz sokakları; ruhsuz apartmanlar, plansız yapılar, kargacık-burgacık inşaatlarla adeta bağrından hançerlenmiş durumda. Fakat bu bozmalar, nihayetinde yıkımlarla yeniden abadlıklara dönerler belki. Fakat Batının emperyalist güçleri, bugün tarihte bir zamanlar yaptıklarından çok daha tahripkâr bir surette, çok daha acımasızca ve yok edici teknolojilerin dehşetli etkileriyle akıl almaz boyutlarda, bir daha asla geri getirilemez yıkımlara yol açıyorlar.

Amaçları sadece savaşmak, yıldırma, Müslüman ülkeleri istila etmek, petrole konmak, zengin kaynaklara uzanmak değil; şu fotoğrafta görüldüğünden çok daha beteri olan, İslam'ın mukaddes mabetlerini, ulu şehirlerini yok ediyor, şehirlerden sadece o sihirli mimariyi değil, medeniyetin bütün izlerini de kazımaya çalışıyorlar.

Bombaları, bedenlere atmıyorlar; o bedenleri de felç edecek, beyinlere, kalplere atıyorlar. Fakat yakındır, bunca mazlumun bedduası, bunca sabinin duası, artık uyanan nice canların cehd u gayreti o bombaları bir gün atıldıkları şehirlerin tam da kalplerine sefere çıkaracaktır, çıkarmakta da. Otrar'ı yerle bir eden Cengiz'in ulu imparatorluğu, Otrar'dan çok daha hızlı bir şekilde yok olup gitti; bırakın yeşermiş dalları, şimdi kurumuş otlar bile görülüyor o kudretli imparatorluklarında. Yıkıp yerle bir ettikleri Farab şehrinde yetişen Farabî bin yıldır ter u tâze hâlâ yaşıyor, o şehirleri yıkanların mezarları bile belli değil cihanda.

Bir Resim, Üç Yorum

Mustafa Balcı

Halep Mersiyesi

*Bir beni bend etmiş Şam'ı Haleb'i
Bir beni bend etmiş Mısır, Anteb'i
Karac'oğlan eydür Nazlı Çelebi
Bir beni de Âl Osman'ı bend etmiş
Karacaoğlan*

*Halep, Anteb'in
ikiziydi; bir asır
olmuş, ikizinden
ayrı düşeli. Gurbet
olmuş Halep,
şimdi ölüyor;
dal dal, yaprak
yaprak dağılmış,
zerre zerre toprak
olmuş dökülüyor...*

*Halep mezara
dönüşmüş bir
şehir, sakinleriyle
birlikte elveda diyor
hayata, dünyaya...*

*Milattan üç bin
yıl öncesinden bu
zamana dünyayı
süsleyen Halep
şimdi büyük
bir kabristan
olmuş bağrında
yaşayanlarla
birlikte gömülüyor.*

Halep bize Karacaoğlan'ın mirasıdır. Onun sevdiği güzelin bir benine bağladığı incidir Halep. Bir asırdır uzak olup hasretini çektiğimiz sevdiğimizdi, sahip çıkamadığımız ama varlığını bilip tesellisini duyduğumuz gevherimizdi. Halep bugün harab! Şair olsaydım harabı Haleb'e kafiye tutardım, bundan böyle hiçbir kafiye bu kadar yaraşmaz Halep'e.

Halep'e bir mersiye yazabilmek için şair olmak isterdim. Şehirlerimiz için söylenmiş elim şiirlerden biri Ebul Beka'nın Endülüs Mersiyesi'dir, diğeri Kazan'ın nazlı Hanı Süyüm Bike Ağıdı. Her asır ağlayacak şehirler bıraktı bize düşmanlarımız, Otrar'ın acısını Kurtuba'ya, Zağra'nın elemi Saraybosna'ya uladık. Kudüs'ü atlarının dizlerine kadar varan kan gölüne düşüren haçlılardan bugüne kaç şehrimiz tarumar edildi? Endülüs'ten Otrar'a zincir gerdi zulüm, ortasına Halep'i astı.

Kerbela'da başlayan şehadetimiz kıtalar boyunca sürmeye devam ediyor.

Nerden başlasak kanımızı hesap etmeye? Kerbela'dan mı Kudüs'ten mi? Şehirde dolaşabilmek için atının dizlerine ulaşan kan gölünde yürümek gerektiğini Batının kendi tarihçileri yazıyor! Kelimelerin anlamını taşıırken utandığı bilgilerden utanmayan bir vahşet öznesi asırlardır şehirlerimizi kılıçtan geçiriyor! Otrar'ın çığlıkları Halep'ten yükselenlere karışıyor. Şatıbe'den, Belensiye'den, Mursiye'den Şark'tan Garb'a çığlıklarımızın merkezi oldu Halep... Urumçi, Arakan eşzamanlı yok oluyor! Hayır hayır yok olmuyor, yok ediliyor, bizi, şehirlerimizi her daim yok ediyorlar. Saraybosna ve Mostar, Zağra'nın kaderini yaşadı bir asır sonra. Kazan'ı katleden vahşetin özneleri Halep'e kıyıyor bugün. Kurtuba'nın inlemeleri Hama'dan geliyor Hıms'inkiler Hums'tan...

Halep, Anteb'in ikiziydi; bir asır olmuş,
ikizinden ayrı düşeli. Gurbet olmuş
Halep, şimdi ölüyor; dal dal, yaprak
yaprak dağılmış, zerre zerre toprak olmuş
dökülüyor... Halep mezara dönüşmüş bir
şehir, sakinleriyle birlikte elveda diyor
hayata, dünyaya... Halep, dünden bugüne
bölgenin vahası olan Halep şimdi batıyor.
Milattan üç bin yıl öncesinden bu zamana
dünyayı süsleyen Halep şimdi büyük bir
kabristan olmuş bağrında yaşayanlarla
birlikte gömülüyor. Halep'i gömüyorlar!
Şehirlerimizi her yerde hep gömüyorlar.
Eskiden yaşamasına izin verirdiler.
Yaşayanlarından ve kimliğinden soyup üryan
bırakırlardı. Şimdi öldürüyorlar.

Halep için ağdımız yok, Süyüm Bike ağdını
mı okuyalım, Ebul Beka'yı mı Lorca'yı mı?
Sözü Mehmet Akif'e mi bırakalım:

*Arnavutluk yanıyor... Hem bu sefer pek
müthiş!
O ne yangın ki: Ocak kalmadı söndürmediği!
O ne tûfan ki: Yakıp yıktı bütün vâdîyi!
Âşinâ çehre arandım... O, meğer, hiç yokmuş...
Yalnız bir kuru çöl var ki, ne sorsan: Hâmûş!
Âşinâ çehre de yok, hiçbirinin yâdı da yok;
Yakılan bunca hayatın, hani, ecsâdı da yok!*

Acısı ne kadar derin olsa da şehirlerimiz
ayakta kalabilmişti. Şimdi şehirlerimizi
imha ediyorlar, Halep ilk sırada! Gül
medeniyetinin gülleri dökülüyor, Halep bize
Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın, İyâz b. Ganem'in
emanetiydi. Emanete sahip çıkamadık.
Halep can veriyor, Halep can veriyor!
Şairler ağıt yakın, mersiye yazın, Halep can
veriyor!

Tufan Gündüz

Üç Coğrafya

Bir Gönül

Yarın Şıdırgı Yağmur Olacah Bir De Fuzuli

1976 yılı belki de 1977; daha yakın değil. Henüz 12-13 yaşlarındaydım. Televizyon hatta elektrik dünyamıza girmemişti henüz. Dünyayı dinlediğimiz ve öğrendiğimiz en önemli nesne radyoydu. Radyo dinlemeyi daha çok severdim. Öyle sevmek dediysem, laf olsun diye değil. Gündüz akşama kadar pencere önünde, yüksekçe bir yerde ya da tarlada yanı başımızda dururdu her zaman. Uzun Dalga dinlerdik. Ankara Radyosu, İstanbul Radyosu, Çukurova Radyosu, radyonun tüm sunucuları, sanatçıları, hangi saatte hangi programın yayına gireceği ezberimizdeydi. Gece olunca bu defa radyonun frekansını kısa dalgaya çevirir yabancı radyoları tarardık. El ayak çekilince radyo bana kalırdı ve ben radyoyla yatardım. Yorganın altında, mümkün olan en kısık sesle kısa dalgadan yabancı radyo frekanslarını tarardım. En keyifli tarafı dilini bilmediğim, ne anlattığını anlamadığım

radyolarda şarkılar yakalamaktı. Eğer siz de kısa dalgadan radyo taraması yaptıysanız, frekansların o meşhur sesini çok iyi tanırırsınız. Hâlâ kulaklarımda çınlar o sesler.

Hatırlıyorum da Balkan ülkelerinin radyolarının sinyalleri çok kuvvetliydi. Slavca “j” ve “r” seslerinin belirgin ağırlığında yapılan konuşmaları anlamaya çalışırdım ve kendimce anlamlar verirdim. Arada çaldıkları şarkıları da pek sevmezdim. Arap radyoları pek keyifliydi. Bir taramada neredeyse on, on beş radyo istasyonuna tesadüf ederdim. Sanırdım ki Suriye, Irak, Arabistan ya da hepsi radyo vericilerini sınırlarımıza kurmuşlar, var güçleriyle yayın yapıyorlar. Ne var ki, bir kelime bile Arapça bilmiyordum ve radyoda anlatılanların benim için bir değeri yoktu. Keşke Arapça bilseydim diye çok hayıflanırdım. Sofya Radyosu ile Bizim Radyo benim için en makbul olanlarıydı. Çünkü Türkçe yayın yaparlardı. Elbette Türkiye’ye

1976 yılı belki de 1977; daha yakın değil. Televizyon hatta elektrik dünyamıza girmemişti henüz. Dünyayı dinlediğimiz ve öğrendiğimiz en önemli nesne radyoydu. Radyo dinlemeyi daha çok severdim. Öyle sevmek dediysem, laf olsun diye değil. Gündüz akşama kadar pencere önünde, yüksekçe bir yerde ya da tarlada yanı başımızda dururdu her zaman. Uzun Dalga dinlerdik.

yönelik komünist propaganda yapılırdı bu radyolardan. Bizim derdimiz de komünizm değildi, zaten anlamazdık da. Biz TRT radyolarında çalınmayan türkü ve şarkıları kovalardık; keyifliydi.

Bazen hava kapalı olurdu. O zaman sadece Arap radyolarına mahkûm kalırdım. Fakat inatla, sabırla frekans düğmesini döndürürdüm. Daha farklı bir ses yakalayabilmek için uğraşır dururdum. Bir gece geç saatte yine radyomla yatarken, birden bir ses yakaladım. Tar çalıyordu ve Türkçe bir şeyler söylüyordu. Çok heyecanlandım. Karanlıkta radyo istasyonunun yer numarasını göreceğim durumda değildim. Zaten ses gidip geliyordu. Frekansı sabitlemek o kadar zordu ki kaybedeceğimden korkuyordum. Çünkü ilk defa Bizim Radyo ve Sofya Radyosunun dışında Türkçe bir frekans yakalamıştım. Neresiydi burası anlamıyordum. Yine kısa dalgadan yayın yapan Türkiye'nin Sesi Radyosu olmadığı kesindi.

Ertesi gece heyecanla yine aynı frekansı aramaya başladım. Tam saat gece 12'de sesi yakaladım. Bir süre Tar çaldı. Ardından

bir bayan yumuşak bir ses tonuyla konuşmaya başladı. Bakü Radyosu'ydu burası. Türkiye'nin dışında da Türklerin var olduğunu; Azerbaycan'da, Türkmenistan'da, Kırgızistan'da, Kazakistan'da, Kırım'da, Tataristan'da Türklerin yaşadığını biliyordum. Sovyetler Birliği diye tanımlıyorduk bunları ve komünizmle yönetiliyorlardı. Onlara dair bildiğim şeyler sadece bu kadardı. Ne bir ses duymuştum onlardan, ne bir kişi tanımıştım. Yine de biliyordum işte; başka coğrafyalarda da Türkler var!

Şimdi işte ilk defa Türkiye dışından bir Türk'ün sesini duyuyordum. Saat 12'de haberleri veriyor sonra müzik ve şiir yayınına geçiyordu. Konuşmayı büyük ölçüde anlayabiliyordum ama anlamadığım kelimeler de az değildi. Onları da anlatılan konunun içeriğine göre tahmin edebiliyordum. Bakü, Gence, Nahçıvan, yahşi, gözel, çöreyh, bayak, daha niceleri benim kelimelerimdi. Hava durumunu dinlemek de keyifliydi. "Bakü'de şıdırgı yağmur olacah" diyordu her defasında. Azerbaycan'ın bütün "şehherlerinde" "rayonlarında" ve

Üç Coğrafya Bir Gönül

nerede bütin kentlerinde hava nasıl dikkatle dinliyordum. Sonra o yumuşak kadın sesi, fonda çalan tar'ın eşliğinde şiir okuyordu; Fuzulî'den Nesimî'den. Allah'ım bir şiir bu kadar güzel okunabilir miydi? Okuyordu işte. Yani o ki, ben, daha on iki, on üç yaşlarımdayken kulağımı Fuzulî'nin şiirleriyle dolduruyordum. Şiir bitince Bakü Radyosu'nun yayını da sona eriyordu. Ertesi gün duyduklarımı, öğrendiklerimi köydeki arkadaşlarıma anlatıyordum heyecanla; ama onların anladığı yoktu. Aklımda kalan kelimeleri onlara söylüyordum gülüp geçiyorlardı.

Ben gülmüyordum ama. Yüreğimde Azerbaycan ateşi yanıyordu. Haritada yerine bakıyor, hava durumu okunurken duyduğum şehirleri öğreniyordum. Bakü radyosunda şiir okuyan hanımın okuma şeklini taklit etmeye çalışıyordum.

Bir kaç ay sonra radyom bozuldu. Bakü Radyosu'nu bir daha dinleyemez oldum. Ama o radyonun dinleyebildiğim beş on dakikalık yayını bende dev gibi bir Türklük sevdası ve Türk Dünyası merakı uyandırdı. Duyduğum ilk ses Bakü Radyosu'nda bir hanım sesiydi. Tar eşliğinde Fuzulî dinlemenin bir köylü çocuğu için ne anlama geldiğini kimse bilemezdi.

ilk öğrendiğim kelimeler “Bakü'de şıdırgı yağmur olacah” anonsu ile Fuzulî'nin gazelleriydi. Liseye gider gitmez Fuzulî'yi öğrendim. Kolay oldu benim için. Şiirlerini ezberledim, bir Azerbaycanlı gibi okumaya çalıştım. Arkadaşlarım benim şiire merakımın kaynağını sordular sürekli. Söylediğimde de kimse inanmadı. Bakü ise masallar ülkesiydi benim için. Uzak ve Kaf Dağı'nda. ... ve hep öyle kaldı.¹

Kutuplar Kadar Uzak Komşumuz Kadar Yakın: İran

Farsça öğrenmek için gidilecek son şehir Tahran'dır denildiğinde bu söz İran'ı tanımayanlara şaşırtıcı gelebilir. Oysa 15 milyon civarındaki şehir nüfusunun yaklaşık yarıya yakını Türklerden oluşuyor. Bu husus İran'ın kuzey şehirlerine yani günümüz Azerbaycan Cumhuriyeti'nin güneyinde kalan ve Doğu ve Batı Azerbaycan eyaleti diye adlandırılan sahada kalan Hemedan, Save, Tebriz, Zencan, Erdebil gibi şehirlere doğru gidince Farsçanın konuşulma oranı belirgin bir şekilde azalıyor, hatta Tebriz'de bütünüyle ortadan kalkıyor. Artık sadece Türkçe konuşarak her sorunun üstesinden gelebilir, muhatabınızla bitmez tükenmez sohbetlere girebilirsiniz. Türkmenistan'ın güney uzantısı durumunda olup Türkmenlerin kesif olarak yaşadığı Gunbed, Gurgan, Bender-i Türkmen şehirleri için de aynı şey geçerli. Kasaba ve köylerde ise Farsça konuşulma oranı bütünüyle ortadan kalkıyor. Sadece bunlar değil; güney ve orta İran'da yer alan herhangi bir şehirde de sizi Türkçe konuşmaya mecbur bırakacak pek çok Türk ile karşılaşabilirsiniz.

Bu hususun cevabı çok açık. İran Türkiye'den sonra en kalabalık Türk nüfusunu bünyesinde bulunduruyor. Burada tahminî olarak 20 ilâ 30 milyon arasında Türk yaşıyor. Ülke nüfusunun 70 milyon civarında olduğu hesaba katılırsa bu sayının çok ciddî olduğu daha da iyi anlaşılır. Bu basit istatistiklere (İran'da yaşayan Türklerin hesabıyla) diğer azınlıklar da eklenirse İran'ın bünyesinde Türkler nüfus oranı bakımından birinci sıraya çıkıyor. Yani Farslardan daha fazla! İhtiyatı elden bırakmadan nüfus karşılaştırılması yapıldığında bile 20 milyonluk bir kütlenin kayda değer bir oran olduğu derhal

Bakü,
Azerbaycan

anlaşılabilir. Dahası, İran Türkleri millî şuur bakımından da sizi şaşırtabilir. “Kimsiniz?” sorusuna alacağınız ilk cevap “Türküm” oluyor. Siz ısrarla: “ Azeri misiniz?” diye sorunca da “Türküm dedik ya!” cevabını alıyorsunuz. Aslında bu husus 20. Yüzyılın başlarından beri yerleştirilmeye çalışılan Azerî adına açık bir tepkiden başka bir şey değil. Çünkü resmî politikaya göre Azerîler Azerbaycan bölgesinin kadim ahalisi ve Selçuklu hâkimiyeti sırasında Türkleştiler. Böylece aslında İran’da Türk yoktur, Türkleşmiş Azerîler vardır gibi saçma bir politika devam ettiriliyor. Kargaların bile güldüğü bu izahların Türkleri nasıl kızdırdığını tahayyül etmek zor değil. Bu yüzden eğer muhatabınızla Farsça konuşuyorsanız, bu defa size çıkışıyor “Türkî danış da!” diye. Bu çıkışa Farsça’nın “Derde değmez” olduğunu da ekliyor. İran’da bulunduğum sırada alış veriş yaptığım bakkala Farsça olarak “Penç ta tokhm-e morg mikham=Beş tane yumurta istiyorum” dediğimde bana yan gözle bakar, yumurtaları bulunduğu yerden getirip tezgâhın üstüne koyarken alaycı bir şekilde ve biraz da Türkiye Türkçesini taklit ederek:“Beş dene yumurta” derdi. Ben yine Farsça “Yek dane hem nan mikham=Bir tane de ekmeği istiyorum” dediğimde genelde şöyle bir konuşma geçerdi aramızda:

- Haralısan?
- Türkiyeliyim.
- Peki, niye Türkî danışmırsan?
- Farsça öğreniyorum, o yüzden.
- Neynicen Farsiye, Türkü danış, Farsi derde değmez.
- İyi de ben nerede öğreneceğim bu dili konuşmayı?
- Burada Türkü danış, Farsiye de git başka yerde danış.

Bu sempatik tartışma aramızda her sabah geçerdi. Ancak durum sadece bununla sınırlı değil. Türk aydınları arasında da Türkçe’nin korunmasına yönelik ciddi gayretler var. Bir kitabevinde bir grup yazarla karşılaştım. Farsça konuşma imkânı buldum diye sohbet etmek amacıyla aralarına katıldım. Türkiye’den geldiğimi söyleyince hemen kaynaşma oldu. Bana Türkçe sorulan her soruya Farsça cevap veriyordum. Muhataplarımdan biri bana “Neden Farsça konuşuyorsun, biz sana Farsça mı soruyoruz?” diye kızdı. Ben “Buraya Farsça öğrenmeye geldim, öğrenmek için çok çalışıyorum. Ben kiminle konuşacağım bu dili?” diye cevap verdim. Bunun üzerine “Biz Türküz, bu ülkede bin yıldan fazla Türkçe konuşuluyor, ben Farsça biliyorum ama asla konuşmuyorum?” diye cevap verdi. Bu defa ben yakındım: “Ama benim bu dili öğrenmem, konuşabilmem

Üç Coğrafya Bir Gönül

lazım. Nereye gitsem Türk'le karşılaşıyorum” diye sızlandım. Bunun üzerine grupta bulunan ve yaşça diğerlerine nazaran daha önde olanı söze katıldı: “Ben yıllardır Türkçe konuşuyorum ve Türkçe yazıyorum, elbette sen Farsça öğrenmek isteyebilirsin ama biz kendi aramızda Türkçe’den başka bir dil kullanmıyoruz. Eğer sen de Türkçe konuşursan aramıza katılabilirsin. Değilse Farsça’yı başka yerde konuş” dedi.

Bizim Azeri Türkçesi dediğimize onlar sadece Türkçe diyorlar. Bunun yanında Türkiye Türkçesi ise İstanbul Türkçesi diye adlandırılıyor. Caddelerde, sokaklarda, arabalarda, nihayet evlerde en çok dinlenen müziklerin başında Türk müziği geliyor. Bu husus sadece Türkler arasında değil Farmlar ve diğer etnik gruplar için de geçerli. Türk müziğinin enstrümantal düzenlemeleri radyo ve televizyonda bazen ara müziği, bazen fon müziği şeklinde sıklıkla çalınıyor. Barış Manço, İbrahim Tatlıses, Mahsun Kırmızıgül, Sibel Can, Ebru Gündeş belki de Türkiye’dekinden daha fazla tanınıyorlar. Türkiye’de adı unutulmaya yüz tutan Murat Kekilli adlı sanatçının orada hayranlarına rastlamak beni çok şaşırtmıştı. Kendiliğinden gelişen bu hareket, bazı Türk aydınları arasında sessiz bir siyasî birlikteliğe de dönüşmüş durumda. İran’ın aslında bin yıldan fazla Türklerin idaresinde olduğunu, son seksen yıldır durumun değiştiğini söyle dile getiriyorlar. Bazıları ise sadece Türkçe konuşarak bir nevi Farsça’yı –doğal olarak düzeni- reddediyor. Dil ve kan kardeşliği neredeyse bütünüyle mezhep kardeşliğinin önüne geçmiş durumda. Evine misafir olduğum bir Türk, Türkiye’den “Biz” diye bahsediyor ve Türkiye’deki mevcut hükümetin ekonomi politikasını -sanki bütün ömrü Türkiye’de geçmekteymiş gibi eleştiriyordu.

Türkler İran’ın zenginliğinden de yoksulluğundan da nasipleniyor. Ticaretle uğraşan Türklerin sayısı hayli fazla. Keza, devletin her kademesinde görev alıyorlar. Şah döneminden kalan basın ve yayın organlarındaki aşağılayıcı yayınlar yerini yavaş yavaş Türkleri daha sempatik gösteren programlara bırakıyor. Son yıllarda İran sinemasında Türk varlığına vurgu yapmak için zaman zaman Türkçe repliklere de yer verilmeye başlandı. Son olarak tamamen Türklerin hayatından kesitler sunan “Bacanaklar” adlı bir dizi film İran televizyonu tarafından yayınlandı. Keza, Şah Abbas dönemini anlatan bir dizi filmde –özellikle saray, harem ve ordu ile ilgili sahnelerde Türk varlığına vurgu yapmak amacıyla- yer yer Türkçe konuşmalara da yer verildi. Hatta kendisi de aslen bir Türk olan dinî lider Ayetullah Hamaney özellikle Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde halka Türkçe hitap etmekte. Bu durum İran’ın içe dönük politikalarında görülen bir gelişme olarak yorumlanabilirse de iç içe geçmiş bir tarihin, bin yıldır birlikte yaşanıyor olmanın kaçınılmaz sonucundan başka bir şey değil.

Çünkü İran tarihinin son bin yılını Türklerden arındırmak, İran’ın hafızasını bütünüyle silmek anlamına gelir. Selçuklular, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, Afşarlar ve Kaçarlar o topraklarda hüküm sürdüler. Sayılan devletlerin hemen hepsinin dayandığı temel unsur Türk’tü. Otlukbeli ve Çaldıran savaşları aslında Türklerin birbiriyle savaşlarıydı. Bağdat ve Revan seferleri İran Türklerinin eline geçmiş olan iki kentin, Osmanlı Türkleri tarafından geri alınmaya çalışılmasından başka bir şey değildi. Osmanlılar Kayı boyundandı, Akkoyunlular Bayındır. Safevî devletini Afşarlar, Çepniler, Dulkadirliler, Begdililer, Rumlular, Tekeliler, Ustacalılar ve diğer

Hemedan,
İran

Türkmen aşiretleri birlikte kurmuşlardı. Nadir Şah, Afşar; 1926'da iş başına gelen Pehlevi şahlarından önceki hükümdarlar ise Kaçar Türkmenlerine mensuptu. Bin yıllık hâkimiyet döneminde Türkler, İran'ı vatan yaptılar.

Osmanlılar, Karakoyunlularla hiç karşı karşıya gelmedi. Akkoyunlular ile bir kez, Safevîlerle birkaç kez –bir elin parmaklarından da az- savaştı. İran, büyük bir düşman olarak görülse de 1639'dan beri sınır değişikliği olmadığı gibi neredeyse 400 yıldır savaş yaşanmadı.

Osmanlıların Batı'da büyük yenilgiler aldığı 1683–1700 yılları arasında İran, eline büyük fırsat geçirmiş olmasına rağmen bunu değerlendirmede. Hem savaş hem de barış dönemlerinde İran, Osmanlı Devleti'nin tam bir takipçisi oldu. Askerî teknoloji Osmanlılarda var olduğu için İran'da da gelişti. Osmanlı yenileşme süreci hızlı bir şekilde İran'ı da etkisi altına aldı. Osmanlı aydınları Paris'e giderken İranlı aydınlar, İstanbul'a geldiler. Tanzimat ve meşrutiyet hareketleri Osmanlıdan hemen sonra İran'ı da sardı. Abdülhamit'in büyük İslam

birliği politikasını destekleyenler arasında Cemaleddin Afganî-Esedabadî gibi Türk kökenli İranlı aydınlar da vardı. Osmanlılık-İranlılık tefrikasına en çok itiraz edenlerden Ali Ekber Sabir, Azerbaycanlı bir Türk idi. Cumhuriyet devrinde yapılan yenilik hareketlerinin en büyük takipçisi yine İran'dı. Adeta Türkiye ayağını kaldırıyor, izine İran basıyordu. Bütün bunlar İran'da ister Türk, ister Fars olsun ya da diğerleri, Türkiye'ye yönelik derin bir ilgiyi de beraberinde getiriyor. Bir sohbet esnasında İranlı bir akademisyen dostum aynen şöyle demişti: “İran'ın demokratikleşmesi Türkiye'nin daha da demokratikleşmesine bağlı. Siz batıya bakıyorsunuz, biz ise size. Siz ayağınızı kaldırınız ki yerine biz basalım”.

Hâlbuki Türkiye'den bakınca İran'a demokrasinin gelmesi dış güçlerin müdahalesine bağlı gibi görünüyor. İran'ın tepesine yağdırılacak bombalar, Türkiye'ye ve Atatürk'e derin bir hayranlıkla bakan, İran'ın mevcut rejimden kurtuluşunu Türkiye'nin daha fazla demokratikleşmesine bağlayan Fars'ın da evine düşecek; Türkiye'den “Biz” diye bahseden Türk'ün

*Mostar
Köprüsü,
Bosna Hersek*

de. Yıkılan evlerden bizim de başımıza bir tane tuğla düşeceği kesin. Ali Ekber Sabir, İranlı Türklerin Osmanlı Türkleri ile mücadelesini tenkit eden şiirinde “Ehsen bize hem tirzeniz, hem hedefi z biz” (Aferin bize, hem oku atan, hem hedefte olan biziz.) diyor. Oysa merhum Mehmet Eröz, Toros yaylalarında bir Türkmen’den duyduğu: “Yedi dağ ötede bir Türkmen’in ayağına diken batsa acısını buradan duyarım.” sözünü gozyaşları içinde nakletmişti.

Kako Se Kaže Alahimanet?

Artık gözlerim alıştı. Şimdi karşılaştığım insanlara uzun uzun bakmıyorum. Boşnaklar uzun boylu, beyaz tenli, mavi gözlü, güzel görünümlü insanlar demiyorum. Esmer, kısa boylu çok nadir de olsa bıyıklı kişileri de görmeye başladım. Kendimi onların arasında yabancı gibi görmüyorum, hattâ onların da beni fark ettiklerini sanmıyorum.

Evine misafiri olduğum Nedim Deliç, sanki Adana’dan kalkıp buraya çalışmaya gelmiş yağız bir Türkmen delikanlısını andırıyor. Zaten soyadındaki ç harfi nden başka Boşnak olduğunu çağrıştıran hiçbir emare yok. Sevgili kız kardeşi Emina da öyle, çekik gözleri ve esmerliği ile sanki bir Yörük kızı, Çukurova’dan buraya göç etmiş. Bir konferans vesilesi ile tanıştığım bir kişi bana Barakoviç soyadını taşıdığını söyleyip, Barak kelimesinin anlamını soruyor. Kendisine Barak Türkmenlerinden bahsediyorum. “Evet.” diyor “Benim dedelerim Antep taraflarından gelmişler bunu hep söylerdi.” Keza, küçük bir işletmesi olan Almir Mollaosmanoviç, kendisinin aslen Türk olduğunu, soyunun Osmanlı paşalarından Topal Osman Paşa’ya dayandığını övünerek anlatıyor. Bunlarla veya soyadlarının anlamını merak eden başka kişilerin Türklük ile bağlantılarının olduğunu bir Türk’ten duymuş oldukları memnuniyetle kalsa iyi olurdu belki, hiç

olmazsa ülkeme döndüğümde anlatacak bir iki sözüm olurdu, ama, Turan, Memiş, İbiş, Yaşar, Türkoğlu (Turkoviç), Mehmet, Tursun gibi öz Türkçe isimlerin ön ad veya soyadı olarak kullanılması o kadar fazla ki dedelerden kalan isim mirasına sıkı sıkı sarılmış olması beni artık şaşırtmıyor. Fakat ürkütüyor, toprağı avuçladığımda altından ne çıkacağını tahmin ediyor olmam, içime derin bir korku salıyor. Bu yüzden yere bakmaktansa uzak ufuklara göz gezdiriyorum.

Her vesileyle Türklerin hayat tarzı ile Boşnakların hayat tarzını mukayese etmekten benzerlikleri veya ayrılıkları tespit etmeye çalışmaktan da vazgeçtim. Evlerine misafiri olduğum ailelerin Türk ailelerden neredeyse hiç farkı yok. Kadınlar hiç oturmuyor, sürekli soframıza yemekler taşıyor. Geleneksel Boşnak yemekleri, Cüveç (= güveç), börek, sarma yaprak (=yaprak sarması), çevapi (=kebab), çorba

ve daha neler neler... Sanki komşumun evindeyim. Geleneksel Boşnak giysileri ise biraz Yörük, biraz Karadeniz karşımlı. Yemeniler, cepkenler, yelekler, çatkılar, beşbiryerdeliler... Halk oyunları mı? Sanki Uzungöl yaylasında upuzun diziliş ve kemençenin verdiği coşkuyla horon tepmeler... Karadeniz havası öylesine esiyor ki unutulmuş bir Türk şehrinde yaşıyormuş gibi hissediyorum. Dört yıl Türkiye’de Üniversite eğitimi almış olan öğrencimiz Almir şaka ile karışık: “Ben Karadeniz’den buraya göç ettiğimize kesin olarak inanıyorum.” diyor. Gülüyoruz. Ramazan bayramı boyunca hemen her minarede asılı olan yeşil zemin üzerine beyaz ay yıldızlı bayrakları hüznle seyredip Boşnak dostlarıma bunun ne anlama geldiğini de sormuyorum artık. Ay-yıldızın hüznünlü gölgesi bu yurtlara zayıf ta olsa serinlik vermeye devam ediyor. Boşnak dostum Nermin Bijediç bana: “Sende Türk bayrağı var mı?” diye soruyor, “Hayır.” diyorum. Sağ

Üç Coğrafya Bir Gönül

Srebrenica,
Bosna Hersek

elini, kabarttığı göğsünün üstüne hızla vurup “Bende var!” diyor. Sonra: “Biliyor musun ne yapıyorum, arabamla Türkiye’ye giderken Sırbistan’dan geçmek zorundayım. Hemen bayrağı çıkarıp camının önüne seriyorum... O zaman bana kimse dokunamıyor.” diye övünüyor. Dudaklarıma konan acı tebessüm, hafi fçe okşanan gururumu bastırıyor.

Kıvrımlı yollar ve ormanlık alanlardan birazcık açığa çıktığınızda gözünüze çarpan cami ve kiliselerin hep görünür yerlerde olması da şaşırtıcı değil artık. Srebrenica’da gördüğüm katliam manzarası, Avrupa’nın ortasında yükselen minarelerin neye mal olduğunu tokat gibi yüzüme vurduğundan beri, kasaba veya köylerdeki birbiri ile yarışırcaasına en yüksek tepelere inşa edilen camilere ve kiliselere bakıp burada gizli bir din savaşı var, her kes kendi dinini haykırıyor diye yorum yapmaktan da

kaçınmaya başladım. Yıllardır beraber yaşadıkları insanların bir gün gelip yaşlı, kadın, çocuk demeden neden katliam yaptıklarını anlamak da Boşnakları epey zorlamıştı. Şimdi onlar da farkında neden öldürüldüklerinin. Osmanlı’nın mirasına sahip çıkmanın bedelini ağır bir şekilde ödemek, pek çok şey öğretmişti onlara. Oysa kurşunların sahipleri Kosova’nın intikamını yanlış kişilerden alıyor olmalarına rağmen “Türk” olarak gördükleri masum insanları öldürmenin tadını çıkarmışlardı. Srebrenica’da soykırım anıtında açılan deftere “İbişoviç, Turanoviç, Turkoviç, Mehmet, Tursun...Sizler kimlersiniz? Kimlerin yetimleriydiniz? Unutulan topraklarda nasıl kaldınız? Sizleri koruyamadık! Dün yetimdiniz, bugün şehid... Bizi affedin.” diye yazıyorum, gözlerimden süzülen yaşları saklamaya çalışarak.

Türk dostum Saraybosna’da bir Boşnak aydını ile yaptığı sohbeti anlatıyor. Boşnak aydın Bosna ve Boşnakların sorunlarından uzun uzun bahsettikten sonra “Osmanlı Devleti’ne dolayısıyla sizlere çok kızıyorum. Hatta bu kızgınlığım bazen nefrete dönüşüyor. Çünkü bizi yalnız bırakıp çekip gittiniz” diyor. Kendimi tutabilmek için derin bir nefes alıp uzun bir “offf...” ile bırakıyorum.

Buraya ilk geldiğim günlerde gözüme ilişen “Bayram Şerif Mübarek Olsun” afi şlerine, bir mezar taşındaki Osmanlı harfleri ile yazılmış “Ruhu için fatiha” yazısına sıklıkla duyduğum “Haydi Buyrun... Buyrun” tekliflerine ya da “Bayram şerif mübarek olsun/Allah razı olsun” diyaloglarına da şaşırıyorum. Çünkü Boşnakça’ya sekiz binden fazla Türkçe kelime girmiş ya da Türkçe’de kullanılan anlamlarıyla Arapça veya Farsça kelimeler taşınmış. Eğer dikkatli bir dinleyici iseniz bu kelimeleri hemen fark edebiliyorsunuz. Zaten görmezden veya duymazdan gelmek de imkânsız. Beşik, yastuk, dorat (doru at), yaşar, çup (küp), alet, bar (=bari), basamak, âdet... her vesile ile kulağınıza çalıyor. Azap, deli, sipahi, kale kumandanı, subaşı, kadı, beylerbeyi gibi görevlerle gelen Türkler, doğal olarak Türkçe’yi de taşımış buralara. Evine misafiri olduğumuz bir Boşnak aile ile bunları uzun uzun konuşuyoruz. Meslektaşım Genç Osman Geçer, duyduğu her kelimeyi cebinde taşıdığı küçük not defterine kaydediyor. Ona “Boş ver, sonu yok bu işin.” diye şaka yapıyorum. Israrla kaydedeceğini söylüyor. Evden ayrılırken güle güle anlamında bize “Alahimanet” diyorlar. Evine misafiri olduğumuz bir evin sahibesi bizi Türkçe birkaç kelime ile uğurlamak istiyor, öğrencimiz olan kızına soruyor: “Kako se kaže alahimanet?” (Güle güle, Allah’a emanet olun diye -Türkçe’de-

nasıl söylenir?) diye soruyor yavaşça. “Biz de öyle söylüyoruz.” diyoruz hep bir ağızdan, içimiz burkularak. “Allah’a emanet olun.” Yıllar önce Allah’a emanet ettiğimiz kardeşlerimizi, sonsuza kadar yine Allah’a emanet ederek ayrılıyoruz oradan.

Yüreğimin orta yerine hançer gibi saplanmış olan Osmanlı coğrafyasının, içimi derin bir sızıya sürüklediğini hissederken, “elveda” kelimesinin nasıl söyleneceğini öğretmeden ayrıldığımız topraklara bu gün yeniden dönüp, anlamı yüzlerce yıllık ayrılıkta yatan ve sadece basit bir “Güle güle.” demek olmayan “Allah’a emanet olun!” sözünü nasıl öğreteceğimi düşünmemeye çalışıyorum. İçimden, “Siz bize Fatih Sultan Mehmet’in emanetiydiniz, biz sizi Allah’a emanet ediyoruz.” diye söyleniyorum. Adımlarımı dört yüz yıllık alışkanlıkla atıyorum Saraybosna sokaklarına.

Dipnot

1 Bakü’ye ilk gidişim Bakü Radyosunu dinlediğimden neredeyse 35 yıl sonra 2013 yılında olmuştur.

İskender Pala

Irak ve Suriye'de Yağmalanan Eserlerimiz

Körfez Harbi sırasında Bağdat'ta ilk bombalanan ve elbette yağmalanan yerler Getrude Bell'in kurduğu Irak Milli Müzesi ve Bağdat Kütüphanesi oldu (2003). Elbette böyle olacaktı; çünkü batı anlayışı ve medeniyeti Orta Doğu'da artık Irak diye bir devlete ihtiyaç duymuyordu. Irak Milli Müzesi görevini seksen yılda tamamlamış oldu.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında toplanan San Remo Konferansı'nda (19-26 Nisan 1920) galip devletler Osmanlı Devleti'nin Arap vilâyetlerini aralarında paylaşma kararı aldılar. Bu kararın arkasında Winston Churchill'in itibar ettiği bir kadının fikirleri vardı; arkeolog casus Gertrude Margaret Lowthian Bell. Ve Bell, daha sonra hatıralarında "Bir daha kral yaratma işine katiyen bulaşmayacağım, sınırları çok yıpratıcı bir iş!" diye yazacağı yeni görevine başladı. Görev ona göre basitti; Ortadoğu haritasına yeni bir şekil vermek. 1921'de Kahire'de bir 'Ortadoğu Konferansı' topladı. 40 kişilik konferanstaki tek kadını ve Irak başta olmak üzere pek çok Ortadoğu ülkesinin sınırlarını, toplantıya katılanların gözleri önünde eline bir cetvel alıp çizdi. Önceden çok çalıştığı belliydi; kimse itiraz etmedi. Sıra bu devletlerin başlarına oturacak kukla kralları aramaya gelmişti. Dilimlenen pastayı layıkıyla yiyebilecek çocuklar gözden geçirildi ve her sınıra bir isim yazıldı; kral olarak. Irak adının karşısında yer alan isim de Arap isyanını başlatan Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal idi. Yıl 1923.

Ortadoğu'da Osmanlı Devleti çökertilip topraklarında İngiliz himayesinde aşiret devletçikleri kurma işi tamamlanınca

işin siyasi kısmı çözülmüştü. Ne var ki bu devletlerin iskambil kuleleri gibi tek üflemeyle çökmemesi için onlara birer tarih yakıştırmak gerekiyordu. Tarihi olmayan bir ülke olamazdı. Irak için bu görevi yine Bell üstlendi ve çok sıkıldığı siyaset yahut casusluk işlerinden uzaklaşıp mesleki birikimi olan arkeolojiye döndü. Arkeolojiden Irak'a bir tarih biçilecekti. Önce Irak'ın eski eserler genel müdürü oldu ve Bağdat'ta bir müze kurmaya başladı. Bunun için malzeme boldu. Bölge Araplarına Mezopotamya medeniyetinin en önemli eski eserlerini toplatıp başkente getirtti. Üç yıl sonunda "Irak Milli Müzesi" adıyla dev bir koleksiyon karşısında duruyordu(1926). Yapay Irak Devleti birdenbire Asurluların, Babillilerin, Sümerlerin mirasçısı, kökü tarihin derinliklerine uzanan "Milli" bir devlet oluverdi. Yüzlerce yıl Osmanlı yönetiminde dokunulmayan tarih birikimi Irak denilen ülkeye bir kimlik sundu.

İsrail Müzesi

Bir devletin meşruiyeti tarihiyle bağıntılıdır. Devlet olmak için önce tarih yapmak gerekir. Çünkü tarih, kimliktir ve coğrafyaya aidiyet sağlar. Gertrude Bell'in Bağdat'ta yaptığını bugün

Irak ve Suriye'de Yağmalanan Eserlerimiz

*Arkeolog casus
Gertrude
Margaret
Lowthian Bell*

Siyonizm, Filistin'de, Müslüman kent Kudüs'te yapıyor; "İsrail Müzesi" adıyla.

Türkiye'den Kudüs'e seyahat edenler nedense hep Mescid-i Aksa'ya gider, Hıristiyanlık adına kutsanmış kiliseleri dolaşıp bununla Filistin davasına destek olduklarını düşünürler. Oysa Batı dünyasından Kudüs'e gelenlere kutsal mekanlara ilaveten mutlaka İsrail Müzesi de ziyaret ettirilir. Sözde İsrail devletinin tur organizasyonlarıyla yürüttüğü bir politikadır bu. Çünkü İsrail Müzesi sözde İsrail devleti için bir kimlik, bir coğrafya aidiyetidir. Her Kudüs ziyaretimde mutlaka birkaç saatimi bu müzeye ayırım ve her defasında bir ziyaretçiyi cezbedecek yeni şeylerle karşılaşırım. Picasso'dan Rodin heykellerine kadar. Ama bilirim ki bu müze yalnızca Picasso'dan Chagal'dan ibaret değildir; bilakis Filistin topraklarında İsraililerin güya ne kadar eski, güya ne kadar köklü, güya ne kadar yerli olduklarını anlatmak için

gösterilen gayretlerin ince düşünülmüş bir sonucudur. İzleyenlerin algısını yönetmek için hiçbir masraftan kaçınılmamıştır mesela. Arkeolojik ve etnografik açıdan öyle düzenlenmiş, tasarlanmış ve sunulmuştur ki her bir koleksiyon İsrail'i işaret eder, her şeyin merkezine İsrail'i koyar. Sıradan izleyiciler bir ideoloji koridorunun içinde olduklarını asla hissetmezler ve turlarını tamamladıklarında şöyle bir fikre inanırlar, yahut Siyonizm'in propogandası için kurulan bu müze onları inandırır: "Meğer İsrail kaç bin yıldır bu bölgede ne büyük bir tarihe sahipmiş! Kültürleri, sanatları ve yapıp ettikleriyle bu coğrafyanın yegane sahipleri ve efendileri İsrail halkıymış; ah, zavallı mazlum Yahudiler! O Yahudiler ki vatanlarından ayrı düşmüşlerdir ve şimdi burada bir İsrail Devleti elbette meşru haklarıdır. Elleri sapanlarla şu fakir, az gelişmiş ve köylü Filistinliler de başlarının belasıdır!" Müze'den çıkanların aklında artık sözde İsrail Devleti'nin 1967'de

kanlı bir savaştan sonra kurulduğu falan kalmamıştır. Çünkü içeride gördükleri, İsrail Devleti'nin Davut Aleyhisselam ve Sanhedrin ile başladığına ikna etmekle kalmamış, bugün yaşaması gerektiğine de inandırmıştır. İşte bu yüzden Davut mabedinde müstevli gibi duran Mescid-i Aksa yıkılmalı, İsraililere kaç bin yıldır güya mahrum bırakıldıkları devletleri teslim edilmeli, bunun için gerekirse oradaki Filistinliler sürülmeli, kovulmalı, hatta öldürülmelidir.

israil, Gertrude Bell'in bir zaman Irak için yaptığını şimdi Filistin için yapmakta ve İsrail Müzesi'ni Siyonist emellere bel bağlayan herkesin ortak projesi ve eseri olarak her gün yenilemekte, zenginleştirmektedir. Dünyanın her yanındaki Yahudilerin desteğiyle elbette. İsrail tarihiyle alakalandırılabilir her türlü eser kaçırılarak, satın alınarak, devşirilerek, bağışlanarak Kudüs'e gelir; ta ki Filistin topraklarında bir İsrail devleti

meşrulaştırılabilsin! Batılı her diplomat, entelektüel, siyasetçi ve bilim-sanat insanına bu müze gösterilerek Kudüs'ün Filistinlilerden arındırılması fikri zihinlere kazınırken bizler yalnızca Mescid-i Aksa, Beytullahim, Hz. Ömer Camisi ile yetinelim; reva mı?

*İsrail Müzesi,
Kudüs*

Kültür ve Sanatın Önemi

Kültür envanteri, kültür diplomasisi, kültür ekonomisi, kültür yönetimi, kültür turizmi, vs. vs... Bilgi ve bilişim çağının ötesinde belirleyici olan bir alan; kültür. Teknoloji çağı, bilgi çağı, iletişim çağı derken birdenbire kültür ve sanat çağını yaşamaya başladık. Kişiler, milletler ve devletler sahip oldukları kültür ve sanat geçmişine göre değerlendirilir oldu. Hangi millet, dünyanın kültür ve sanat ortamına ne kattıysa onunla övünüyor, efeleniyor. Paris şehrinin ekonomisi Louvre Müzesi'yle, İngiltere Shakespeare ile, İspanya

Irak ve Suriye'de Yağmalanan Eserlerimiz

*Irak Milli
Müzesi*

Dali'yle öne çıkma savaşındalar. Dünyanın büyük zenginleri müzeler, kültür merkezleri, sanat vakıfları kurmakta yarışıyorlar. Bir sanat eseri yerine göre bütün borsalardan, bütün yatırımlardan, bütün döviz girdilerinden fazla kazandırıyor. Kültür ekonomisinin katma değeri gittikçe artıyor ve dünya siyaseti bile kültür ve sanat göstergeleriyle yönetiliyor.

Modern bakış açısına göre bir ülkenin kültür ve sanatı ya geçmişten getirdikleri, yahut yeni ürettikleriyle “zengin”lik skalasına yerleştirilmektedir. Ülkemizin geçmişinde

sahip olduğu sanatsal zenginlik ise başka hiçbir coğrafyada olamayacak kadar yüksektir. Zaten bu yüzden dünyanın gözü üzerimizdedir ve bu zenginlik “Türlere bırakılamayacak kadar önemli(!)”dir. Rönesans’tan itibaren bir fikir ve disiplin olarak konuşulan ve XVIII. yüzyılda J.J. Winckelmann’ın Pompei ile Herculaneum kentlerini kazmasıyla önemi artan arkeoloji ilmi, XIX. yüzyılda dünya siyasetinde ve sanatında yeni bir hakimiyet alanı olarak belirlendi. Geçmiş bilen, kontrol eden ve hükmeden birilerinin siyasi, ekonomik ve sosyal statüleriyle “öteki”ni yönetebileceği,

yönlendirebileceği fikri böyle böyle öne çıktı. Ve elbette dünya arkeolojisinin en önemli birikimi Osmanlı topraklarındaydı. Bir yandan yıkılmak üzere olan bir devletin çöküşünü hızlandırmak, diğer yandan onun enkazı arasındaki değerli olan bütün sanat ve kültür eserlerine sahip çıkmak, dünya gizli servislerinin önemli bir meşgalesi haline geliverdi. XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarının çevresine bir tel örgü çekilse ve üzerine “Bu sınırların ötesine tarihi eser çıkarmak yasaktır!” yazılsaydı, bugün dünya müzelerinin yarısından fazlası boş kalırdı. Son iki yüzyıl dünyanın pek çok ülkesinden ünlü arkeologların, gezginlerin, casusların, araştırmacıların gizli veya açıktan Osmanlı topraklarında cirit attıkları dönemdir. Binbir sıkıntı içinde ve her türlü dert ile uğraşıp zar zor nefes alan Osmanlı devleti işin farkına varıp da Fethi Ahmet Paşa (Asar-ı Atika Kanunu, 1874) veya Osman Hamdi Bey’leri bu konulara yönlendirene kadar Mısır ve piramitler, Truva, Ninova, Lidya, Bergama, Asur, Babil, Sümer, Hititler, Grekler, Sasaniler, Persler, Romalılar; Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Selçuklular, Memlükler ve nihayet Osmanlılar birer ikişer, kamyonlarla, gemilerle, bavullarla ardı arkası kesilmez bir yolculuğa başladılar. Ve istikametleri daima batı idi. Pagan dönemler, kadim medeniyetler ve İslam, Hristiyan yahut Musevi kültürlerinin bütününe ait eserler bazı gizli eller tarafından hoyratça yağmalanıp götürüldü. Jean François Champallion, Henric Schillemann, Henry C.Rawlinson, Leonard Wooley ve diğerleri... Kurt sürüleri gibiydiler.

Körfez Savaşı'nın Ardından

Altın Hilal, Levant, Mezopotamya veya Orta Doğu... Tarih boyunca kurulan medeniyetlerin başlıca merkezlerini bünyesinde barındıran yurtlar. Dünyanın kültürel mirası açısından en zengin bölge. Ve bu coğrafyada bugün, hâlâ dünyanın en büyük kültür tahribatı yapılıyor. Moğolların Bağdat'ı yakıp yıkmasından daha

vahim bir durum bu. İşin ilginç yanı ise Türkiye aydınlarının bu konudaki duyarsızlığı. Kimse farkında mı değil, yoksa umursamıyor mu bilmem ama Irak'ta ve Suriye'de tahrip edilen eserler bizim eserlerimiz. Artık uyanma zamanı! Körfez Harbi'nde harabeye çevrilen Bağdat aynı zamanda Ahmet Haşim'in, Süleyman Nazif'in Bağdat'ıydı. Orada yıkılan binalar ünlü şair Ziya Paşa'nın valiliği döneminde yapılan yahut restore edilen binalardı. İmam-ı Azam'ın, Fuzuli'nin, Cüneyd-i Bağdadi ve daha birçoklarının hatıraları, yanlış hesabın döndüğü Bağdat medreseleriydi. Suriye'de güllerin düştüğü binalar bizim binalarımız, kütüphanelerdeki kitaplar atalarımızın kitaplarıydı. Suriye yahut Irak'ta yitirilen yahut kaçırılan tarihi eserler İslam medeniyetinin eserleri, arkeolojik eserler de köklerimize uzanan eserlerdi. Unutulmasın ki bütün bunlar bizim medeniyetimiz, kimliğimiz ve tarihimizdir.

Ortadoğu'ya atılan bir bomba bir metre çukur açarsa bir medeniyeti, iki metre derine giderse ikinci medeniyeti, üç metreye vardığında üçüncü medeniyeti yok eder. Ve üst üste yok edilen yahut yağmalanan onsekiz medeniyetin tamamı batıya karşı doğunun üstünlük sembolüdür. Ya kaçırmanın kimliğini güçlendirmek veya kaçırılanın tarihini ele geçirmek içindir. Yani bizim olan eserler gittikçe medeniyetimiz yahut kimliğimiz elimizden alınmakta, varlığımıza ipotek konulmaktadır. Bunun diğer türlü ifadesi Körfez Savaşları'nın veya Suriye'deki savaşın aslında bir medeniyetler savaşı olduğu, Zeus'un Marduk'u, Olimpos'un Hira'yı boğma savaşıdır. Sanat eserleri kaçırıldıkça, el değiştirdikçe, tahrip edildikçe taraflardan biri kazanmakta, diğeri kaybetmektedir. Bir an düşünün; bu bölgeye tank, araç, top, silah ve cephane getiren savaş ve kargo uçaklarının geri giderken boş gittiklerini mi zannediyorsunuz? Gümrüksüz, denetimsiz, sorgusuz, sualsiz... Üstelik götürülen eserlerin ve yerlerin hepsi UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi kapsamında. Şam, Halep,

Irak ve Suriye'de Yağmalanan Eserlerimiz

Palmira

Palmira, Rahip Bahira'nın şehri Busra vb. Hısn ve Selahaddin kaleleri, Halep Kalesi, Halep Kapalı Çarşısı ve Emevi Camii... daha niceleri... Acaba Halep'in başına gelenler bırakınız Paris'i Londra'yı, Salamanka'yı, küçücük bir Avrupa kentinin başına gelseydi, UNESCO yahut batılı STK'lar, lobiler, siyasiler böyle sessiz kalırlar mıydı?

Bazılarınız hatırlayacaktır, Körfez Harbi sırasında Bağdat'ta ilk bombalanan ve elbette yağmalanan yerler Getrude Bell'in kurduğu Irak Milli Müzesi ve Bağdat Kütüphanesi oldu (2003). Elbette böyle olacaktı; çünkü batı anlayışı ve medeniyeti Orta Doğu'da artık Irak diye bir devlete ihtiyaç duymuyordu. Irak Milli Müzesi görevini seksen yılda tamamlamış oldu. O yüzden içindeki eserler artık burada bırakılamazdı, başta işgalci Amerikan askerleri olmak üzere yağmalandı, kaçırıldı, satıldı. Kaçırılan eser sayısının 15 bin civarında

olduğu biliniyor. Bunlar 2005 yılında internet üzerinden satılmaya başlandı. Kim bilir kaç yıl sonra koleksiyonlar halinde hangi müzenin veya hangi sanat vakfının vitrinlerinde sergilenmeye başlayacaktır? Ve bizler kim bilir hangi yolculuk masraflarına razı olup ne kadar ücret ödeyerek onları yeniden görebileceğiz? Öz malımızı imrenerek seyretmek, kendi kitaplarımızı okuyamamak yahut okumak için bedeller ödemek... Belki de onları bize yeniden göstermeyecekler. Bir kimliğe el koymak ve insanı kendi tarihinden koparıp mankurtlaştırmak başka nasıl olabilir ki?

Palmira'da Olup Bitenler

Bazılarınız hatırlayacaktır, Mayıs 2015'te bazı gazeteler terör örgütü DEAS'ın mucize şehir Palmira'yı(Tedmür) ele geçirdiğini ve tarihî kenti tahrip ettiğini duyurdular. Aynı

günlerde televizyonların hemen hepsinde bazı görüntüler yer aldı. Bazı DEAŞ'lı teröristler ellerinde otomatik silahlar ile tarihi heykelleri ve anıtları tarıyor, delik deşik ediyordu. O sırada bütün Avrupalı yetkililer, ekran ekran dolaşıp eserlerin az gelişmiş Müslüman teröristler tarafından vahşice yağmalandığını, parçalandığını, artık Palmira diye bir kent kalmadığını ağız birliği etmişçesine durmadan dillendirdiler, demeçler verdiler. Oysa Palmira daha 1980 gibi erken bir dönemde UNESCO Dünya Kültür Listesi'ne girmişti. M.Ö. 2.000'den itibaren çöl ortasında ticaret kervanlarının uğrak yeri olan, Romalılar, Bizans ve Müslümanlar tarafından kullanılan şehir görünürde kaba ve sanattan anlamaz Müslümanlar tarafından yok edilmişti. Haberlerin, demeç ve itirazların toplumsal hafızadaki tercümesi şöyleydi.

“Ey izleyici! Defalarca gördüğün gibi DEAŞ teröristleri demeçlerimizle karşı çıkmamıza rağmen Palmira'yı yok etti. İslamcı anlayış işte böyle sanat karşıtı bir yobazlık ve ilkelik içindedir! Biz batılı güçler olarak bu anlayışa karşı çıkmak ve Palmira'yı DEAŞ'ın elinden kurtarmak için Suriye'deyiz!”

UNESCO'ya yaptırım uygulaması gerekenlerin böyle davranması, aynı haberlerin daha derin okuması için bize imkan sunuyor. Palmira tahribatı için planlayıcıları tarafından belki de şöyle kurgulanmıştı:

“Ey izleyici! Palmira'daki eserlerin vahşice tahrip edilmesini gördün. Bunun için DEAŞ teröristlerini kameralar eşliğinde oraya gönderdik. Bizim DEAŞ'lular ateş ederken yine bizim kameralarımız çekti; ta ki senin gözüne sokalım. İşte artık sen de Palmira diye bir kenti hafızandan sil, bu eserler ne oldu diye düşünüp ardına düşme. Tahrip edildiğini tekrar tekrar sana izlettirmemiz boşuna değil!”

Tarih boyunca saraydan eser kaçırılanların, hırsızlıkları anlaşımın diye sonunda sarayı yakmaları alışlageldik bir durumdur ne de olsa!

2016'nın Aralık ayı başlarında gazete ve televizyonlara bazı haberler yansıdı. “Libya, Yemen ve Suriye'nin antik kenti Palmira'dan gelen tarihi eserlerin Cenevre'de ele geçirildiği” açıklanıyordu. Haberlere konu eserler Palmira'ya ait mozoleler ve sütunlardan parçalar ile yine oradan kaçırılmış 3. ve 4. yüzyıl arası döneme ait Afrodit başı ile cenaze töreni kabartmalarıydı.

Buyurunuz; mültecilere kapılarını kapatan Avrupa'nın, DEAŞ'i koruma sebeplerinden biri daha!..

Sonuç

Ortadoğu topraklarında bugün dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar kan, şiddet, savaş, fakirlik, trajedi ve göz yaşları var. Yine aynı topraklarda dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar tarih, sanat, zenginlik ve insanlık birikimi var. Medeniyetler savaşının cepheleri olan ülkelerin siperleri burada kazmalarının önemli sebeplerinden birisi de bu. Burada yere düşen bir damla kanın dünyanın neresinde kimin bitini kanlandığı da, burada atılan bir kurşun bedelinin dünyanın neresinde kimin cebine gittiği de uzak cephelerde kararlaştırılmakta ama bu siperlerde gerçekleştirilmektedir. Ortadoğu'daki bu herc ü merce sebep olarak petrol, su, modern ipek yolu, İsrail gibi gerekçeler gösterilebilir ama hepsinden daha önemlisi bu bölgede üst üste birikmiş tarih ve medeniyet mirasıdır. Çünkü bunu ele geçirenler geleceğin sanat ve kültür vizyonlu dünyasında baş rolde olacaklardır.

Zekeriya Kurşun

Türkiye Ortadoğu'dan Vazgeçebilir mi?

*Bütün dinler
nazarında
mukaddes sayılan
Kudüs ve Mescid-i
Aksa'nın bu
topraklar üzerinde
bulunması.
Asırlarca buranın
sorumluluğunu
üstlenmiş olan
Osmanlı Devleti,
Kudüs'te yaşayan
bütün dinlerin
mensuplarına belirli
kurallar dairesinde
adil davranıyor,
herkesin mukaddes
mekânları
rahatlıkla ziyaret
edebilmesine
ve inançlarının
gereğini yerine
getirmelerine imkan
veriyordu.*

Ortadoğu bizim ürettiğimiz bir kavram değil, hatta coğrafi bir tanımlama da değildir. Ortadoğu terimi literatüre “Yakındoğu” bölgelerini tanımlama maksadı ile 1902 yılında girmiş ise de daha ziyade II. Dünya Savaşından sonra yaygın kullanım alanı bulan siyasal bir anlatıdır. Dönemsel olarak daraltılabilen veya genişletilebilen bu kavram etnik bakımdan Arap, Fars, Türk ve bunlar ile birlikte yaşayan Kürt, Çerkez gibi unsurları anlatmaktadır.

Din olarak da hangi mezhepten olursa olsun çoğunlukla ve kesintisiz Müslümanların yaşadığı coğrafyayı tanımlamaktadır. Bugün Ortadoğu coğrafyasına baktığımızda bu tanıma girmeyen tek topluluk veya devlet İsrail'dir ve zaten o da bu kavramın ortaya çıkmasından sonra oluşturulmuş bir devlettir. Ortadoğu'da Müslüman olmayan guruplar bu coğrafyada

Müslümanlardan daha eski olmalarına rağmen nerede ise bu kavramın içinde değil, batının uzantısı olarak algılanmaktadırlar.

Bu durumda Türkiye bu siyasi söylemin neresindedir veya biz Ortadoğulu muyuz? gibi sorular, yersiz ve hatta abesle iştigaldir. Ortadoğu'nun öneminden bahsedenerler çoğunlukla sahip olduğu enerji kaynakları ile bu kaynakların ulaşımını sağlayan geçiş yollarından bahsederler. Bazı sığ uzmanların iddiasına göre: Türkiye bölgede petrol imtiyazlarına sahip olmadığına ve esasında hala gelişmekte olan ülkeler sınıfında olduğundan gelişmiş ülkeler kadar enerji tüketmediğine göre; Ortadoğu'nun kenarında kalması gerekir. Bu yaklaşımlar ana tanıma göre çelişkiler ve mantık hatalarıyla doludur. Türkiye yönünü ne kadar Batıya dönmüş olsa, AB içinde kendisine yer bulmaya çalışsa da dünya veya en azından bu kavramı

Türkiye Ortadoğu'dan Vazgeçebilir mi?

üretenler nazarında bir Ortadoğu ülkesidir. Türkiye bu gerçek ile yaşamak zorundadır. Bu yüzden Ortadoğu'yu diğer ülkelerden de fazla öğrenmek mecburiyetindedir.

Diğer taraftan Ortadoğulu olmak veya ilgili bulunmak bir eksiklik değildir. Türkiye'yi bu kavramın dışında tutanlar maalesef tarih bilgisinden de yoksundurlar. Eğer bu iddia sahipleri tarihe kısa bir göz atacak olur iseler; bugün Türkiye'nin ulaşmaya ve benzemeye çalıştığı refah düzeyi yüksek Batılı devletlerin tarih boyunca kadim imparatorlukların coğrafyası olan Ortadoğu ile ilgilenerek gelişmiş olduklarını görürler.

Diğer taraftan, ortaçağlarda Roma ve Bizans, yeni ve yakın çağlarda Portekiz, İspanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya ve modern dönemlerde Amerika hep bu bölge ile ilgilenmediler mi? Bu bölgelerin iç işlerine karışmadılar mı, bölgede kendilerine yakınlık duyanları himaye edip, diğerlerine karşı ittifaklar oluşturmadılar mı?

Zihniyet, sadece görünenler ile beslenirse, başka bilgileri ve hele tarihi tecrübeyi ihmal ederse çıkmaz yola girmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden bir kere daha hatırlatmalıyım ki; Türkiye'ye örnek gösterilen ülkelerin hiç biri sadece doğal kaynaklar ve zenginlikleri esas alarak Ortadoğu ile ilgilenmemişlerdir. Tabii ki burada hemen savunma refleksleriyle, bu ilginin emperyalist ilgi olduğunu, oysa Türkiye'nin böyle bir amacının olamayacağını; hatta bunun bir utanç vesilesi olduğu da söylenecektir. Bu yargıya katılmamak olası değil, ama bu ne geçmiş ve ne de bugünkü durumu açıklamaya yetecektir. Bu konu pek çok tartışmayı gerektirmektedir. Ama mesele güncel bir sorun üzerinden ele alınarak maksadın anlaşılmasına katkı sağlanabilir.

Filistin Meselesi ve Türkiye

Filistin meselesi, yirminci asrın kanayan yaralarından biri. Dünya gündeminde sürekli olarak yer tutuyor ve çözüme kavuşturulamıyor. Bunun kuşkusuz en önemli sebeplerinden biri de bütün dinler nazarında mukaddes sayılan Kudüs ve Mescid-i Aksa'nın bu topraklar üzerinde bulunması. Burada çatışma veya tartışma için başka kaynağa gerek yok. Asırlarca buranın sorumluluğunu üstlenmiş olan Osmanlı Devleti, Kudüs'te yaşayan bütün dinlerin mensuplarına belirli kurallar dairesinde adil davranıyor, herkesin mukaddes mekânları rahatlıkla ziyaret edebilmesine ve inançlarının gereğini yerine getirmelerine imkan veriyordu. Bu konuda yapılanlar ve takip edilen siyaset yerli ve batılı bir çok araştırmalar ile tarihin sahifelerine kaydedilmiştir.

Çok gerilerde kalmış olan Haçlı Seferleri bir yana, Türk aydınlarının bildiğini umduğumuz "Şark Meselesi", 19. yüzyılda Kudüs ve etrafı ile ilgilenmek adına ortaya atılmış olan ve bölgede hakim güç Osmanlı Devleti'ni içten çökertme planlarını içeren bir stratejinin ürünüdür. Osmanlı Devleti, Kudüs konusunda çift yönlü bir saldırıya maruz kalmıştır. Bir yandan Avrupa devletleri (özellikle Fransa, Rusya ve İngiltere) mukaddes makamları bahane ederek müdahale zeminleri oluşturmaya çalışırken bir yandan da Siyonistler tarihî emellerini gerçekleştirme uğrunda planlar yapmışlardır. Osmanlı Devleti hassasiyeti ve denge politikalarıyla, bu planlar karşısında uzun zaman dayanmış ve Kudüs'ün muhafazası mümkün olabilmıştır. Ancak herkesin bildiği çıplak gerçek şudur ki savaşı çıkaran olmamakla ve toprakları birinci derecedeki cepheleri oluşturmamakla

Türkiye Ortadoğu'dan Vazgeçebilir mi?

birlikte, Birinci Dünya Savaşı sonunda Şark Meselesin'in ve Siyonist emellerin tamamı gerçekleşmiştir. Bugün artık yeni bir coğrafya yani Ortadoğu coğrafyası vardır. Dolayısıyla içinden çıktığımız bir bütünden kendimizi ne kadar ayrı tutabiliriz?

Müslüman Hassasiyeti: Cevelangâh-i Musa, Mehd-i İsa, Kiblegah-i İslam

1917 yılından günümüze ulaşan Filistin sorunu Dünya barışının sağlanmasını kilitlemiştir. Filistin sorununun çözülmeden dünya barışının sağlanamayacağı yargısı artık klasik bir hüküm olmuştur. Peki öyleyse bu derece önemli olan bir meselede neden ilerleme sağlanamamaktadır, mesele sadece Yahudilerin geleceği ve kanun tanımaz, dünyanın şımarık devleti İsrail midir? Bu sorunun cevabı aslında zihinlerde bilinmekte fakat ifade edilememektedir. Bunu da Osmanlı döneminden yapacağımız bir alıntı

ile izah edelim. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce, Osmanlı'nın Kudüs Mutasarrıfı olan Ahmed Macid b. Şevket'in dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya sunduğu bir raporda bu sorunun cevabı bulunduğu gibi, devletlere ve milletlere yön çizecek nitelikte bir "stratejik tahayyül" de vermektedir.

Kudüs mutasarrıfı Ahmed Macid, 16 Ağustos 1913 tarihli raporuna; Filistin kıtasının dinler tarihi açısından taşıdığı fevkalâde önemi vurgulayarak başlamaktadır. Bütün milletlerin iştahını kabartan bu bölge, "Cevelangâh-i Musa" yani Hz. Musa'nın dolaştığı güzergah; "Mehd-i İsa" yani Hazreti İsa'nın doğduğu yer, "Kiblegah-i İslam" yani İslam'ın ilk kiblesi ve asırlardan beri pek çok önemli İslami hâtıranın da bulunduğu bir yerdir. Salt bu yüzden bütün dünyanın dikkatlerinin bu bölgede yoğunlaştığını söyleyen Osmanlı mutasarrıfını günümüze kadar yalanlayacak hiç bir gelişme olmamıştır. Dünyanın hemen her yerinde yaşayan insanların dolaylı veya dolaysız bir şekilde yönlerinin bu coğrafya olduğunu inkar etmek mümkün müdür? Her ne kadar Müslüman coğrafyasında bir çatışma alanı olarak görülse bile; Siyonist olan veya olmayan bütün Yahudilerin; monofizit olan veya olmayan bütün Hristiyanların zihin dünyasında bu coğrafya yok mudur? Müslümanlar ilk kiblelerini düşünürken, Yahudiler Süleyman Mabedi'ni, Hristiyanlar da Doğu Kilisesi'ni düşünmemekte midirler?

Aslında Siyonistlerden önce Batılılar, geçmişlerinin hatıralarını canlı tutmak adına 19. yüzyıl boyunca bu bölgede kıyasıya rekabet etmişlerdir. Sadece Hristiyanlık adına değil, farklı mezhep ve inançlar adına giriştikleri nüfuz mücadeleleri tarihin sahifelerinde canlılıklarını hala

Kudüs mutasarrıfı Ahmed Macid, “Bütün milletlerin iştahını kabartan bu bölge, “Cevlangâh-i Musa” yani Hz. Musa’nın dolaştığı güzergah; “Mehd-i İsa” yani Hazreti İsa’nın doğduğu yer, “Kiblegah-i İslam” yani İslam’ın ilk kiblesi ve asırlardan beri pek çok önemli İslami hâtıranın da bulunduğu bir yerdir.”

korumaktadırlar. Kudüs’te nüfuz ve nüfuslarını arttırmak için, Avrupa devletleri himayelerinde inşa edilen kilise, mektep, hastane, manastır ve misafirhane gibi büyük müesseseleri, hemen hemen her gün çoğaltmak için büyük gayretler sarf etmediler mi?

Katolik-Ortodoks Rekabeti

Kudüs’teki tarihî Hristiyan-Hıristiyan çekişmelerinin izleri hala hatırdadır. Uzun yıllar Kudüs, Ortodoks ve Katolikler arasındaki Kamame ve Beytullahm kiliseleri şiddetli çekişmelere ve rekabete sahne olmuş ve bu durum yıllarca İstanbul’u meşgul etmiştir. Ortodoks Kilisesi’ni Kudüs’teki Rum Patrikhanesi; Katolik Mezhebi’ni ise Kırım Muharebesi’nden sonra Ruslara karşı rekabet için ihdas edilen ve Küşûdî denilen Latin papazlarından oluşan ruhbanlar (Latin Patrikhanesi) temsil etmekteydiler. Aynı dönemde, Hz. Ömer’in Kudüs’ü fethi sırasında Rumlara bahşettiği, Osmanlı Sultanları

tarafından da fermanlarla teyit edilen müsaade ve imtiyazlardan istifade etmekte olan Rum Patrikhanesi doğrudan Osmanlı Devleti’ne bağlı olmasına rağmen tartışmaların dışında kalamamıştır.

Fransızların “Kutsal Makamların Muhafızları” diye isimlendirdiği çıplak ayaklı Küşûdî rahipleri ile Latin Patrikhanesi’nin arkasında hep Fransızlar yer alırken; Ortodoksları Ruslar, Rum Patrikhanesi’ni de Hellenizm sevdalıları Yunanlılar ve İngilizler tahrik etmekteydiler. İsrail’in kurulmasından önce bütün bu rekabet ve çatışmaların tartışmaları Paris, Londra, Moskova ve Atina’da yapılmaktaydı. Nihayet hep birlikte icat ettikleri Kutsal Mekanlar meselesi ile uzun yıllar sürecektir Kırım Savaşı’nın çıkmasına sebep olmuşlardı. Hatta bu savaş bu coğrafya üzerindeki batı tasavvurlarını öyle belirginleştirmiştir ki, batılı Katolik ve Protestanlar tarihte ilk defa Müslümanlar ile birlikte Ortodokslar ile savaşmışlardır. Aynı süreçte Avrupa kendi içinde antisemitizmi yani Yahudi karşıtlığını

Türkiye Ortadoğu'dan Vazgeçebilir mi?

geliştirmiştir. Ancak bundan hareketle bir önceki tecrübeyi kendi topraklarında denemeye cesaret edememişlerdir.

Ve Büyük Savaş'a Doğru

Bu çıkmaz sokaktan yürüyen Batılılar, sonunda kendi içlerinde çözemeyecekleri Yahudi meselesini, Filistin coğrafyasına taşıyarak şimdilik zaman kazanmışlardır. Müslümanlar ile Yahudilerin karşı karşıya getirilmesi antisemitik bir algı ve anlayışın ürünüdür. Bu şekilde iki taşla bir kuş avlamayı hesaplayan bu proje tutmamıştır. Zira iki önemli hususu hesaplayamamışlardır.

Birincisi, Siyonizm'in bu derece katı ve saldırgan bir tutumla bölgede kalıcı olamayacağını zannetmeleridir. İkinci husus ise antisemitizmin Müslümanlar arasında da kendilerinde olduğu gibi rağbet göreceğini düşünmeleridir. Oysa İslamiyet sahip olduğu değer yargıları ile kendisinden önce gelen dinleri kabul etmesinden dolayı antisemitizmi reddeder. Bu yüzden Siyonistlerin saldırgan tavırları ve yarattıkları devlet terörüne rağmen hala Müslümanlar arasında sınırlı bazı radikal gurupların dışında, Almanya gibi, -Filistinliler dahil- antisemitizmi benimseyen bir devlet veya topluluk çıkmamıştır.

Şimdi asıl iddiamızı söyleyebiliriz. Filistin'deki çatışma bugün bir Müslüman Filistin-Siyonist İsrail çatışması gibi görülse de aslında Batılıların Yahudilikle bir hesaplaşmasıdır. Bütün Arap-Yahudi veya Arap-İsrail Savaşları'na rağmen hala bu bölgede kutsal mekanlar bahanesi ile yapılan Kırım Savaşı ölçeğinde bir savaş yaşanmamıştır. Savaş kışkırtıcılığı yapmak ahlaki bir şey değildir. Ancak tarihi okumalarımızdan yaptığımız

çıkırımları saklamak da aynı derecede gayr-i ahlakidir. Maalesef bizlere bugün Müslümanlık-Yahudilik (Siyonizm) çatışması olarak gösterilen bu mesele yakın gelecekte Hristiyanlık-Yahudilik çatışması eksenine taşınacaktır. Başka bir ifadeyle muhtemel “Büyük Savaş” o zaman yaşanacaktır.

Bu durumda her halükarda Türkiye, Ortadoğu veya Batı ittifakı içinde bile olsa meseleye taraftır ve taraf olmaya devam edecektir. Burada asıl mesele Türkiye'nin bu büyük krizi nasıl yönetmesi gerektiğidir. Bu yüzden Türkiye'nin nerede duracağı üzerinde değil, nasıl davranacağı üzerinde kafa yorması daha isabetli olacaktır. Bugün Türkiye'nin etrafında yaşanan/yaşatılan krizlerin merkezinde Türkiye'yi bölgeden uzak tutmak yatmaktadır. Soğuk Savaş yıllarında bunu başaran güçler artık Türkiye'yi

ait olduğu coğrafyadan uzak tutamayınca, bölgedeki devlet dışı terörist guruplar ile iş tutmakta ve Türkiye'yi tehdit etmektedir. Türkiye bölge ile ne kadar ilgilenirse dünya o kadar daha barışa yaklaşacaktır. Bunu Yeni Osmanlılık olarak anlamak ve söylemek ne kadar yanlış ise Türkiye'yi de bu coğrafyadan uzak tutmak o derece yanlıştır. Batı'nın bölge için önerebileceği bütün argümanları tükenmiştir. Bölgenin geleceği, pergelin sabit ayağı Türkiye'nin olacağı İslam Medeniyeti coğrafyasının kucaklaşmasından geçmektedir.

Cengiz Tomar

Ortadoğu, Türkler ve Selçuklu Coğrafyasının İhyası

Türkiye yaptığı askeri hareketler ve kararlı-etkin diplomasiyle Irak ve Suriye’de yapılan etnik temizlik sonucunda yapılmak istenen harita değişikliklerine ve kendisinin önce Anadolu’nun sadece bir kısmına sıkıştırılma daha sonra da belki de Anadolu’daki Türk varlığının yok edilmesine yönelik operasyonlara karşı koymaktadır.

20. yüzyıl başlarından itibaren hep kan ve gözyaşıyla andığımız, üç semavi dinin neş’et ettiği, dünyanın en kadim üç medeniyet merkezini; Mezopotamya (Fırat ve Dicle arasındaki bölge), Sümerlerden gelen bugünkü adıyla Irak, Münbit Hilal (el-Cezire’den Filistin’e uzanan bölge) eski adıyla Bilad-ı Şam bugünkü adıyla Suriye ile Nil vadisi yani Mısır’ı bünyesinde barındıran, İslam Dünyasının merkezi coğrafyası eski adıyla Maşrik yeni adıyla Ortadoğu. İbn Haldun’a atfedilen ancak anonim bir söz olan “Coğrafya Kaderdir”e bir nazire yaparak “coğrafyanın da bir kaderi vardır” diyelim. Ortadoğu’nun da bir kaderi, tarihte karakteristiğini oluşturan trend ve temayülleri vardır. Göbeklitepe’den başlayarak ilk yerleşimlerin kurulduğu 12.000 yıllık bilinen tarihinde hep büyük bir devletin hâkim olduğu yıllarda huzura kavuşmuş, istikrar bulmuş, parçalı yapıların küçük devletlerin olduğu dönemlerde de hep dışarıdan gelen istilalara maruz kalmış, Asya, Avrupa ve Afrika’dan müteşekkil Eski Dünya’nın en değerli coğrafyası. Pax Sumerica (Sümer Barışı), Pax Romana (Roma Barışı), Pax Islamica (İslam Barışı) ve nihayet Pax Ottomana (Osmanlı Barışı) ile yaşamış en mutlu yıllarını.

Tıpkı Pax Islamica’nın İslam devletlerinin küçük parçalara ayrıldığı yıllarda Haçlı Seferleri ve Moğol İstilasası ile iki defa kesintiye ve yıkıma maruz kalması gibi üç semavi dinin de kutsal şehri Kudüs’te Müslüman, Hıristiyan ve Musevi ahaliyi barış içerisinde 400 yıl yaşatan Osmanlı Barışı da 20. yüzyıl başlarında İngiltere ve Fransa’nın başını çektiği emperyal güçler tarafından hâk ile yeksan edildi. Bu İslam ve Osmanlı Barışı’nın yaklaşık 1000 yılında Ortadoğu’ya Türkler hâkim olmuştu. Pax Ottomana’nın berhava edilmesinin üzerinden yüz yıl geçti. Ortadoğu’nun Osmanlı hâkimiyeti altındaki 400 yılı ile yıkılışının üzerinden geçen bir asrı, kıyası kabil değil ama, şöyle bir karşılaştıralım.

1920’li yıllarda önce İngiliz ve Fransız mandası altında yeni Arap devletleri oluşturuldu. Halbuki 19. yüzyıl da ortaya çıkan Arap milliyetçiliği Pan-Arab yani birleşik bir Arap coğrafyası ve devleti öngörüyordu. I. Dünya Savaşı’nda İngilizler, Osmanlı’ya isyan etmesi karşılığında büyük bir Arap Krallığı sözü vermişlerdi Şerif Hüseyin’e. Ama aynı yıllarda Sykes-Picot Antlaşması’yla Fransız ve Ruslar’a da başka paylaşım vaatlerinde bulunuyorlardı. Yeni Arap milliyetçilikleri, tabii bölgesel

Ortadoğu, Türkler ve Selçuklu Coğrafyasının İhyası

lehçelerin teşvik edilmesiyle, kuruldu. 19. yüzyıldaki Arap milliyetçiliklerinin yerini Ürdün, Suriye, Lübnan, Mısır vs. gibi daha mikro milliyetçilikler aldı. Bugünkü mevcut problemlerin etnik, mezhebi, siyasi tohumları daha o zamanda atıldı. Nihayet 1948'de Ortadoğu'da bütün kötülüklerin (terörizm vs.) anaş diyebileceğimiz Filistin'in işgali ve İsrail'in kurulması, bir milletin toprak ve evlerinden tasfiyesiyle oluşturuldu.

Ortadoğu'da bugün mevcut Arap devletleri kabaca 1950'lerde bağımsızlıklarına kavuştular. O yıllarda elbette demokrasi çabaları oldu yeni bağımsızlığını kazanan Arap devletlerinde. Ancak bunların hepsi Türkiye ve İran'da olduğu gibi Mısır, Irak, Suriye'de de art arda gelen askeri darbelerle akamete uğradı. Soğuk Savaş'ın hüküm sürdüğü, Dünyanın ABD ve Rusya tarafından iki kutuplu hale getirildiği bir ortamda Ortadoğu ve Arap devletleri de

zamanın ruhuna uydular. Vakıa büyük kısmı Pan-Arabist ve seküler Arap diktatörlerinin, halk nezdinde, İsrail karşıtlığı dışında pek de meşruiyetleri yoktu. Ancak birbiri ardına gelen İsrail mağlubiyetleri bu kısmi meşruiyetlerini de ortadan kaldırdı. Yolsuzluk, sosyal adaletsizlik, insan hakları ihlalleri, kayırmacılık ve işsizlik vakayı âdiyedendi. Arap sokağında ama Arap halkları iletişimin de çok zayıf olduğu o dönemde büyük güçler tarafından desteklenen bu diktatörlere karşı çaresiz birkaç ayaklanmanın dışında pek bir direnç gösteremediler. Bu ayaklanmaların en bilineni Suriye'de 1982'deki Baas (Hafız Esed) karşıtı Hama ayaklanmasıdır ve şehrin topyekun kuşatılıp topa tutulması sonucunda tahminen 30.000 civarında kişinin katledilmesiyle sonuçlanmıştı.

İngilizlerin Ortadoğu'da küçük Arap ulusları inşası 1970'li yılların başına kadar devam etmiştir. Körfez'de bu dönemde arkasında

2011’de başlayan Arap Baharı hareketleri ise bölgede mücadele eden dış güçlerin de katkısıyla önce sonbahara sonra da kışa dönmüş durumda. Elân Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır, Yemen ve Libya’da gördüğümüz manzara-i umumi bu.

büyük bir güç olmadan yaşaması mümkün olmayan petrol şeyhlikleri kuruldu. 1990’ların başında Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte aslında bugün “Arap Baharı” süreçleri adını verdiğimiz halk hareketlerinin olması beklenirdi. İsrail yenilgilerinin seküler Arap milliyetçiliğinin ölümüyle sonuçlanmasının ardından ise Ortadoğu’da dini söylemi daha ağır basan muhalefet hareketleri ortaya çıktı. İsrail, ABD ve Batı karşıtı bu hareketler aynı zamanda mezhep tabanlı dış politika uygulayan İran ve Suudi Arabistan’ın ve bu iki ülkeyi destekleyen emperyal güçlerin bölgedeki rekabetinden başka bir şey değildi. Günümüzde Irak, Suriye ve Yemen’de gördüklerimiz hep bu mücadelenin bir parçasıydı. Bu mücadelede el-Kaide, DAIŞ ve PKK gibi örgütler sosyal fay hatlarını kırmak ve sınırları değiştirmek için kullanıldı.

Yakın zamanda Sudan’ın bölünmesiyle 23 Arap devleti var artık Ortadoğu’da ve bu bölünmelerin daha da artması gayet muhtemel. 2011’de başlayan Arap Baharı hareketleri ise bölgede mücadele eden

dış güçlerin de katkısıyla önce sonbahara sonra da kışa dönmüş durumda. Elân Irak, Suriye, Lübnan, Filistin, Mısır, Yemen ve Libya’da gördüğümüz manzara-i umumi bu. ABD başta olmak üzere emperyal güçlerin demokrasi getirme çabaları ile İran ve Suudi Arabistan arasında mezhep temelli rekabetin sonucu ortada. Osmanlı coğrafyasının yıkılışından yüz yıl sonra ahval ve şerait bu minval üzere pejmürde ve dahi perakende.

Peki 21. yüzyıl başlarında ne yapılmak isteniyor bu bölgede? Irak’ın işgalinin ardından fiilen bölünmüş Irak’ın dışında aslında kendiliğinden ortaya çıkan Arap Baharı hareketlerini faydacı bir yaklaşımla paylaşım mücadelesi için araçsallaştıran dış güçler lime lime ediyorlar ülkeleri. “Böl ve daha rahat yönet” umdesi doğrultusunda. Halbuki bölge halkları kendilerini emperyal güçlerin desteğiyle yıllardır sözde %99 siyasi destekle yöneten baskıcı diktatörlerden kurtulmak istiyorlardı sadece. Bugün Irak ve Suriye’de gördüğümüz “Benjamin Button’un Tuhaf Hikayesi” adlı filmde olduğu gibi tarihi

Ortadoğu, Türkler ve Selçuklu Coğrafyasının İhyası

geriye doğru sararak yüz yıl önce Osmanlı coğrafyasının dağıtılmasının ardından Selçuklu coğrafyasını ortadan kaldırmak, Irak ve Suriye ile Türkiye ve İran'ı da bölmek. Halbuki çok değil 10-20 yıl önce Irak, Suriye ve İran yönetimleri Türkiye'yi tehdit eden PKK'ya destek vermekteydiler. Ancak bu projenin kendileriyle de ilgili olduğunu uzun süre idrak edemediler. Sonuç ortada. Bugün Irak ve Suriye fiilen parçalanmış durumdu. Türkiye ve İran tarihi derinliği olan güçlü ülkeler olduğundan bu çabalara karşı direnmeyi başardılar.

Türkmen coğrafyasının Suriye kısmı bugün Rojava (Batı Suriye) olarak anılmakta. Yine Irak'taki Türkmen bölgesi "Kürdistan Bölgesel Yönetimi" adını taşıyor ve Türkmenlerin durumu kritik vaziyette. Büyük miktarda petrol bulunan bu bölgede, Kürdistan Bölgesel Yönetimi merkezi hükümetin etkisini azaltarak hem Irak'ın bütünlüğünü hem de bölgedeki Türkmen varlığını tehdit ediyor.

Dilerseniz öncelikle Ortadoğu'daki Türk varlığından bahsedelim. Pek bilinmez ama Türklerin Ortadoğu'daki varlığı Anadolu'dan çok daha önce Irak'ta başladı. İlk dönemlerden itibaren İslam ordularında Türk askerlerin istihdamı başlamış, Emeviler döneminde daha 674'te binlerce Türk askeri Basra'ya yerleştirilmişti. Türklerin Ortadoğu'daki varlığı Abbasiler döneminde daha da arttı. 9. yüzyıl da önce Bağdat'a daha sonra da dejenere olmasınlar diye bir garnizon şehir olarak Türk askerler için Bağdat'ın yaklaşık 100 km. kuzeyine kurulan Samerra'ya yerleştirildiler. Bu askerler 9. yy sonlarında Abbasi devletinde iktidara ortak olmayı başarmışlardı bile. Bir kısmı vali olan bu askerler ve onların çocukları Mısır ve Suriye'ye de (Tolunoğulları, İhşidiler) hâkim olmaya başladılar.

Şimdi de Selçuklu Coğrafyası kavramından ne kastettiğimizi tarihi-bilimsel verilerle izah etmeye çalışalım. Yukarıda bahsettiğimiz Ortadoğu'daki Türk varlığı önemli olmakla birlikte bu yazının konusunu oluşturan ve Ortadoğu'nun bugün değiştirilmeye çalışılan demografik yapısının en önemli unsurlarından olan Selçuklu-Türkmen varlığı ise malum olduğu üzere İran, Anadolu, Irak, Suriye, Lübnan ve Filistin'de 11. yüzyılda başladı. Türkistan coğrafyasından bölgeye muhaceret eden İslamla müşerref olmuş Türkmenlerin yarattığı göç dalgaları kısa zamanda bölgenin demografik yapısını değiştirdi. Irak, Suriye ve Filistin'de Büyük Selçuklular'a tabi devletler kuruldu. Bu Türkmen yerleşimi Zengiler, Eyyubiler, Memlükler ve Osmanlılar döneminde artarak devam etti ve nihai şeklini 20. yüzyıl başlarında aldı.

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Ortadoğu'da Osmanlı Barışı'nın sona ermesiyle günümüze kadar uzanan bir kaos ve hercümerç hâkim oldu. 21. yüzyıl başlarında ise Selçuklu coğrafyası daraltılmaya ve Anadolu'ya sıkıştırılmaya ve hatta Anadolu'dan atılmaya çalışılıyor.

Irak'ta mevcut Türk varlığı, 1925'te verilen anayasal statüye karşılık, 20. yüzyıl boyunca hep baskı altında kaldı. Irak Türkleri pek çok defa katliama uğradılar. Anadolu Türkleriyle irtibatları kesilsin diye Baas rejimi 1958'den sonra onlara Türkmen demeye başladı. Bizler de bunu kullanır olduk. Özellikle Baas yönetiminin Araplaştırma politikaları, Türkçe eğitim kısıtlamaları, kimliklerinin inkârı Irak Türklerinin asimilasyona tabi tutulması günümüze kadar devam etti. 2003'te ABD'nin işgalinin ardından tapu kayıtları yok edildiği gibi, Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelere Saddam döneminde Araplar, ABD işgalinin ardından

da Kürtler yerleştirilerek demografi (nüfus) değiştirildi. Irak eski Cumhurbaşkanı Talabani'nin Türkmenlere özerklik sözü ise hiçbir zaman tutulmadı. Bundan iki yıl önce, Irak resmi rakamlarına göre 3,5 milyon Türkmen'in yaşadığı Selçuklu Türkmeneli coğrafyasında Barzani'nin bağımsız bir Kürt Devleti referandumu Türkiye tarafından engellendi. Bu, esas itibarıyla, Türkiye'nin Selçuklu coğrafyasını daraltma çabalarına Irak'ta verdiği cevaptı.

Suriye'de de durum farklı değil. Selçuklu coğrafyasının Suriye kısmındaki gelişmeler de Irak'tan çok farklı olmadı. Günümüzde nüfusları 3,5 milyonu bulan ve Selçuklular döneminde Şam, Humus, Hama, Halep, Lazkiye (Bayır-Bucak Türkmenleri), Rakka, Dera'a ve Golan (el-Cûlân) Türkmenleri, Suriye resmi söylem ve kayıtlarında tıpkı Batı Trakya'da olduğu gibi Türkmen

yerine Müslüman olarak adlandırıldı. 11. yüzyıl'da bölgeye Selçuklu göçlerinin ardından Suriye ve Filistin Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla Türkmen yerleşimi yoğunlaşmıştı. Bu yerleşimler bir Türk devleti olan Memlükler (1250-1516) ve Osmanlılar döneminde de devam etti. Suriye'nin bağımsızlığını kazanmasının ardından Arap milliyetçiliğinin yükselmesi ve özellikle Baas Partisi yönetiminde Türkmenler büyük baskılara maruz kaldı. Dil ve kültürlerini öğrenmeleri engellendi. Köy/yer isimleri değiştirildi. Günümüzde Türkmen olduklarını ifade edenlerin bir kısmı Türkçe'yi bilmediklerinden Arapça konuşmaktalar.

2011'de başlayan Arap Baharı sürecinde Türkmenler, doğal olarak, Suriye'de çoğunluğu oluşturan Sünni Araplarla birlikte Esed rejimine karşı özgürlükçü

Ortadoğu, Türkler ve Selçuklu Coğrafyasının İhyası

muhalif hareketler içerisinde yer almış ve diğer muhalif kesimler gibi etnik temizliğe uğramışlardır. Türkmenlerin büyük kısmı yerlerinden, yurtlarından edilmiş, mülteci durumuna düşmüşler, bir kısmı ise vatan savunması uğruna mevcut Suriye Milli Ordusu içinde Türkiye'nin yaptığı hareketlere katılmıştır. Son yıllarda Suriye'de demografik değişimin yanı sıra yer isimleri de değişikliğe uğramıştır.

Bunun en güzel örneği Osmanlılar döneminde Türkçe olan "Arap Pınarı" (Arab Punarı) isminin önce Arapça aynı manaya gelen Aynülarab'a, ardından da PYD/kantoncuların kullandığı şekliyle, 1911'de Bağdat demiryolunu inşa eden Alman şirketinin adına izafeten (Kompanie veya Bahn'dan) Kobani'ye dönüşmesidir.

Yer isimlerindeki her değişiklik ardından demografik değişikliğe dönüşmekte, demografi de yönetim de bu sıraya uygun olarak önce Türklere, sonra Araplara ardından PYD'ye geçmektedir. Nitekim Wikipedia'da şehrin resmi adı olarak "Aynülarab" yerine Kobani'nin kullanılması bile bu değişimin nasıl desteklendiğinin önemli bir göstergesi.

Yine Orta Doğu'da eski çağlardan beri çok yaygın ve aynı zamanda arkeolojik bir terim olan Arapça "tell" (tepe) ile başlayan yer isimlerinden kadim Telebyad (Aktepe) Kürtçe Gire Spî'ye dönüştürülmüştür. Halbuki çoğunluğunu Sünni Arapların oluşturduğu, Türkmen ve Ermenilerin de yaşadığı şehirde Kürtler nüfusun sadece yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Bu tür toponimik değişimler bile bir yerleşim merkezinin demografisinin nasıl dönüştürüldüğünü göstermeye yeter. İşte sınır değişiklikleri de bu süreçlerin sonunda gerçekleşmektedir.

Diğer bir örnek de (günümüzde sehven "Resülayn" olarak yazılıp söylenen) tarihi "Re'sülayn". Akkadça Res İna'dan (Pınarbaşı) gelen ve tarihi M.Ö. 9. yüzyıla uzanan bu yerleşim biriminin ismi Arapça'ya da pınarbaşı manasına gelen Re'sülayn olarak geçmiş binlerce yıllık yer ismi, bugünlerde Kürtçe yine aynı anlamda "Sere Kaniye" (Serekani) olarak değiştirilmiştir. Afrin, Cezire, Rakka, Tabka, Menbiç ve Deyrizor'u içine alan bölge de siyasi bir isim olarak Batı Kürdistan manasına gelen "Rojavaye Kürdistane" veya kısaca Rojava (Batı) olarak anılıyor. İşin ilginç, Rakka, Tabka, Menbiç ve Deyrizor gibi Arap nüfusun ağırlıkta olduğu şehirler de bu bölge dahilinde kabul ediliyor ve fiili bir bölünme gerçekleştiriliyor. Kürtlerin yaşadıkları bölgeler ve Kürt nüfusu savaştan evvel Suriye'nin ancak yüzde 10'unu oluştururken PYD, bugün Suriye topraklarının yüzde 30'unu ve petrol ile tarım bölgelerini kontrol altında tutuyor.

İşte Türkiye yaptığı askeri hareketler ve kararlı-etkin diplomasiyle Irak ve Suriye'de yapılan etnik temizlik sonucunda yapılmak istenen harita değişikliklerine ve kendisinin önce Anadolu'nun sadece bir kısmına sıkıştırılma daha sonra da belki de Anadolu'daki Türk varlığının yok edilmesine yönelik operasyonlara karşı koymaktadır.

Mustafa S. Küçükaşcı

Hicaz'ı Hatırlamak

*Halifeliği
Abbasîlerin mirası
olarak değil İslâm'ı
ve mukaddes yerleri
koruma ve onlara
hizmet etme olarak
algılayan Osmanlı
sultanları Mekke
ve Medine'nin
hizmetkârı
anlamında
“Hâdimü'l-
Haremeyn”
unvanını
kullanarak bu iki
şehre hizmet etmeyi
en büyük perestij
vasıtası olarak
gördüler.*

Yeryüzünde bazı mekânları ve şehirleri bünyesinde bulunduran mahaller vardır ki, bunlar insanların gönlünde daima yaşar. Bu yerlerin en başında gelen Hicaz'a dair yazılı kültürün kaydettiği ve tarihî mirasın tescil ettiği malumat kuşaktan kuşağa büyük bir aşk ve hayranlıkla anlatılmış, muhabbet hamulesine dönüşerek ortak bir bilgi hâline gelmiştir. Hicaz'ın bünyesinde barındırdığı Mekke ve Medine bütün Müslümanların ömürlerinde bir defa bile olsa ziyaret etmeyi arzuladıkları şehirlerdir. Zaten gündelik ibadetlerinde Kâbe'ye yönelerek ve her fırsatta Peygamber Efendimizi anarak gönüllerinde yaşattıkları bu şehirleri ziyaret etmek, onlara bu dünyada elde edilebilecek en büyük paye olan “Hacı” unvanını kazanacak ve “Hâccü'l-Haremeyn” olacaktır. Mekke'nin merkezinde Kâbe'yi kuşatan Mescid-i Harâm, Medine'nin merkezinde ise Hz. Peygamber'in kabrinin bulunduğu Mescid-i Nebevî yer almakta, bu iki şehir İslâmiyet'in ilk döneminden pek çok hatırayı yazılı ve sözlü kültürün yanında gönüllerde de yaşatmaktadır. Hicaz'a dair kendisinden önceki hiçbir seyyahın bırakmadığı kadar eşsiz bir kültürel mirası bizlere emanet eden Evliya Çelebi hacca gitmenin ehemmiyetini şöyle açıklamaktadır:

“Her kime Kâbe nasip olsa Hüdâ rahmet eder, Sevdiği kişiyi Hak hanesine davet eder.”

Şairler dillerinden hiç düşürmedikleri, gidemedikleri ve daima özledikleri Haremeyn'e sabâ rüzgârı ile selâm göndermişlerdir:

*Ey bâd'ı sabâ uğrarsa yolun semt-i
Haremeyn'e, Ta'zimimi arz eyle Resûlü's-
sekaleyn'e.*

Halifeliği Abbasîlerin mirası olarak değil İslâm'ı ve mukaddes yerleri koruma ve onlara hizmet etme olarak algılayan Osmanlı sultanları Mekke ve Medine'nin hizmetkârı anlamında “Hâdimü'l-Haremeyn” unvanını kullanarak bu iki şehre hizmet etmeyi en büyük perestij vasıtası olarak gördüler. “Hâmi'l-Haremeyn” olmaya çalışarak Peygamber Efendimizin zamanından itibaren Müslümanların akıl, fikir ve gönül dünyalarında oluşan Haremeyn algısının Türk kültürüne aksetmesine öncülük ettiler. Hz. Peygamber ve ashabının hatıralarını taşıyan Haremeyn'in imarının yanında halkının huzur ve refahının sağlanmasını öncelikli politika olarak benimsediler. Hicaz'a sadece hac mevsimlerinde değil her zaman ulaşımın güvenlik içerisinde gerçekleşebilmesi için tedbirler aldılar.

Miras alınan fizikî plana sadık kalarak Mekke ve Medine'nin Osmanlı medeniyetinin çeşitli unsurlarını, ihtişam ve azametini yansıtan birer merkez hâline getirilmesini öncelikli hedef olarak belirlediler.

Mekke ve Medine'nin Müslümanlar nazarındaki kutsiyeti ve onların gönüllerinin en müstesna yerinde yer alması güzel sanatlara da yansımış; Mescid-i Harâm ve Mescid-i Nebevî odaklı Haremeyn tasvirleri daha çok dinî mimarînin bir parçası olarak Hicaz dışındaki eserlerde başta İstanbul olmak üzere yer almıştır. Özellikle Memluklerin son dönemlerinden itibaren Mekke ve Medine tasvirleri hat sanatı ile birleştirilerek evlere asılmış ve Osmanlılarla birlikte Haremeyn minyatür ve gravürleri daha da yaygınlaşmıştır. En güzel fotoğraflarla anlatılan Mekke ve Medine'nin

hatırası daima canlı tutulmuştur. Bundan dolayı Osmanlı dönemindeki Haremeyn tasvirleri Mekke ve Medine'deki şehirciliğin gelişimini takip edecek bir zenginliğe ulaşmıştır.

Mekke müftüsü ve tarihçi Ahmed b. Zeynî Dahlân (ö. 1886) Hz. Ömer zamanından Sultan II. Abdülhamid'in ilk yıllarına kadar siyasî gelişmeleri el-Fütûhâtü'l-İslâmiyye unvanlı eserinde ele almıştır. Osmanlıların Hicaz'a hizmetlerini öven Ahmed b. Zeynî Dahlân insanlar arasında ilmi, huzur ve şükûnu yaymayı şiar edinen ve diğer birçok İslâm devletinde görülmeyen güzel vasıflara sahip Osmanlı Devleti'nin Hz. Peygamber ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemlerinden sonra İslâm dünyasında görülen devletlerin en iyisi olduğunun altını çizmiştir. Ahmed b. Zeynî Dahlân'ın Haremeyn hizmetlerini tam olarak

saymaya insan gücünün yetmeyeceğini ileri sürdüğü Sultan II. Abdülhamid'in önemli icraatlarından birisi de Mekke ve Medine'nin fotoğraflarının yer aldığı bir albüm hazırlatmasıdır. Fotoğrafı yazılı bilgidен daha çok istifade edilebilecek bir belge olarak gören II. Abdülhamid tahta çıkınca Yıldız Sarayı'nda bir fotoğraf stüdyosu hazırlatmış ve payitaht İstanbul başta olmak üzere tüm Osmanlı coğrafyasının belgelenmesini temin etmişti.

islâm kültür ve mimarî mirasının incelenmesi, muhafaza edilmesi ve tanıtılması konusunda mühim faaliyetleri üstlenmiş olan İRCİCA fotoğraf arşivinde ilki 1880 yılı hac mevsiminde çekilenler olmak üzere farklı koleksiyonlara dağılmış 518 Hicaz fotoğrafı mevcuttur. 1871-1906 yılları arasında çekilmiş 232 Hicaz görüntüsünün yer aldığı

Yıldız Albümleri daha çok Mekke ile Medine fotoğraflarından meydana gelmektedir. 201 fotoğraf ise Medine Müdafî Fahreddin Paşa Koleksiyonu'na ait olup daha çok Medine görüntüsü ihtiva etmektedir. İRCİCA bu fotoğrafları yayınlayarak Hicaz'da yer alan İslâmiyet'in ilk döneminden hatıralar taşıyan ve Osmanlı sultanları başta olmak üzere Müslüman hükümdarların Haremeyn'e hizmetlerinin görünür kılınmasını temin etmiştir. Önemli bir kısmı zamanın tahribi ve tabiat şartlarının yanında imar ve genişletme faaliyetleri sebebiyle yok olan yapıların belgelenmesini sağlayan bu fotoğraflar daima özlem duyulan Mekke ve Medine'nin hatırasının yâdına ve gönüllerde canlı olarak yaşamasına da sebep olmaktadır.

Ahmed Emre Bilgili

Gönül Coğrafyası Olarak Afrika'da Var Olmak

Nasıl oluyor da bir kavram sadece Türklere mahsus bir anlam kazanıyor ve başka bir eşine rastlanmıyor? Nasıl oluyor da bireylere has olan veren el konumu devlette de tezahür ediyor? Nasıl oluyor da uzun bir tarihi süreç boyunca bütün olanlara rağmen kavrama bir hanel gelmiyor? Nasıl oluyor da bir olgu haline gelen bu kavram başka bir ülkeye sirayet edemiyor? Nasıl oluyor da bu devlet felsefesi, devletin uzun tarihindeki güçlü ve zayıf dönemlerinde de değişmiyor? Nasıl oluyor da bu türden etkili bir kavramı kimse değiştiremiyor, dönüştüremiyor ve gündemde kalmaya devam ediyor?

Bu türden ardışık soruların devamı getirilebilir şüphesiz. Burada Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'yu hatırlamakta yarar var. Her ne kadar gönül işi olan bir kavramı bir kapital ve soğuk olan ile ilişkilendirmek doğru değilse de sermayeye yeni bir form yükleyerek sosyal alana kaydıran Bourdieu, bizim 'gönül

coğrafyası' kavramımızın içeriğinden haberdar olsa idi nasıl bir yorum yapardı, hangi kavramının içine alırdı bilmiyoruz. Bunu da bir tür 'sermaye' olarak görür müydü, bunu da bilmiyoruz. Muhtemelen kavramını biraz da çeşitlendirme ve zenginleştirme yoluna giderdi diyerek bir iyi niyet ifadesi ile bu faslı kapatalım.

Bir üst kültürel kimlik olarak Türkler, devlet olarak hangi tarihte hangi isimde tezahür etti ise aynı anlayışı büyük ölçüde devam ettirmişlerdir. İslâm dinini kabulleriyle de zaten var olan hak hukuk anlayışı daha ulvî bir form kazanmıştır. Dinî bir kavramdan öte sosyolojik ağırlığı olan Türk Müslümanlığı anlayışı oluşmuş ve bu yaklaşımda adil olma sadece kendi milletine değil bütün insanlığa ait bir kişi/devlet davranışını beraberinde getirmiştir. Dinin, veren el tavsiyesi ve karşılığında dünyevî bir şey beklememe hali yine devlet/toplum anlayışını pekiştirmiş ve

Bugün bağımsız birer devlet olan Afrika ülkelerinin bir kısmı kimi bütünü ile kimi de bir bölümü ile zaten Osmanlı içerisinde yer almışlardı. İmparatorluk, kıtanın bize en uzak yeri olan Güney Afrika'da bile diplomatik ilişkiler kurmuş, ulemadan Ebubekir Efendi'yi Cape Town'da görevlendirmiştir.

gönül coğrafyası kavramı böylece şekillenmeye başlamıştır.

Bir iyiliği gönülden yapma, dünyevî bir karşılık beklememe, yaparken mahremiyete özen gösterme ve bu hâlin birey, cemaat, cemiyet ve devlette tezahür etmesi ile oluşan ve coğrafi mekân/sınır tanımayan nüfuz alanına gönül coğrafyası diyebiliriz. Şüphesiz bunu, bir sözlük tanımından öte muhteva olarak anlama çabası şeklinde ifade etmek daha doğru olur. Zira kötülük şeffaf, iyilik örtüktür her zaman için.

Kara Kıta

Günümüzde 'gönül coğrafyası' kavramını kara kıta bağlamında anlamlandırabilmek için Türklerin Afrika ilişkilerinin seyrine bakmamız gerekir. Şüphesiz ki bu öncelikle; temiz, ilkeli bir tarihi geçmişe ve diğer ülkelerle olan ilişkilerin pratiğine dayanır. Bu uzun tarihi süreçte diğer güçlü devletlerin aksine sömürgeci bir anlayış hiç bir zaman oluşmamıştır. Sadece Afrika özelinde değil

dünyada da bunun Türk devletlerinden başka bir örneği yok maalesef. Sömürgeci anlayışın neden veya nasıl olup da oluşmadığını anlamak bir milletin kültürel kodlarının derinliğini anlamakla mümkün olur. Bu, aynı zamanda ilk paragrafta yönelttiğimiz suallerin tümüne ortak bir cevap da teşkil eder. Belki de işin özü ve sırrı bu cevabın tümünde gizlidir.

Sömürgeciliğin resmen ve alenen yapıldığı tarihlerde gerek Afrika kıtasının tümüne gerekse Hindistan, Pakistan ve Afganistan coğrafyasına bakıldığında hem kaynakların sömürülmesi hem de dil, din ve kültürün değişim için zorlandığını, sömürge ülkelerindekilerin insan yerine konulmadığı, kendi vatanlarında hakir görüldüğünü hepimiz biliyoruz. Günümüzde ise aynı sömürgeci zihniyet farklılaşan usullerle devam ediyor, netice ise aynı kapıya çıkıyor. Yine; kaynakların sömürülmesi, kültürel değişime zorlama, siyaseten yönetme gayreti, bir verip üç alma felsefesi vs.

Bilindiği üzere Afrika, sayı olarak en çok devlete sahip kıta olup aynı zamanda en çok

Gönül Coğrafyası Olarak Afrika'da Var Olmak

Darfur-Nyala'da inşa edilen 150 yataklı Türkiye-Sudan Araştırma ve Eğitim Hastanesi

Somali-Mogadişu'nun en büyük hastanelerinden biri olan 200 yataklı Recep Tayyip Erdoğan Hastanesi

bölünmüşlüğe de uğramış bir coğrafyadır. Bu bölünmüşlüğün coğrafya ve bu kıtada yaşayan yerel unsurlarla baskın bir ilgisinin olmadığını biliyoruz. 54 ülkeli bir kıta olan Afrika'yı aslında öznel kılan husus; nitelikleri, kendi değer ve dinamikleridir. Afrikayı; yoksulluk, eşitsizlik, işsizlik, suç, yolsuzluk, sömürgecilik, ırkçılık, kabilecilik türünden negatif çağrışımlarla hatırlamak yerine; özgün, güçlü, kendine güvenen bir kıta düşlemek daha doğru bir yaklaşım olur. Aslında Afrika, bizim açımızdan son derece önemli ve anlamlı bir coğrafyadır. Bu önem; büyük ölçüde bizim bakışımızın insan merkezli olmasından kaynaklanıyor. Çok uzun bir sömürge tarihine sahip olan kıtada, sömürgecinin adı da ruhu da geçmeyen yaklaşım sadece bize aittir. Afrika'nın ve Afrikalının hikayesini gerçeğe yakın olarak bizden başka da anlayamaz. Sahip

olmadıkları toprakların kaynaklarını ele geçirme ve 'paylaşmadan' gasp etmeyi anlayan sömürgeci yaklaşım, başka ülkelerin Afrika ile ilgilerinin temelindeki düşüncedir. Aslında insanlığın kaybedildiği, siyaha boyandığı yerdir Afrika.

Türklerin Afrika kıtası ile olan ilişkileri coğrafi yakınlığı dolayısıyla öncelikle Kuzey Afrika üzerinden başlamıştır. Devlet-i Âliyye döneminde ise yoğunluk kazanmıştır. Bugün bağımsız birer devlet olan Afrika ülkelerinin bir kısmı kimi bütünü ile kimi de bir bölümü ile zaten Osmanlı içerisinde yer almışlardır. İmparatorluk, kıtanın bize en uzak yeri olan Güney Afrika'da bile diplomatik ilişkiler kurmuş, ulemadan Ebubekir Efendi'yi Cape Town'da görevlendirmiştir. Osmanlı Devleti'nin 1912 yılında Müslüman nüfusun yoğun bulunduğu Harar'da Başkonsolosluk açmasının ardından Sahraltı Afrika'daki ilk

Türk Büyükelçiliği Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da açılmıştır. Buna rağmen, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1998 yılına kadar uzanan zaman aralığında ülkemizin siyasi ve ekonomik imkânlarının el vermeyişi gibi nedenlerle Afrika ülkeleriyle ilişkilerimiz alt düzeyde seyretmiştir.

2005'den itibaren ise Afrika ile ilişkilerde yeni bir döneme girilmiş adeta gönüller yeniden Afrika'ya yönelmiştir. Diploması açısından bakacak olursak 2009'da toplam 12 büyükelçiliğimiz bulunmaktayken bugün bu sayı 42'ye yükselmiştir. Bu, hiç bir ülkede görülmeyecek derecede önemli bir artıştır. Afrika ülkeleri de buna karşılık vermiş ve Ankara'da açtıkları büyükelçiliklerle, bu politikamıza atılan adımların karşılıksız kalmadığını göstermişlerdir.

Tüm bunlarla birlikte ülkemizin yurt dışı teşkilatları özellikle bu kara kıtada ellerinden gelenin fazlasını yapma işine girişmişlerdir. Öncelikle ülkemizin gururu ve hepimizin işini kolaylaştıran Türk Hava Yolları (THY), Afrika

ülkeleriyle ulaşım imkânlarını geliştirmek, işadamlarının karşılıklı olarak birbirleriyle temaslarını kolaylaştırmak, Türkiye'nin Afrika halklarının dünyaya ulaşımında bir kavşak noktası olmasını sağlamak ve aradaki bağlantıların güçlendirilmesini teminen Afrika'ya uçuşların sayısının artırılması için gerekeni yapmıştır.

Gönül kuruluşlarımızdan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), özellikle bu coğrafyaya inanılmaz bir şekilde yoğunlaşmıştır. Yaptığı her türden karşılıksız çalışmalar gönlümüzü verdiğimiz ve veren elin mahremiyetini ortaya koymuştur. Örneğin, Darfur-Nyala'da inşa edilen 150 yataklı Türkiye-Sudan Araştırma ve Eğitim Hastanesi, bölgenin en modern ve teşkilatlı hastanelerinden biri olarak hizmet vermektedir. Türk ve Sudanlı sağlık personeli tarafından beş yıl ortak şekilde işletilecek hastanenin bu süre sonunda Sudan makamlarına devri öngörülmüştür. Ayrıca, Somali-Mogadişu'nun en büyük

Gönül Coğrafyası Olarak Afrika'da Var Olmak

Türkiye Maarif Vakfı'nın okulları hızla artış göstermektedir. Okulların mezunları arttıkça ülkemizle olan ilişkilerde doğal olarak artacaktır. Aynı zamanda şu da bir gerçektir ki; başarılı eğitim üzerinden her türlü çalışmalar pozitif neticeler verir.

hastanelerinden biri olan 200 yataklı Recep Tayyip Erdoğan Hastanesi de aynı şekilde hizmet vermektedir.

Afrikalı öğrencilere Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile sağlanan bursların uzun vadede ülkemizin Afrika politikasının tahkim edilmesinde çarpan etkisi yapacağı aşikârdır. Bununla birlikte Türkiye Maarif Vakfı'nın okulları hızla artış göstermektedir. Okulların mezunları arttıkça ülkemizle olan ilişkilerde doğal olarak artacaktır. Aynı zamanda şu da bir gerçektir ki; başarılı eğitim üzerinden her türlü çalışmalar pozitif neticeler verir.

Kıtaya yönelik üst düzey ziyaretlerde de önemli bir hareketlilik yaşanmaktadır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanımızın Afrika'nın bir çok ülkesini ziyaret etmesi ve gerek 'dünya beşten büyüktür' gerekse 'Türkiye Türkiye'den

büyüktür' sözleri hem dostluklar inşa etme hem de mevcut sömürgeci yapılara meydan okuma yönünde misyonu destekleyici yönde fonksiyon icra etmektedir. Devlet teşkilatımızın yanında gönüllü kuruluşlarımız da bu doğrultuda büyük gayretler göstermekte, devasa ve destansı işler çıkarmaktadırlar.

Bütün bunların gösterdiği hususiyet şudur: Bu saydığımız tüm işleri gönlümüzü katarak, insanlığın yüksek yararını gözeterek, hiç bir ayırım yapmayarak, 'yaratılanı severim yaradandan ötürü' felsefesini benimseyerek yapabildiğimiz taktirde var olan gönül coğrafyamızı yaşatabilir ve büyütebiliriz. Bu başarının devamlılığı, dünyada gerçek anlamda adaletin tesis edilmesi fikrinin de bir ütopyadan ibaret olmadığını gösterir. Adaletin insan eliyle tecelli etmesi ise ancak bu tür bir anlayışın varlığı ile mümkündür.

Beşir Ayvazoğlu

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

*Tuna Güzellemesi'nin yazarı, Tuna sevdalısı
dostum Haluk Dursun'un aziz hatırasına*

*Tuna'nın coşkun
suları tam beş
yüz yıl Türkçe
çağlamıştır.
Hüzünlü Rumeli
türkülerinde
dert ortağıdır
Tuna; adını
bilmediğimiz bir
şair, bir serhat
türküsünde
“Akma Tuna
akma, ben bir
dertliyim!”
diye seslenir,
bir başkası
“Tuna nehri
akmam diyor!”
diye dertlenir.
17. yüzyıl saz
şairlerinden
Kâtibî de derdinin
büyüklüğünü
“Gözüm yaşı Tuna
selidir şimdi” diye
anlatmıştı.*

SÂMIHA Ayverdi “Ah Tuna Vah Tuna” başlıklı yazısında, “Boğaziçi'nin kısıklar, koltuklar, girinti ve çıkıntıları arasında âvâre âvâre akıp giden sularından eğilip bir avuç su alsak, bunun ne kadarının Tuna'dan kaçıp Karadeniz'i aşarak Boğaziçi'nin vuslatına erişmiş olduğu acaba kaç kişinin malumudur?” diye sormuştu.¹

Kara Ormanlar'ın doğu yamaçlarından Breg ve Brigach adlarında iki küçük pınar olarak doğup Almanya'nın Donaueschingen kasabasından birleşen ve batıdan doğuya doğru 2840 kilometrelik uzun bir yolu katederek Karadeniz'e dökülen Tuna, yüzyıllar boyunca, Osmanlı tarih ve kültürünün de ayrılmaz bir parçası oldu. Adını, 19. yüzyılda Midhat Paşa'nın hazırladığı yönetim planı çerçevesinde teşkil edilen bir vilâyete de veren bu muhteşem nehir, aynı zamanda önemli bir ulaşım yolu. Önce vapurla Köstence'ye, oradan Tuna nehrinde işletilen gemilerle ulaşılacak yerlere gidilirdi. “İnce Donanma”, Osmanlı donanmasının Tuna nehrine has filosuydu.

Türklüğün Tuna'yla âşıkane ilişkisi Çanakkale Boğazı'nı aşır Rumeli'ye

ayak bastığı tarihte başlar. Falih Rıfkı Atay da *Tuna Kıyıları* isimli eserinin önsözünde “Osmanlı İmparatorluğu'nun derinliğine, genişliğine azametini tasavvur ediniz. Eğer bir gün Osmanlı Türklüğünün destanını yazmak isteyen bir şaire bu coğrafyanın içinden bir isim vermek isterseniz, Tuna'dan gayrısını seçebilir misiniz?” diye sorduktan sonra, “Tuna Osmanlı Türklüğünün bağrından akar,” diye devam eder, “Bu tarihi neresinden dinleseniz onun çağılığını duyarsınız. Akınlar, zafer ve bozgunlar! Ve hepsinin peşinden ileri veya geriye bitip tükenmeyen göçler...”²

Tuna'nın coşkun suları tam beş yüz yıl Türkçe çağlamıştır. Hüzünlü Rumeli türkülerinde dert ortağıdır Tuna; adını bilmediğimiz bir şair, bir serhat türküsünde “Akma Tuna akma, ben bir dertliyim!” diye seslenir, bir başkası “Tuna nehri akmam diyor!” diye dertlenir. 17. yüzyıl saz şairlerinden Kâtibî de derdinin büyüklüğünü “Gözüm yaşı Tuna selidir şimdi” diye anlatmıştı. Öksüz Dede'nin koşmalarından biri ise başlı başına bir Tuna güzellemesidir:

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

*Misâl-i cennettir evvelbahârı
Açılır kırmızı gülü Tuna'nın
Öter bülbülleri leyl ü nehârî
Eser bâd-ı sabâ yeli Tuna'nın*

mısralarıyla başlayan bu koşmada Tuna her zamanki gibi coşkundur; Alaman Dağı'ndan beri geçip Engürüs ilinden yollar açar, Estergon'u ve Budin'i selamlayıp yolunu Belgrad'a düşürdüktan sonra arzuladığı Karadeniz'e doğru "tazelenip akar, yeğindir cûşu"

Muallim Naci, 1883 yılında Said Paşa'nın maiyetinde Anadolu'da dolaştığı sırada Dicle'yi de görmüş, bu nehrin coşkun sularını seyrederken Tuna'nın "yeğîn cûş"unu hatırlayarak hüznünü ve hasretini uzun "Dicle" şiirinde şöyle ifade etmişti:

*Feyezânın tezâyüd ettikçe
Tuna cûş eyliyor hayâlimde
Tunalaştın gözümde gittikçe*

O tarihte Tuna ve suladığı topraklar elimizden yeni çıkmıştı. Bu büyük kaybın acısı kalbinin derinliklerinde hisseden Nâci, Dicle ile söyleşmesine şöyle devam ediyordu:

*Tuna'nın geldi yâduma gidişi
Âh-ı memdûdum oldu hem-râhım*

Bu şiirin yazıldığı tarihten üç yüz küsur yıl önce de Âşık Çelebi, *Meşâirü's-Şuara*'da hiç görmediği Fırat'la karşılaştırdığı Tuna'nın daha güzel ve tatlı, Rumeli'nin ve bütün suların "âb-ı rûyu" (yüzü suyu) olduğunu söylüyordu.³ "Tuna" redifli kasidesinde de bu nehri –bazı hallerini kendisine benzeterek- uzun uzun övmüştü. Tuna'nın hâtırası ictimaî hâfızamızdan silinmemiş, hasreti hiç dinmemiştir. "Balkan'a Seyahat" başlıklı yazısında, "Bir Türk gönlünde

nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır," diyen Yahya Kemal, uzun asırların bile o suları ve o karlı tepeleri gönlümüzden asla silemeyeceğini düşünüyordu; üstelik bu hasretin yalnız Rumeli çocuklarına has olmadığını, bütün Türklerin kalbinde yaşadığını söyleyen "Akıncı" şairi, Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diyarbakırlı Türk'ün yaktığı türküyü nakletmişti:

*Gözde tüter dumanları
Bak Şıpka'nın Balkanları
Hâlâ sızar al kanları
Ayrılmıştık otuz sene
İşte Şıpka geldik yine⁴*

Fuat Köprülü'nün "Tuna boylarında sıra serviler/Tanyeli estikçe sessiz ağlarmış" mısralarıyla başlayan "Akıncı Türküleri" ve Hasan Âli Yücel'in Sâmiha Ayverdi gibi "Tuna, Tuna, ah Tuna!" dediği "Tuna Türküsü" bu hasretin dile getirildiği güzel şiirlerdir. Hasan Âli'nin şiiri şu kıtayla başlar:

*Dıştan viran bağlıyım
İçten yanar dağlıyım
Bırakmam yâd ellere
Ben Tuna'ya bağlıyım
Kara bağrım susuzdur
Gözlerim uykusuzdur*

Arif Nihat Asya'nın "Tuna" şiiri ise Tuna'ya yüz yıl sonra yakılmış bir ağıttır:

*Ne suyun bizimdir artık ne selin;
Kıyını el aldı, adalar elin...
Toprağı belenmiş kınalı gelin*

Tuna'nın elimizden bütününü çıktığına inanmak istemeyen Samiha Ayverdi, yukarıda sözünü ettiğimiz yazısında, Türk'ün bu coşkun akan ırmakla âşıkane

İstanbul

ilişkinini kaçırmak da olsa devam ettirmeyi başardığını söyler. Bu esrar çok kimseye kapalıdır, fakat basiret gözü açık olanlar bilirler ki, “Tuna, Karadeniz’i aşip Boğaz’ın sularında Tunalaşarak o tarihî dostluğu ihya eylemekte ve o kadim âşinalığı, o eski muhabbet ve meşvereti, Rumeli’de gönlü de gözü de takılıp kalmış olanlara gizli gizli söylemekten geri kalmamaktadır.”

Sâmiha Ayverdi’den çok önce, İsmail Habib Sevük, “Tuna ağızlarındaki tuzu az sular hafifliklerinden aşağı inemeyince alttaki kalın sular üstünden hızla Boğaz’a doğru akıyor. Akıntıburnu’nda otur, aynı zamanda Tuna’yı seyret!” diye yazmıştır.⁵

Budapeşte’ye 1916 yılında konsolos yardımcısı olarak gönderilen şair Enis Behiç ise bir gurup vakti Tuna’da Boğaziçi’ni görmüştü:

*Tuna’nın üstünde güneş batarken
Sevgili yurdumu andırır bana.
Bir hayal isterim Boğaziçi’nden;
Bakarım “İstanbul!” diye her yana.*

.....

*Bak Tuna karanlık parıltılarla
Titreyen bir siyah elmas yol olmuş
Üstünde, bir altın kürekli sala
Binerek tarihim yola koyulmuş⁶*

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

Nâzım Hikmet ise bir gün çamurlu çamurlu akıp giden Tuna'yı seyrederek İstanbul'a, Boğaziçi'ne ve karısına özlemini dile getirmiştir. "Tuna Üstüne Söylenmiştir" başlığını taşıyan bu şiirde Tunalaşıp Karadeniz'e dökülmeyi ve Boğaziçi'nden geçip Memed'inin annesi vapura binerken Kadıköy İskelesi'ne çarparak çırpınmayı nasıl arzuladığından söz ediyordu:

Gökte bulut yok,
sögütler yağmurlu,
Tuna'ya rastladım
akıyor çamurlu çamurlu.
Hey Hikmet'in oğlu, Hikmet'in oğlu,
Tuna'nın suyu olaydın,
Karaorman'dan geleydin,
Karadeniz'e döküleydin,
mavileseydin mavileseydin mavileseydin,
geçeydin Boğaziçi'nden,
başında İstanbul havası,
çarpaydın Kadıköy iskelesine,
çarpaydın, çırpınaydın
vapura binerken Memet'le anası.

İSMAİL Habib Sevük, *Tunadan Batıya* isimli seyahat notlarının "Tuna'yı Takdim" başlıklı ilk bölümünde, derli toplu gölün hem suyu hem karası olduğu için sonsuz denizden güzel, fakat olgun dolgun nehrin hepsinden güzel olduğunu söyler. Nehir hepsinden güzeldir, çünkü sabit değil, hareket halindedir, hayat gibi. Hatta hayatın kendisidir, doğar, akar ve son bulur. Avrupa'nın şahdamarı olan Tuna ise yalnız hayat değil, yedi düvele hayat veren bir nehirdir. Rusçuk'tan Viyana'ya kadar beş gün süren yolculuğu sırasında, bütün Tuna'nın çağlarını gördüğünü söyleyen İsmail Habib'e göre, bu nehir "Rusçuk'ta kemalini bulmuş

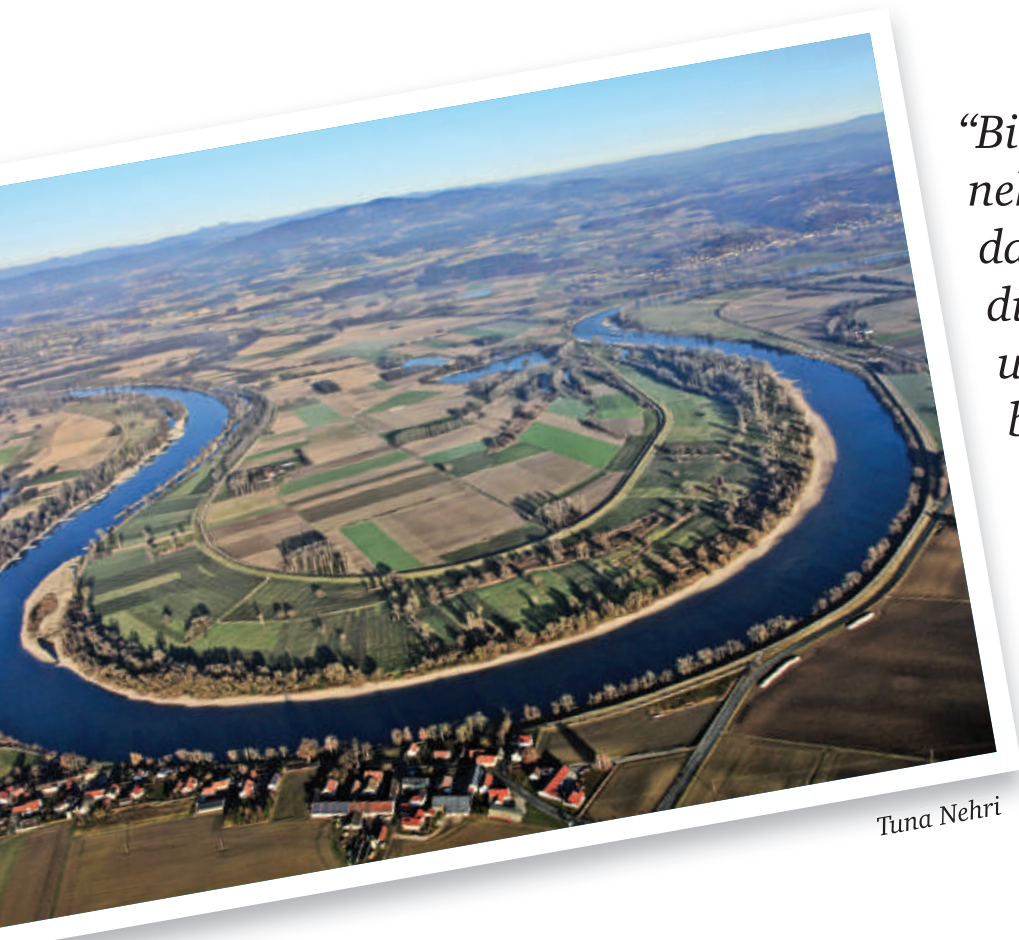
olgun bir varlıktır, Belgrat'tan sonra güçlü kuvvetli bir delikanlı, Peşte'yi geçince genç, Viyana'yı aşınca körpe..."

Bunları o süslü ve kelime oyunlarına düşkünlüğünü yansıtan üslûbuyla⁷ anlattıktan sonra sözü Boğaziçi'ne getiren İsmail Habib şöyle devam eder:

Oh, bu ne manzara değişikliği ve bu ne değişme zenginliği: Şimdi karalarla muhasara edilmiş gibi kapalı, şimdi karaları ricat ettirmiş gibi geniş; şurada kıvrak bir göl, orada pergelle çizilmiş uzun bir kanal. Gündüzse açık mavi, geceyse yere inmiş ışıklı bir gök parçası... Hayatın tadı heyecanındaymış; Tuna'da çeşitlerin heyecanları var, heyecanların çeşidi olduğu için.

Boğaziçi'nden bahsederken "Akıntıburnu'nda otur, aynı zamanda Tuna'yı seyret" demiştim. Şimdi de Tuna'da vapura bin, Boğaziçi'nde seyrana çık diyebilirim: Yalnız kıyıları daha yassı bir Boğaziçi ve yalnız bir tane değil, görünmez lehimlerle eklenmiş gibi, arka arkaya uzayıp giden bin bir Boğaziçi!⁸

1934 yazında üç buçuk aylık uzun bir Avrupa seyahatine çıkan İsmail Habib, vapurla İstanbul'dan Varna'ya geçmiş, Bükreş ve Rusçuk'u ziyaret ettikten sonra Tuna yoluyla Adakale'ye de uğrayarak Belgrat'a gitmişti. Belgrat'tan yine Tuna yoluyla Budapeşte'ye, oradan Viyana'ya geçen yazar, daha sonra Berlin, Paris, Liyon, Marsilya, Nis ve Montekarlo'ya gidecek, dönüşte de Napoli, Pire ve Atina'ya uğrayacaktır. Bu seyahatle ilgili –bir kısmını seyahat sırasında yazdığı- yazılarını 1934 yılında *Cumhuriyet Gazetesi*'nde "Avrupa Yolundan Notlar" başlığı altında neşreden İsmail Habib, bu yazıları daha sonra *Tunadan Batıya* ismiyle kitaplaştırdı. "Tunadan Önce", "Tuna Yolunda", "Tuna'dan Sonra" ve "Dönüş" başlıklarıyla dört bölümden oluşan kitabın en etkileyici

Tuna Nehri

*“Bir Türk gönlünde
nehir varsa Tuna’dır,
dağ varsa Balkan’dır,”
diyen Yahya Kemal,
uzun asırların
bile o suları ve
o karlı tepeleri
gönlümüzden asla
silemeyeceğini
düşünüyordu.*

bölgeleri ilk iki bölümdür. İsmail Habîb’in -Rumeli menşeli olmadığı halde- Tuna’yı anlatırken o topraklarda doğup büyümüş biri gibi büyük bir heyecana kapıldığı üslûbundan anlaşılıyor. Tuna hasreti, ikinci bölümün “Tuna’yı Takdim” ve “Bizim Tuna” başlıklı ilk iki yazısındaki cümlelerinde adeta coşup taşmaktadır:

İşte suların kendilerine sorun: Çin’in sarı ve gök ırmaklarından Hind’in mukaddes Ganj’ına, Asya’nın Seyhun ve Ceyhun’undan Mısır’ın mübarek Nil’ine, Çukurova’nın Seyhan ve Ceyhan’ından Hazer’in gösterişli Volga’sına ve, neye sayıp durmalı, Irak’ın Fırat ve Dicle’sinden Avrupa’nın şenlikli Tuna’sına kadar... Her nehrin yanında ikinci bir nehir daha var, milyonların dizilişinden doğdu; akan nehir, yürüyen nehir, akanla yürüyen birleşiyor; nehirle nehir olduk.

Hiçbir millette deniz mukaddes değil ve hiçbir din tuzlu suya tapmadı. Büyüsü olan akarsudur. Çin ve Hint ırmakları hâlâ milyonlara Tanrı şifası veriyor. İsrail’in oğulları ve İsa Çukurşeria’nın suyunda yıkanmıştı. Susuz Müslüman ilk hamlede Fırat’a ve Nil’e koşuyor ve... Asıl büyük vatanında suyu kuruyan Türk asıl büyük suyunu

Tuna’da buldu. Tuna yalnız Türk değil, Türk’ün kudsîyetidir.⁹

İSMAİL Habîb, Tuna yoluyla Bükreş’ten Rusçuk’a geçerken Adakale’den önce Adakaleliye kavuştuğunu söyler. Çünkü Tuna vapurlarında Türk kahvesi satma imtiyazı Adakaleli Türklere verilmiştir. Bindikleri vapurda Aziz Ağa adında, geniş omuzlu, pos bıyıklı, pehlivan yapılı Adakaleli bir Tuna Türk’ünün¹⁰ müşterilere kahve getirirken öyle bir yürüyüşü vardır ki, “sanki bu vapurun değil bütün bu suların da sahibidir.”

“Bu adamda bir vatan buldum”, diye devam eden İsmail Habîb, Tuna nehriindeki bu adacığın garip macerasını da kısaca anlatmaktadır. Doksanüç Harbi’nden sonra imzalanan Berlin Muahedesi’nde nasılsa Adakale unutulmuş, İstanbul’dan gönderilen nahiye müdürlerinin yönettiği, hatta İkinci Meşrutiyet’ten sonra Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nda temsil edilen bu minik ada

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

Avusturya tarafından birkaç defa işgal edilmek istenmişse de Lozan Antlaşması'yla Romanya'ya devredildiği 1923 yılına kadar Türk toprağı olarak kalmıştı. Kalesi, III. Selim devrinde yaptırılmış dikdörtgen planlı ve tek minareli camisi, tekkesi, çarşısı, tek katlı kârgir evleriyle şirin, yemyeşil bir kasaba...

İsmail Habib'in ziyaret ettiği tarihte Türklerle meskûn olmakla beraber Romanya toprağı olan Adakale, Ahmed Emin'in ziyaret ettiği 1915 yılında hâlâ bir Türk adasıydı. *Tanin* gazetesinde neşredilen "Tuna'daki Türk Adası" başlıklı yazısında, Ahmed Emin, uzun Balkan seyahati sırasında, Orsova'da bir otelin lokantasında yemek yerken yaşadığı büyük şaşkınlığı anlatır. Romanyalılardan oluşan bir saz heyeti birden aslında bir mehter marşı olan "Ordumuz etti yemin"i çalmaya başlamışlardır. Türkçe türkülerle devam eden konserin ardından bunları nereden öğrendiklerini soran Ahmed Emin'e verilen cevap şaşırtıcıdır: "Adakale'de öğrendik. Orsova'da bu havalardan hoşlanıldığı için her akşam çalarız."¹¹

Yeri gelmişken Macar Türkoloğu Ignacz Kunos'un derlediği yüz civarında Adakale türküsünü *Adakale Türküleri (Adakalehi Népdalok, Budapeşte 1906)* isimli kitabında bir araya getirdiğini hatırlatmak isterim. Bu türkülerden birinin sözleri şöyledir:

*Şu Ada'dan gelip geçtim,
Acı tatlı suyun içtim,
Ben yârimden ayrı düştüm,
Aman Ada, şirin Ada,
Kal selâmet şirin Ada.*

*Şu Ada'nın mor gülleri
Ötmez oldu bülbülleri,
Tuhaf söylüyor dilleri,
Aman Ada, şirin Ada,
Kal selâmet şirin Ada.*

*Şu Ada'nın hanımları,
Şalvar giyer adamları,
Pek dayıdır oğlanları,
Aman Ada, şirin Ada,
Kal selâmet şirin Ada.*

Orsova'dan kayıkla Adakale'ye geçen Ahmed Emin, kendini zamanın yarattığı değişmelerden etkilenmemeye adeta azmetmiş bir Anadolu kasabasında bulur. O sırada oralarda şapkalı yabancılar da olmalı ki, sokaklarda oynayan renkli çakşır giymiş küçük çocuklardan biri, sekiz yaşında bir kız çocuğu, parmağıyla onları göstererek "Kız Adile, ben bunlardan korkarım!" deyiverir. O sırada bir bahçe kapısı aralanır ve örtülü bir kadın kızları çağırır. Kapı kapandıktan sonra mütecessis bir ecnebi aralıktan bakmak isteyince biraz ötede duran dokuz-on yaşlarında bir çocuk öfkeyle ileri atılarak kolundan çektiği yabancıyı, yaptığı işin yanlış olduğunu anlatmak için şahadet parmağını sallayarak uyarır.

Kasabanın çarşısı adayı ziyaret edenlere Türk tütününü, yiyecek, giyecek ve ufak tefek hatıra eşyası satan üç beş dükkanla bir muhallebici ve üç dört kahvehaneden ibarettir. Savaştan önce pazar günleri Türk kahvesi içmek için Tuna boylarındaki ülkelerden gelen ziyaretçiler bu kahvehanelerde ve savaş başladıktan sonra terk edilen Millet Bahçesi'nde toplanırlarmış. Kahvelerde birer berber sandalyesinden cumadan cumaya ısıtılan fes kalıpları varmış. Savaşın başlarında

Adakale
İskelesi

sık sık top mermileri düştüğü için çok zor zamanlar geçiren Adakale halkı, kale kemerleri altındaki korunaklı, fakat karanlık ve rutubetli yerlerde on beş ay yaşamak zorunda kalmış. Ahmed Emin'in Adakalelilerden dinlediğine göre, düşman, özellikle camiye hedef almış, yıkmak için doksan kadar mermi atmış, fakat sadece küçük bir gedik açabilmişlerdi.

Kasabayı gezip savaşın izlerini bizzat gördükten sonra kahvehanelerden birinde oturup beş altı aydır mahrum kaldığı "alaturka kahve"yi büyük keyifle içen Ahmed Emin Bey, selam vererek kahvehaneye giren

herkesin mesleği ve kasabadaki konumu ne olursa olsun sohbet meclisinin eşit söz hakkına sahip üyesi haline geldiğini söyledikten sonra, sohbe katılan, davranış şekilleri ve kıyafetleri bakımından "şâyân-ı dikkat" Adakalelileri tek tek tanıtır: Adadaki Şazeli Tekkesi'nin dervişlerinden biri, Osmanlı jandarma üniforması giymiş, başından çok şey geçtiği hemen anlaşılan yaşlı bir jandarma çavuşu, nurani çehreli, abani sarıklı bir ihtiyar, tüccardan bir iki kişi, bir ay kadar önce kırk beş kişilik bir Macar keşif koluna gönüllü olarak katılan ve Orsova'dan Sırbistan sahiline geçerek Sırplarla savaşan Balıkçı Mehmed Arslan

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

Efendi ve uzun sürecek bir seyahate başladığı sırada harp çıkınca Adakale'ye çekilip mesleğini burada icra etmeye başlayan Dr. Haydar Bey.

Dr. Haydar Bey, sohbet sırasında bir ara Adakalelilerin hastalandıklarında kendisini değil okuyuculuk ve üfürükçülük eden kocakarıları tercih etmelerinden yakınır. Ahmed Emin Bey'e göre, başka yerde ve başka şartlarda cehalet ve taassup diye ayıplanacak bir hal, kuzeydeki bu Türk yuvasında millî kimliği korumak için dış tesirlere karşı inatla sürdürülen bir direniş eseri idi ve pekâlâ hoş görülebilirdi. Macaristan, Romanya ve Sırbistan arazileriyle kuşatılmış olan bu adacıkta, her gün yabancılarla düşüp kalkan, yabancı diller işiten Osmanlı bakiyesi Türklerin dilleri ve kıyafetleriyle kimliklerini bu derece korumuş olmaları hayret vericiydi:

Nasıl oluyordu ki ahalsinin her gün ticaret için ada haricine giderek yabancılar arasında vakit geçirdikleri, her hafta binlerce cenabın ziyaret ettiği bu mahalde kıyafet ve vaz' u fikir cihetiyle ancak Anadolu içlerinde bulunabilecek Türk tipleri bilâ-tahavvül yaşayabilmiş, eski tarz hayat, eski âdetler, eski fikir bâki kalmıştı. Denilebilirdi ki burası eski zamanların tebellür etmiş, olduğu gibi kalmış bir parçası idi. Bu yolda bir tebellür umumiyetle sakin, âlemden ayrı düşmüş yerlerde vukua geldiği halde üç memleket arasında, türlü türlü haricî tesirata maruz olan bu Türk adasında şâyân-ı hayret bir derecede husul bulabilmişti.¹²

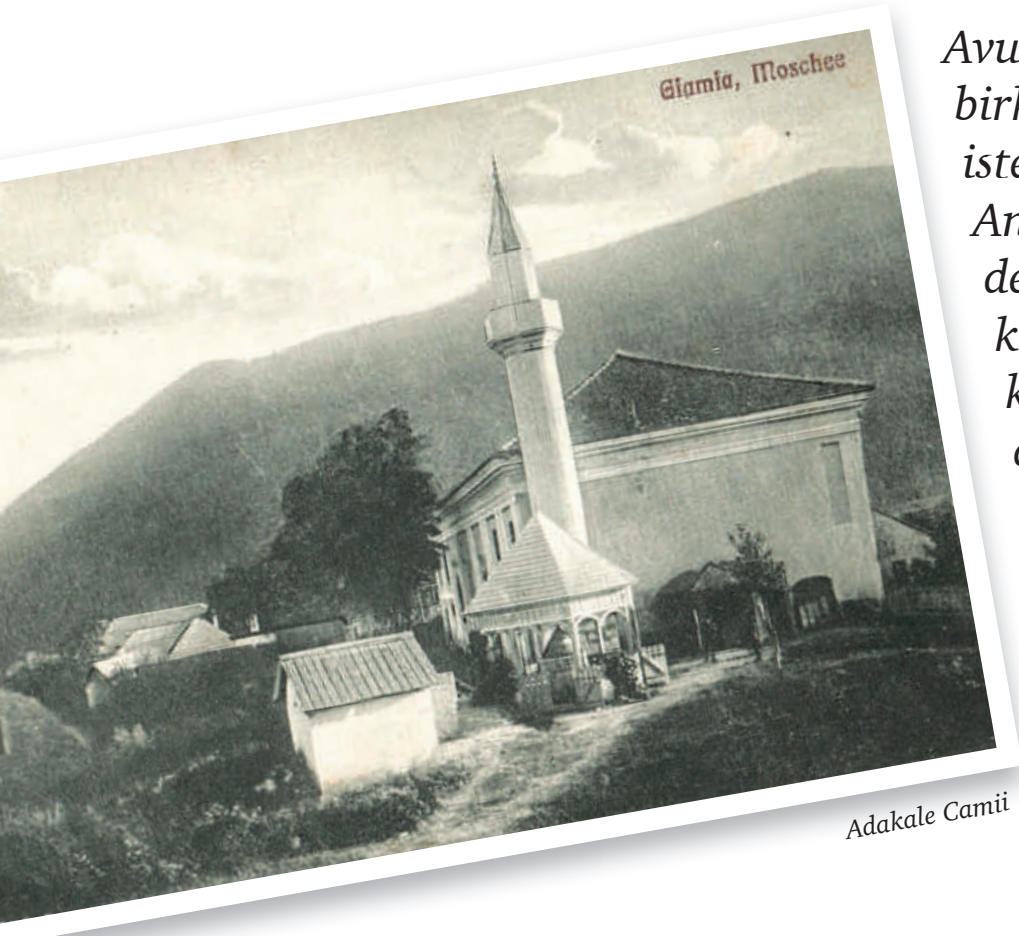
İSMAİL Habib, vapur üç boy ilerleyince bitiveren uzun ince Adakale'yi suya yatırılmış bir tabloya, daha doğrusu çok yeşil, uzununa kesilmiş bir çini panoya benzetir ve "Yârinden ayrı düşen ada, bayraksız vatan parçası," diye söylenir, "Ne yapalım, artık adın bayrağıdır.

İki yüz evdeki bin Türk, hâlâ aralarında yabancı yok; biri binken bini bir gibi; lâkin gurbette millet. Hafızalarımız bu adayı Tuna gibi kucaklasın."¹³

Adakale'yi sulara gömülmeden önce gören son Türklerden biri gazeteci Yılmaz Çetiner, 1966 yılında yaptığı uzun Rumeli seyahatiyle ilgili notlarını aynı yılın sonlarında *Cumhuriyet Gazetesi*'nde tefrika ettirmiş, daha sonra Şu Bizim Rumeli ismiyle kitaplaştırmıştı. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun da bir takriz yazdığı bu kitabın son iki bölümünde Adakale'yi anlatan ve İsmail Habib'in Adakaleliler için kullandığı "gurbette millet" sözünü son derece isabetli bulduğunu söyleyen Çetiner, millî kimlikleri korumanın son derece zor olduğu bir çağda, bir avuç insanın Tuna'da, "bir tahta kaşık kadar ada"da büyük bir milletin parçası olarak nasıl yaşayabildiğine, nasıl Türk kalabildiğine hayret eder.

Çetiner de Ahmed Emin Bey gibi Adakale'ye Romanya sahilinden bindiği, Necati adında bir Türk'ün kayığıyla geçer ve iskelede üç beş kayıkçıyla bir jandarma tarafından karşılanıp pasaportuna usulen bakıldıktan sonra Mehmet İbrahim isminde bir yaşlı bir Adakalelinin refakatinde asırlık ağaçların kokusunu ciğerlerine çekerek yürümeye başlar. Adakalelilerin candan insanlar olduklarını, hele misafir Türkiye'dense oturtacak yer, ikram edecek şey bulamadıklarını özellikle belirten Çetiner, biraz sonra refakatçisiyle birlikte kale kapısından daracık bir sokağa girer:

Sanki minyatür bir kasabaydı burası. Daha doğrusu, devlet operası veya tiyatrolarından birinin, geniş sahnesindeki dekorların içinde yürüyorduk sanki! Sağda solda Romanya Komünist Partisi'nin dövizleri görülüyor. Ve bütün

*Avusturya tarafından
birkaç defa işgal edilmek
istenmişse de Lozan
Antlaşması'yla Romanya'ya
devredildiği 1923 yılına
kadar Türk toprağı olarak
kalmıştı. Kalesi, III. Selim
devrinde yaptırılmış
dikdörtgen planlı ve tek
minareli camisi, tekkesi,
çarşısı, tek katlı kârgir
evleriyle şirin, yemyeşil
bir kasaba...*

yazıların Romence olmasına rağmen etrafımızda tatlı bir Türkçe ile konuşan insanlar bu küçük adaya ayrı bir hava katıyordu.

Adakale ise, yaşlı ve yorgun kraliçenin pırlanta tacı gibi bizim Tuna'nın ortasında yine de bütün azameti ile ışıldayıp duruyordu!¹⁴

Adakaleli Mehmet İbrahim'le birlikte küçük kahvehanenin önüne yaklaşırken bu küçük adanın büyük tarihini düşünen Çetiner'in kahvehanedeki gözlemleri, Ahmed Emin Bey'in elli yıl önceki gözlemlerinde benzemektedir:

Etraftan üzerimize çevrilen meraklı gözler, yavaş yavaş sıcaklık, sevgi ve hasretle dolmuştu. Adımlarımız, hareketlerimiz, kahveyi yudumlayış, suyu içişimiz hiç acayip değildi ama, İstanbul kokuyordu. Türkiye'yi, özledikleri anavatanlarını getirmişti onlara, onların kucağına.

Oturduk Yılların değil, belki asırların hasretini beraberce dindirmeye çalıştık. Konuştuk... Konuştuk... Onlar anlattı, biz dinledik; biz anlattık, onlar dinledi!

Ve Tuna, her şeyi gören, duyan, bilen bir ana kraliçe gibi gürül gürül etrafımızdan akıp geçiyor, hasret fısıltılarını Karadeniz'e, oradan İstanbul'a, Anadolu'ya götürüyordu.

TARİH boyunca büyük mücadelelere sahne olan ve en fazla bin kişiye ulaşabilen nüfusuyla sonuna kadar saf Türk ve Osmanlı kalmayı başaran Adakale'nin tütün ziraati, kayıkçılık ve Tuna vapurlarında kahvecilik yaparak geçinen sakinleri, 1965 yılında bir gün radyodan küçük adalarının yakında bölge ülkeleri tarafından ortaklaşa yapılacak barajın suları altında kalacağına dair bir haber dinlediler. O anda neler hissettiklerini tasavvur etmek zordur. Haberde, adada yaşayan Türklerin kıyıda onlar için hazırlanacak bir kasabaya yerleştirilecekleri bildiriliyor ve turistlere bu tarihî kasabayı bir an önce ziyaret etmeleri tavsiye ediliyordu. Türkiye'nin o tarihte bu meseleyle ve barajın yapımı 1972 yılında tamamlanınca adacıkları sular altında kalan Adakalelilerin akıbetiyle ilgilenip ilgilenmediği ayrı bir

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

Adakale
surları

araştırma konusudur.¹⁵ Yılmaz Çetiner, adaları sulara gömüldükten sonra dağılıp yok olacakları endişesine kapılan Adakalelilerin “Bizi burada bırakmayın, anavatana alın!” diye adeta yalvardıklarını söyler. Bir kadın da derin bir iç çekerek şöyle demiştir: “Öleceğini bildiğiniz hastanın başucunda vakit ve saatin gelmesini bekleyen insanlar gibiyiz.”¹⁶

Adakale 1968 yılında boşaltılmış ve 1972 yılında sulara gömülmüştü. Tuna, artık Adakalesiz ve Türksüzdü; fakat tarih ve şiirimizin derinliklerinde bütün coşkunluğuyla akmaya devam edecekti, buna hiçbir baraj engel olamazdı.

Dipnotlar

- 1 Sâmîha Ayverdi, *Ah Tuna Vah Tuna*, İstanbul 1990, s. 5
- 2 Falih Rıfki Atay, *Tuna Kıyıları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1938, s. 9-10.
- 3 Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme Metin I* (haz. Filiz Kılıç), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü İstanbul 2010, s. 38, 256-258..
- 4 Yahya Kemal, “Balkan’a Seyahat”, *Dergâh*, sayı 14, 5 Teşrinisani 1921, s. 1.
- 5 İsmail Habib Sevük, *Tunadan Batıya*, İstanbul 1935, s. 38-39.
- 6 Enis Behiç Koryürek, *Miras* (haz. Fethi Tevetoğlu), Devlet Kitapları, İstanbul 1971, s. 75-76. Bu dördlükler, Enis Behiç Koryürek’in “Tuna Kıyısında” isimli, şair Béla Vikár tarafından Macarcaya da çevrilen şiirindendir.
- 7 Hüseyin Cahit Yalçın, İsmail Habib’in Tunadan Batıya’daki üslûbunu aşırı süslü bularak eleştirmiştir. Bkz. “Tunadan Batıya Seyahat Hatıraları”, *Fikir Hareketleri*, sayı 108, 16

Adakale
Çarşısı'nda
şapkalılar

Kasım 1935, s. 59-61.

8 İsmail Habib Sevük, *age*, s. 39.

9 İsmail Habib Sevük, *age*, s. 41-42.

10 “Tuna Türkü” tabirini Yahya Kemal bitmemiş bir yazısında kullanmıştır. Mareşal Bilnevski'nin, 14. yüzyılda Tuna ve Sava boylarını fetheden atalarımıza benzediğini söyledikten sonra, Tuna Türk'ünün portresini şöyle çizer: “Çok çubuk veya sigara içmekten sararmış gibi duran bıyıklarının düşüşü ile, kaşlarının mavi gözlerini örtüşüyle, tıpkı Zağra'da, Rusçuk'ta, Vidin'de her an bir kahve önünde tesadüf edilen bu eski örnek Türklerden birini hatıra getirirdi. O kadar bir Tuna Türk'üne benziyordu ki ağzını açarken söze ‘abe’ diye başlayacağı zannolunurdu.” Bkz. *Mektuplar Makaleler*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1977, s. 58.

11 Ahmed Emin, “Tuna'daki Türk Adası”, *Tanin*, sayı 2492, 10 Teşrinisani 1331 (23 Teşrinisani 1915), s. 3.

12 Ahmet Emin, aynı yazı.

13 İsmail Habib Sevük, *age*, s. 50-51.

14 Yılmaz Çetiner, *Şu Bizim Rumeli*, Başnur Matbaası, Ankara, ty., s. 269-270. Bu eserin Milliyet Yayınları tarafından yapılan ikinci baskısına yazarın daha sonra çıktığı Batı Trakya seyahatiyle ilgili izlenimleri de eklenmiştir.

15 Bu mesele, 1967 yılında merhum Mehmet Önder tarafından gündeme getirilmişti. Bkz. “Romanya'da Sulara Gömülecek Olan Bir Türk Kasabası: Adakale”, *Türk Kültürü*, sayı 54, Nisan 1967.

16 Yılmaz Çetiner, *age*, s. 271-276.

Kaynakça

Ahmed Emin, “Tuna'daki Türk Adası”, *Tanin*, 10 Teşrinisani 1331 (23 Teşrinisani 1915).

Âşık Çelebi, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ İnceleme Metin* (haz. Filiz Kılıç), İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

ATAY, Falih Rıfkı, *Tuna Kıyıları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1938.

Boğaziçi, Tuna ve Adakale

Adakale'nin
genel
görünüşü

AYVERDİ, Sâmîha, *Ah Tuna Vah Tuna*, İstanbul 1990.

BEYATLI, Yahya Kemal, "Balkan'a Seyahat", *Dergâh*, sayı 14, 5 Teşrinisani 1921.

BEYATLI, Yahya, *Mektuplar Makaleler*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1977.

ÇETİNER, Yılmaz, *Şu Bizim Rumeli*, Başnur Matbaası, Ankara, ty.

DURSUN, Haluk, *Tuna Güzellemesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2016.

KORYÜREK, Enis Behiç, *Miras* (haz. Fethi Tevetoğlu), Devlet Kitapları, İstanbul 1971

ÖNDER, Mehmet, "Romanya'da Sulara Gömülecek Olan Bir Türk Kasabası: Adakale", *Türk Kültürü*, sayı 54, Nisan 1967.

SEVÜK. İsmail Habib, *Tunadan Batıya*, İstanbul 1935y

YALÇIN, Hüseyin Cahit, "Tunadan Batıya Seyahat Hatıraları", *Fikir Hareketleri*, sayı 108, 16 Kasım 1935.

Hasip Saygılı

Prizren Melami Tekkesinde “Derd ü Gam Bize Aşına Düştü”...

*Tekke, kurucu
piri Recep Hulusi
Efendi'nin tesis
ettiği yerde
ama arsa ve
binalarına
1918'de
daha sonra
Yugoslavya adını
alacak Sırp-
Hırvat-Sloven
Krallığının
kurulması ile
el konulmuş.
Şimdi Bistriça
denilen Prizren'in
ortasından akan
Aksu'nun hemen
kenarındaki
Seydibey Camisi
ile halen tekkenin
bulunduğu
mütevazı iki
odalı bina
arasındaki geniş
kesim vaktinde
dergâhınmış...*

Prishtine Üniversitesinde tertiplenen IBAC Uluslararası Balkan Konferansı'nda bir tebliğ sunmak için 9 Kasım 2017 günü Kosova'ya gitmiştik. İki günlük konaklama için de başkent değil Prizren tercihimiz oldu. 2009-2010 döneminde Uluslararası Güney Tugay Komutan Yardımcısı ve Türk Temsil Heyeti Başkanı olarak bu güzel tarihi şehrimizde bir yıl görev yapmıştım. Prizren'deki değerli dostlarımızla hasbihal fırsatı bulduk. Rumeli'deki tarihi mirasımızla ilgili bir kısmı halen göğsümüzü kabartan, ancak büyük kısmı yürek burkan meselelerimizi gözden geçirmeye çalıştık.

Sinan Paşa sustu, Kâtip Sinan susmadı

Bu son ziyarette Prizren'de en güzel saatlerimizin geçtiği bir özge mekân Recep Hulusi Efendi Kültür ve Eğitim Vakfı olarak da bilinen Melami Tekkesi olmuştur. Tekke 1858 yılında ismini andığımız pîr tarafından kurulmuş. Şeyh Recep Hulusi Efendi üçüncü devre Melamiliğin Prizren'de ilk tekkesini açmış. Tekke Hacı Ömer Lütfü Efendi, Hafız Fethi Ahmet Efendi gibi divan sahibi kültür ve irfan adamlarının hizmetlerinden sonra son dönemde Hacı Adnan Nurko'nun vekâletiyle devam

edegelmiştir. Hacı Adnan Nurko Efendi cesaret ve kahramanlığı ile de bilinen bir soydaşımızdır. Son Kosova savaşında Prizren'de diğer tüm camiler ile Sinan Paşa'da susturulan ezan rahmetlinin müezzini olduğu Kâtip Sinan Camii'nde devam etmiştir. Kendisini ezan okumakta ısrar ederse öldüreceklerini söyleyen Sırlara “öyleyse durmayın” diyebilmiş soyumuzun kahraman evladıdır.

Raif Efendi Baba

Rahmetli Adnan Nurko Efendi 2014 yılında vefatı yaklaşınca tekkeyi Raif Vırmiça Efendi'ye vasiyet etmiştir. Zaten Melamilik'te şeyhlik ailevî bir mülk haline getirilip evlada veya damada geçmiyormuş. Evladiye değil erbabiye esasmış. Yani falanın soyundan olmaya değil liyakat ve ehliyete bakılıyormuş. Raif Efendi Baba şair, bestekâr, icracı, kültür tarihçisi ve yazardır. Yayınlanmış 30'a yakın eseri sahasında başvuru kaynağı olarak görülmektedir.

Kendisi ile ilk defa 2007 yılında Prishtine'de NATO/KFOR Karargâhında Harekât Başkanı/Türk Kıdemli Subayı iken bir hafta sonu Prizren'e geldiğimde tanışmıştık. Aynı gün bana Suzi Çelebi Camii ve mahzun haziresini gezdirmişti. Dertli bir

Prizren Melami Tekkesinde “Derd ü Gam Bize Aşına Düştü”...

adama denk geldiğimi fark etmişim. O günden beri dostluğumuz hiç kesilmedi. İki yıl sonra Prizren’e vazifeli geldiğimde de ne zaman kendisinden kültür ve sanatla ilgili bir şey talebinde bulunsak bize hiçbir şey beklemeden emeğini sunmakta tereddüt etmez bir gönül ehli olduğunu görecektim.

Özellikle 2009-2010 döneminde Türk Temsil Heyeti Başkanlığı’nın Kosova’da düzenlediği kültür faaliyetleri ve yayınlarda perdenin gerisindeki isimsiz kahramandır. Desteği ile Aluş Nuş ve İrfan Şe-kerci gibi Prizrenli soydaş sanatçılarımızın eserlerinin CD haline getirilmesi ve dağıtılması sağlanmıştır. Burada söylemem gerekir; adlarını andığım her iki değerli bestekârimiz eserleri CD haline getirilirken kurum olarak bizden herhangi maddi bir karşılık almamışlardır.

Prizren Sultan Murat Kışlası’nda kültür sanat saatleri

Prizren’de Sultan Murat Kışlası’nda pazartesi akşamları tertiplediğimiz kültür saatlerinin beyni de yine Raif Vırmiça idi. Kışladaki rütbeli askerlerimizle Kosovalı kültür sanat adamlarını buluşturduğumuz oturumlarda davet ettiğimiz sanatçıların hepsinin video tanıtımlarını yoğun emek vererek önceden hazırlayan da 2014’den beri tekkenin hadimi olmuş bulunan Raif Efendi Baba’dan başkası değildi. Bahsettiğimiz kültür faaliyetlerini kayıtlara geçmesi için Genelkurmay Başkanlığına günlük, haftalık ve aylık raporlarla bildiriyorduk. Umarım, bizi kültür sanat ne ilgilendirir denilerek, bu faaliyet raporları orada imha edilmiş olmasın...

Cennette birkaç saat

Priştine Üniversitesindeki “1876 Bulgar İsyanı’nda Osmanlı Diplomasisi” konulu tebliğimi akşam üzeri verdikten sonra dönemin Kosova Türk Temsil Heyeti Başkanı ve halen Barış Pınarı Harekât Bölgesinde görevli tugay komutanlarından Kurmay Albay Mustafa İhsan Tavazar kardeşimiz beni Prizren’e vaktinde ulaştırdı. Saat 19.00 olarak tespit ettiğimiz Melami Tekkesi’ndeki sohbete yetiştik.

Tekke, kurucu piri Recep Hulusi Efendi’nin tesis ettiği yerde ama arsa ve binalarına 1918’de daha sonra Yugoslavya adını alacak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kurulması ile el konulmuş. Şimdi Bistriça denilen Prizren’in ortasından akan Aksu’nun hemen kenarındaki Seydibey Camii ile halen tekkenin bulunduğu mütevazı iki odalı bina arasındaki geniş kesim vaktinde dergâhınmış... Söylemek acı ama tekkeye gidebilmek için gürültülü meyhane ve kafelerin arasından geçmek zorundasınız. Biz de öyle yaptık. Otelimizden yaya 5 dakikalık yürüyüş mesafesindeki dergâha vardık.

Yanımda eşim de olduğu için Raif Efendi Baba tekkeye o gün için ihvanın hanımlarını da davet etme nezaketini göstermiş. Orada açıkladı. Bundan sonra hanımefendiler üç ayda bir tekkedeki sazlı sözlü sohbetlere çağrılacakmış... Efendi Baba hazirunu bizimle tanıştırdı. Şahsımızla ilgili takdîrkâr ifadelerde bulundu. Sözü bana verdi. Tabii çaylar gelmeye başlamıştı bile...

Suzi Çelebi

Sohbet konumuz daha önceden
“Osmanlı’nın son devrinde Rumelimiz”

Şeyh Recep Hulusi Efendi Melami Tekkesi

Prizren Melami Tekkesi

olarak tespit edilmişti. Kısa bir girişten sonra ben birkaç örnek vaka üzerinden konuşmaya başladım. Bunlardan birisi Suzi Çelebi'nin metruk kabrinin tanzimi meselesiydi. 16. yüzyılın eğitimci, asker, şair, tarihçi ve kadısı efendi 5 asır önce “Türk azdır diye bulma bahane/ Odun bir şulesi besdir cihâne” [Türklerin sayıca azlığı kimseye yanlış hesap yaptırmasın. Ateşin bir kıvılcımı dünyayı yakmaya yeterlidir] diyebilmiş bir Suzi Nakşibendi'dir. Kabri, cami-i şerifinin haziresindedir. Ziyarete kapalıdır. Bu yüksek şahsiyetimizin biz Türkler için utanç vesilesi olan harabe kabrini onarmak için Büyükelçiliğimiz Din İşleri Koordinatörü Tefik Yücesoy Hoca marifetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı dâhil Ankara'ya yaptığımız resmi girişimler ve diğer çabalarımızın sonuçsuz kaldığını ihvana anlattım. Ama ümitsiz olmamak gerektiğini, hilesiz, hurdasız düzgün insanların işe el atmasıyla işin sonuçlanacağını söyledim. Haddimi zorlayarak Suzi Çelebi'nin aziz ruhunun belki biraz seçici olabileceğini

kabrinin onarımı için dahi sağlam insanları beklediğini ilave ettim. Merhum Suzi Çelebimizin aziz ruhunu muazzep eden bir nobranlığı daha sonra duyunca üzülecektim. Rahmetlinin zengin vakıflarından ayakta kalabilen son mekân olan cami-i şerifinde bir cuma hutbesinde İrfan Salihu adlı vicdan ve gayret sahibi bir imamın “Eğer Türkler olmasaydı biz bugün Sırp olacaktık. Osmanlı gelmeden biz Arnavutlar çok sert bir asimilasyon baskısı altındaydık, Türkler geldi, bizi kurtardı” dediği için görevden uzaklaştırıldığı bilinmektedir. Çanakkale gazisi kahraman bir dedenin torunu olan imam efendinin maruz kaldığı bu haksız muamelenin Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgedeki ilgili memurlarının ilgi sahasına girmiş olmasını temenni ediyoruz.

Boğazlanan bir mareşal: Mehmed Ali Paşa

Sohbetimde değindiğim bir diğer konu 1878 yılında görevi başında Yakova'da

Prizren Melami Tekkesinde “Derd ü Gam Bize Aşına Düştü”...

Suzi Çelebi Kabri (soldaki)

Suzi Çelebi Camii ve köprüsü

Arnavut asiler tarafından kafası kesilerek şehit edilen Müşir Mehmed Ali Paşa idi. Maalesef rahmetli paşa Arnavut algısında “murtat paşa”, “sünnetsiz gâvur”, “Arnavut halkının düşmanı” gibi tamamı dayanaksız ithamlarla anılıyor. Tabii Arnavutlara haksızlık yapmayalım. Devletimizin aylıkla yollukla bölgeye gönderdiği bazı görevlilerin daha işe başlarken “Ben Balkanları bilmem” diye söze başlayıp kulaktan dolma olarak işittiği yukarıdaki iftiraları “tarihimizle yüzleşiyoruz” sloganı ile etrafa aktardıklarına da işaret edelim. Zaten tanınmış muhafazakâr tarihçimiz Merhum Danişmend’den günümüze ülkemizde de şehit paşa için yaygın biçimde “Alman muhtedisi, itibarsız, dönme, Yahudi” gibi pejoratif sıfatlar mebzulen kullanılıyor. Nazım Hikmet’e kızgınlık besleyenlerin bir kısmı nefretlerini şairin büyük dedesi olan kahraman mareşale edepsizlik ederek

göstermekte bir sakınca görmüyorlar. Oysa Alman Şansölyesi Prens Bismark, Berlin Kongresi’nde (1878) Mehmed Ali Paşa’nın Türk olduktan [müslüman olması anlamında] sonra Türkiye’de kariyer yapması ve sonunda Türklerin ve Müslümanların haklarını kendilerine karşı savunma için kongreye delege olarak gönderilmesinin Alman imparatoruna hakaret olduğu kanaatindeydi.¹ (6 Eylül 1878, The Times)

Prizren’de görevli iken 2009’da yine Raif Virmiça Bey’le Yakova’da mareşalin kabrini ziyaret etmiştik. Ziyaret sonrası kabrin onarılması, tanzim edilmesi ve Türkçe ve Arnavutça uygun kitabe konulması için Büyükelçilik ve Genelkurmay Başkanlığı’na resmi yazılar yazdım. 2010 Eylül’ünde Kosova’daki resmi görevim biterken Görev sonuç raporunda da aziz mareşalin mezarının onarılması teklifimi tekrarladım.

Kosova'daki diplomatik misyon şefimiz talebim üzerine girişimde bulunduysa da bu konu ile ilgili Ankara'nın herhangi bir desteği olmadığından Arnavutlar işi sonuçlandırmadılar. Benim Genelkurmay'a yazdığım raporun yüksek makam sahiplerince okunmadığını sanıyorum. Bu yüzden bu raporun tasnif dışı ilgili yerlerini önemine binaen kitaplarımdan birisinde yayınlamak zorunda kaldım.²

Tekke'de ihvana ayrıca Birinci Dünya Harbi'nde Prizren'e askerlik şubesi göndererek askere aldığımız mükelleflerin hikâyesi ile Prizren Müftülüğü'nde metruk evrak olarak bulunan Türkçe belgelerin tasnifi için yaptığımız teklifin Kosova diyanet teşkilatının başındaki şahıs tarafından kör bir Türk karşıtlığı ile reddedildiğini anlattım. Adı geçen şahıs zaten 2010 yılında Gilan'da 19. yüzyıldan kalma Zekirler Camii buldozerlerle yıkılırken kendisine müdahale etmesi ricasında bulunulduğunda orasının bir kümes mesabesinde olduğunu söyleyebilmiş birisidir.

Benim sohbetimin bitimi ile söz ve saz faslı başladı. Raif Efendi Baba, karadüzen ya da gâvur sandığı da denilen bir sazla Genç Abdal'ın "Gaflet uykusunda yatar uyanmaz" rast ilahisini icra etti. İhvan bu ilahiye de okunacak diğer nefeslere de türkülere de koro halinde iştirak ediyordu... Serhad türkülerinden Alevî türkülerine hiçbir ayrımcılık olmadan herkes iştirak ediyordu. Dahası sanatçılara yapılan istekler de karşılanıyordu. Tanık olduklarımızdan şahsen derin bir haz duyduğumuzu ifade etmeliyiz. Tabii bestekâr İrfan Şekerci dostumuzun çalıp söylediği "Aman Sultan Reşad, gel bizi kurtar" ve diğer türküleri de zikretmem icap eder.

İhvanın imece usulü evinde hazırlayıp getirdiği lokmayı da zevkle yedik. İkramların

hepsi lezizdi. Ama Prizren'e özgü fulya böreğini ismen anmazsam ayıp olur. Her şey için iki yıl sonra da şükranlarımızı sunarız. Ertesi gün de Raif Efendi Baba ile kültür problemlerimiz üzerine baş başa uzun bir sohbet yaptık. Rumeli'de varlığımıza eriten ve neredeyse tüketen boş hamasete dayalı söylemlerin yerini meseleyi ciddiyetle ele alan bir yaklaşıma bırakmasını yine beklemeye devam ediyoruz.

Müslüman
Sırp köyü

Dipnotlar

1 "Murder of Mehemet Ali", *The Times*, 9 September 1878, s. 5.

2 *Hasip Saygılı, Osmanlı'nın Son 40 Yılında Rumeli Türkleri ve Müslümanları 1878-1918*, 2. Baskı, İlgü Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2019, s. 250-256

Xian'da Müslüman Mahallesi'nin ana caddesi

Kürşat Yıldırım

Çin'in Kalbinde Bir Müslüman Mahallesi

Çin'deki en eski cami, Müslüman Mahallesi'ndeki Ulu Cami'dir. Külliyesinin içindeki taş bir kitabenin kaydettiğinde göre 742 yılında inşa edilmiştir. Ananevî İslâm sanatı ile Çin sanatının bir terkidir. Mahalleye gelen ve Çin kızlarla evlenerek buraya yerleşen Müslümanlar tarafından dikilmiştir. Müslüman olmayanlar camiye girerken bilet almalıdırlar.

Çin tarihinin en parlak zamanları, Tang İmparatorluğu (618-907) dönemidir. O vakitler başkentin adı Chang'an'dır, "ebedi barış" anlamına gelir. Bugün bu şehre Xian denir. Burada tarihi VIII. yüzyıla kadar inen bir Müslüman Mahallesi bulunur. Xian'daki Müslüman halkın merkezidir burası. Şehir merkezinde, Çan Kulesi'nden batı kapısına uzanan caddenin kuzeyindeki bu mahallede 20.000 küsur Müslüman yaşamaktadır. On caminin bulunduğu mahallede en büyüğü, Çin'deki en eski cami olan "Ulu Cami"dir.

Birkaç istisna olmakla beraber, bugün Xian'da helal yemek yenebilecek tek yer Müslüman Mahallesi'ndeki lokantalarıdır. Davul Kulesi'nin kuzeyinde yer alan bu mahallenin ana caddesi güneyden kuzeye 500 metre uzunluğundadır. Cadde yaz aylarında ağaçları, bitki örtüsü, koyu renkli taş zemin döşemesi ile insana ferahlık verir. Caddenin her iki tarafındaki

binalar Ming (1368-1644) ve Qing (1644-1911) hanedanları devrinin mimarî usullerini aksettirir. Mahallede satılan tüm malların helal, İslâm'a uygun olduğu bilinmektedir.

Mahalledeki Beiyuanmen Caddesi'nin uzun bir geçmişi vardır. Buna göre eski devirlerde Müslüman ülkelerden gelen elçiler ve tüccarlar bu bölgede yaşamış. Bu kimselerin şehirdeki Çinli kızlarla evlenerek mahallenin esasını teşkil ettikleri, bugünkü sâkinlerin bu neslin torunları oldukları söylenir. Mahalledeki halk İslâm kaide, âdet ve geleneklerine bağlı olarak yaşamaya çalışmaktadır. Müslümanlar kendilerini muhafaza edebilmek için umumiyetle kendi aralarında evlenir. Halkın dili Çince'dir. Çin kültürü hayatlarının esasını teşkil eder. Bununla beraber bazı Arap, Fars ve Türk ve bilhassa Uygur izleri de görülür.

Dar ve kıvrımlı yollarda her iki tarafta dükkânlar, lokantalar ve bunların

Çin'in Kalbinde Bir Müslüman Mahallesi

Müslüman Mahallesi'nde satış yapan Müslüman çinliler

önünde örtülü kadınlar, takkeli erkekler vardır. Türklerin Dungan da dedikleri Müslüman Çinlilerin helal olan yemek kokuları sokakları sarmaktadır. Yine çok sayıda dükkân türlü türlü yiyecekler, kuru yemişler, hediyelik eşyalar satarlar. Burada inek eti katılmış sulu erişte, koyun etinden güveç, mayasız ekmek, inek kemiğinden çorba ve yağsız-tuzsuz pilav en çok yenilen yiyeceklerdendir.

Ulu Camii

Çin'deki en eski cami, Müslüman Mahallesi'ndeki Ulu Cami'dir. Külliyesinin

Bir lokantanın önü

Külliyedeki taş abide

içindeki taş bir kitabenin kaydettiğinde göre 742 yılında inşa edilmiştir. Ananevî İslâm sanatı ile Çin sanatının bir terkididir. Mahalleye gelen ve Çin kızlarla evlenerek buraya yerleşen Müslümanlar tarafından dikilmiştir. Müslüman olmayanlar camiye girerken bilet almalıdırlar.

12.000 metrekarelik bir külliye de bulunan Ulu Cami, 250 metre uzunluğunda ve 47 metre genişliğindedir. Külliye de dört avlu vardır. Bahçeler arasında içeriden geçişleri, sükûn havası, taş tezyinatları ve bitki örtüsü mescide ulaşana kadar insana huzur verir.

Dokuz metre yüksekliğindeki ilk avlu, XVII. yüzyıldan kalma sırlı çini kaplı ahşap bir kemer

Camii'nin ilk avlusunda

Çin'in Kalbinde Bir Müslüman Mahallesi

Ulu Cami'nin dıştan görünümü

Avlular arasında geçiş

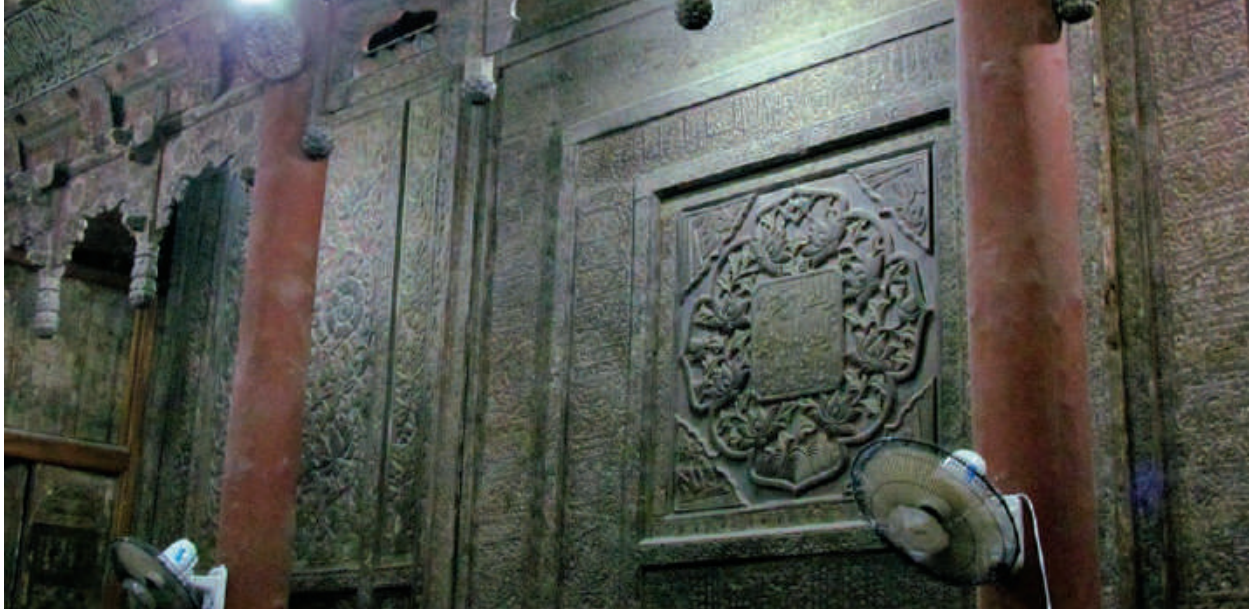
İhtiva eder. İkinci avlunun merkezinde, bir taş kemer her iki tarafta iki taş kitabe durur. Bir kitabe Song Hanedanı devrinde (960-1127) yaşayan Mi Fu ve diğeri ise Ming Hanedanlığı devrinde (1368-1644) yaşayan Dong Qichang adlı meşhur hattatların elinden çıkmıştır.

Üçüncü avlu girişinde eski devirlerden kalma birçok taş kitabe vardır. Bu kısımda minare vardır. Dördüncü avluda ise mescit ve en eski cami yeri bulunmaktadır.

Caminin ahşaptan olan duvarlarının tamamına Kuran-ı Kerim hakkedilmiştir. Tavan ve mihrap işlemleri tamamen İslâmî

*Ulu Cami'nin
içinden bir
kesit*

Camii'nin mihrabından bir ayrıntı

usulde olmakla birlikte bazı tezyinata Çin tesirleri görmek mümkündür. Yine de ilk yapının çok az Çin tesirinde kaldığını söylemek gerekir.

Caminin avlusunda genelde Kuran okuyan yaşlı Müslüman Çinliler otururlar, namaz vaktini beklerler. Müslüman Çinliler, Çince konuşsalar da İslâm sözlerini kullanırlar. En başta ise “abdest”, “namaz”, “oruç” gelir.

Dunganlar tarihî Müslüman Türk-Çin çatışmasında sürekli arada kalmış ama daima Çin'in tarafını tutmuşlardır. Müslüman Çinlilere Türkler “Dungan veya Döngen” ve Çinliler ise “Hui” derler. Hem Türkçe hem de Çince kelimenin tam karşılığı “dönen” demektir. Dunganları anlamak gerekir aslında. İhtişamlı Tang İmparatorluğu'nun kalbinde, Buda müritlerinin arasında bir avuç Müslüman yüzyıllardır direnmekte, mahallelerinde beş vakit ezanlarını okutmaktadırlar.

Camii'nin duvarlarından bir ayrıntı

Ömer Fatih Andı

karşıkaranlık

Nuri Pakdil'in vefatı için...

radyoları bilirsiniz ateşli havalarda çtırdayarak
şehirler cepheler saçar atlasların büyüttüğü çocuğa

bir gülü yüzyıllardan toplayan ve bıraktığı izi
mekandan çıkartıp ciğerine katan şaire bakın

bir çift göz; şehrin, gövdesi kadar eski ekmeğinden
zamana sıçrayan mağmum kıtaların çehrelerini keşfeden

bir anne suretini coğrafya kadar genişleten, rüzgarlı
sükutun ve hücumun cins atlı ulağındaki dil ferahlığı

“karşıkaranlık” bir yumruktu senelerden geçip giden
cumanın sayısız yankıları arasında apansız rihleti şairin:

on sekiz ekim iki bin on dokuz

Arif Ay

Nuri Pakdil'de İnsan Algısı

*Putlarla mücehhez
bir çağda yaşıyoruz.
O kadar çeşitlidir
ki putlar, saymakla
bitmez. Teknoloji
artık araç- gereç
değil, put üretiyor
adeta. Dolayısıyla
put konforu
çağında yaşıyoruz:
“Ruhumuz
talan ediliyor
konformizmle.
İnancın ve
bağlanışın ve
başkaldırı için
özveride bulunma’
duygusunun yerini
konformizm alıyor.*

Nuri Pakdil, bir sarsıntı çağının, dahası her yönüyle trajik bir çağın yazarı olarak dünyamızdan ayrıldı. Bu ayrılışın bende bıraktığı sarsıntı henüz durmuş değil. Dile kolay, kırk yedi yıl süren bir dâvâ ve yol arkadaşlığı... Şöyle bir geriye dönüp baktığımda ne annemle ne de babamla bu sürenin yarısı kadar bile birlikte olmamışım. Bu yazıyı böyle bir hüznün ikliminde kaleme alıyorum.

Önce, Nuri Pakdil'in bir yazar olarak insan karşısındaki konumu ve öğretisi algısı üzerinde duralım.

Nuri Pakdil, özgün bir yaşama ustası olarak yaşadığı çağdan sorumlu olmanın bilinciyle hem çağı hem de bu çağın insanını büyük bir titizlikle gözlemlemiş, onu edebiyatın laboratuvarında en ince sinir uçlarına kadar irdelemiş ve Öğretisel bir bilinçle tespitler yaparak önerilerde bulunmuş ve bunları kitaplaştırarak toplumun önüne koymuştur.

O, sanatın ve edebiyatın bir işlevi olduğundan hareketle, yazarı çağından ve insandan sorumlu tutar: “Yazarın, şairin ödevi, tartışmasız yazmaktır. Ama, İNSANI sarsmak, ayağa kaldırmak da ödevidir. İnsanların yüzlerine, orada, iyice baktığımızda, tüm yüzlerde bir manevî çöküntü

görürsünüz. Maddi çöküntü zaten, derilerinde mündemiç.” der. (Mektuplar III, s.174)

Nuri Pakdil, insanı sarsmak, onu ayağa kaldırmak görevini, yazarak ve yaşayarak bir fiil yerine getiren bir yazar ve düşünce adamı olarak bu eylemini evrensel bir düzlemde sürdürdü: “Nerde bir İNSAN yaşıyorsa onunla bağ kurmak isterim. Kulluk bilincine, insanları düşündükçe varıyorum.” (Biat II, s.12) der ve ekler: “İnsanın evrensel konumu temelde, tektir: Tanrı'nın önündeki konumudur bu. İnsan, ya Tanrı'dan yanadır, ya da Tanrı'ya karşıdır. Sanatın, edebiyatın işlevi de, insanın bu konumuyla özdeşdir. Sanat da, edebiyat da ancak insanla vardır çünkü.” (Biat III, s.45) Çünkü o: “Aşkını koyuyorum ortaya ben : ırkçılığı değil. Hem, bütün ırklarla barışığım.” der. (Arap Saati, s.53)

Onun bütün çabası Peygamberin (sav) bize emanet ettiği ilâhî gerçeği nakletmektir insanlığa yazılarıyla, şiirleriyle, oyunlarıyla... O, “Tanrı'ya ulaşan yolu tıkayan tüm engelleri kaldırma olarak algılıyorum sanatın işlevini.” der. (Bir Yazarın Notları II, s.27) Ve şunu da ekler: “Her yerde cellâta karşı duracak güç salt

Nuri Pakdil'de İnsan Algısı

edebiyatta. Edebiyatla sıkıntısı ağır ağır giderilecek insanın. İnsan ruhuna giden tüm yollar edebiyattan geçiyor.” (Biat I, s.88)

Peygamberimizin bize emanet ettiği gerçek ‘Vahiy Öğretisi’dir. Dolayısıyla: “Yaşama hakkı, Vahiy Öğreti’nin özünü oluşturur. Bu nedenle Vahiy Öğreti, tüm toplumsal yapılanmaların dönüştürülmesinde tek güç etmenidir.” (Arap Saati, s.13) Peygamberimiz, Medine’de devleti kurarken toplumsal yapıları ‘Vahiy Öğret’ ile dönüştürmüştür. Buradan hareketle şunu der Nuri Pakdil: “Peygamber’in hayatı ‘bir inancın hangi yöntemlerle gerçekleştirilebileceğinin’ somut örneğidir. Bunalımlarımızdan O’nun hayatını iyice öğrendiğimiz vakit kurtulacağız.” (Batı Notları, s.40) Çünkü “Değişmeyen yasa : cüz’î kurtuluş yok; kurtuluş : küllî.” (Otel Gören Defterler 6: Yazmak Bir Mucize, s.52)

Nuri Pakdil, insanın kurtuluşunu biat bilincinde görür: “İnsanları yeniden biat bilincine kavuşturmalıyız. Yani Tanrı Öğretisi’ne tam inanış, tam bağlanış.” (Batı Notları, s.52)

Nuri Pakdil’in İnsana İlişkin Tespitleri

Putlarla mücehhez bir çağda yaşıyoruz. O kadar çeşitlidir ki putlar, saymakla bitmez. Teknoloji artık araç- gereç değil, put üretiyor adeta. Dolayısıyla put konforu çağında yaşıyoruz: “Ruhumuz talan ediliyor konformizmle. İncanın ve bağlanışın ve ‘başkaldırı için özveride bulunma’ duygusunun yerini konformizm alıyor. Bir teknoloji putu!” der, Nuri Pakdil. (Batı Notları, s.54) Ruhunu talan edilen insanda adalet duygusu da ortadan kalkıyor. Çünkü “İnsanda adalet duygusunu oluşturan, bu duyguyu canlı tutan kaynak, insanın ruhsal derinliği, insanın manevî yönüdür.” der,

Nuri Pakdil'de İnsan Algısı

Nuri Pakdil. (Batı Notları, s.91-92) Şunu da ekler: “Ruhunu şeytana satanları alt alta yazsak, Nil kadar uzun bir liste çıkar.” (Kalem Kalesi, s.20)

Nuri Pakdil, çağa ilişkin tespitler yaparken bu çağ içindeki insanın da ne hâlde olduğuna dair somut, canlı tablolar çizer: “Bu çağ, insanları birbirinden koparmıştır. Bu çağ, tüm dostlukları yıkan bir çağdır. Bu

çağ, bütün ilişkilerin yeniden yargılanması gereken bir çağdır.” (Mektuplar I, s.208) Bağlanma’da bunu biraz daha açar yazar: “Büyük yalnızlık içindedir çağdaş insan = (Çünkü unuttuk sevgiyi = uygulayimbilimin yoğun ağırlığı altında büküldü belimiz + ruhumuzun gereksinimlerini konuşmanın ayıp sayıldığı bir çağda insanlık idam edildi = yana kaymış gözlerimizle, birbirimizin

aslı bedenlerini seyrediyoruz ipte).” (Bağlanma, s.17) Biat II’de şunu da der: “Bu çağ, insandan iki ögeyi tam almadıysa bile bu iki ögeyi insanda azalttı: ahlâk ile onur.” (Biat II, s.164) Bunun için de “Din gereği en çok bu çağda duyuluyor. Makinanın uydusu olan çağımız insanı, ibadetsiz yaşadıkça, daha katlaşıyor, daha anlamaz oluyor birbirini.” (Biat I, s.13)

Bütün ilişkilerin yeniden yargılanması gerçeğini hep göz ardı ettiğimiz için, yüzleşmekten kaçtığımız için bir çıkış yolu da bulamıyoruz. Bize dayatılan din dışı hayata teslim olmuş durumdayız. Necip Fazıl’ın dediği gibi: “Bütün bir kâinat müşamba dekor / Bütün bir insanlık yalana teslim”. Oysa “İnsanın, her şeyden önce, koruyabilmesi zorunlu kendi erdemini: yiğitliğini, onurunu, acıma duygusunu, tepki gösterme ‘hassasını’, direnme gücünü, ‘bağlanma’ yeteneğini, zulme başkaldırma ‘yanını’. Bunları nasıl koruyabilecek insan, gittikçe artan eşya kalabalığı arasında?” (Biat III, s.90) “Ruhsal yoksunluğumuzu daha da yoğunlaştırmış olmuyor musunuz sürekli eşya alımlarıyla, yağmalarıyla, övünmeleriyle; oysa olabildiği denli yalınlaşmaya, duyarlılığımızı insan ısıyla çoğaltmaya, insanın acılarına ortak olmaya, bu acıları dindirici edimlere yönelmeye çabalamalısınız.” Dolayısıyla “Yirmi dört saat ahlâklı kalabilen insan çok azdır. Ahlâktan yoksunluk çürütüyor ilişkilerimizi.” (Biat II, s.163)

Kendi özelimize, kendi ülkemize baktığımızda da durum değişmez: “Ülkemiz Batı’ya yöneldiğinden beri Batı’nın değer yargılarını aldığımızdan beri, içtenlikle saptayalım ki özgün bir ulus olma niteliğini yitirdik. Boşlukta bir ulusuz şimdi.” (Biat I, s.71) “İçi dışı bir” insanı arar Nuri Pakdil, hem de ilânla: “Yeryüzüne : her yere yapıştırılmış bir yitik ilânı : ‘içi dışı bir

insan.” (Otel Gören Defterler 1, Çarpışan Sesler, s.59)

“İnsan sürekli okunan bir cümledir.” Diyen Nuri Pakdil, insana sevgiyle yaklaşmanın gereğini vurgular: “Bombaları etkisiz kılacak tek güç ‘İnsan Sevgisi’dir.” (Biat II, s.14) Ve ekler: “İnsan sevgisi Önder sevgisiyle başlar.” (Bağlanma, s.42) Sevmek fiilinin tüm zamanlarda çekilmesinin altını çizer. O, hep çok sevmiştir. Bunu şöyle dile getirir: “Ben bir şeyi hiç mi hiç az sevemedim; hele ‘orta’ sevemedim : hep çok sevdim.” (Bir Yazarın Notları I, s.67)

“Aslında, her insanın yüzü, atlas mı atlasıdır.” Onun için. (Edebiyat Kulesi, s.37) Her atlasın bir öyküsü vardır kuşkusuz. Dolayısıyla insanın da bir öyküsü vardır. Öyküsüz bir insan olmayı asla kabullenemez Nuri Pakdil: “Yaşamöyksüz insan olmak! Nasıl dayanılır buna?” (Edebiyat Kulesi, s.46) Bu tespittir ona şu cümleyi söyleten:

Nuri Pakdil'de İnsan Algısı

“İnsan! Seni savunuyorum; sana karşı!” (Bir Yazarın Notları I, s.122)

Şuna yürekten inanır ve kendi duruşunu da özetleyen şu cümleyi kurar: “Biri, kimseyi iplemeden duruyorsa, o toplum mutlaka sarsılır.” (Arap Saati,s.43)

Nuri Pakdil'in insanı dönüştürme eyleminin dinamiklerini öğretisel ilkeler belirler. İnsan bu ilkelere ne denli duyarlıysa, bu ilkeleri ne

denli hayata geçiriyorsa o denli insandır ve gerçekten yaşıyordur. Nuri Pakdil bunu şöyle dile getirir: “Yaşamak BİR İNANÇ UĞRUNA yaşamak gerekiyor.” (Mektuplar III, s.161) Çünkü “Tanrı'ya inanış, Tanrı'ya bağlanış iyi eder insanın yüreğindeki inmeyi.” (Biat II, s.14)

Varolmanın tek koşulu Mutlak Kitap'la şartlanmaktır: “Mutlak Kitap'la şartlanarak

ancak sürekli varolabilir insan. Tutsaklık değil bu, şanlı özgürlüktür.” der, Nuri Pakdil. (Biat I, s.45) O, bu şartlanmaya şöyle bir açıklama getirir: “Kur’an’la, insanın durumu, mutlak bir açıklığa kavuşturulur. Çok geniş anlamda alıyorum ‘insanın durumu’nu. İnsanın doğumu, yaşamı, insanın insanla, toplumla, doğayla, Tanrı’yla ilişkileri, seçim özgürlüğü, başkaldırma hakkı, bu dünya, öte dünya, ölümden sonra dirilme inancı, tüm davranışlarından herkesin mutlaka yargılanacağı inancı.” (Biat I, s.11)

O, insan üzerinde dururken en çok vicdan kavramına vurgu yapar: “Amentü ne kadar çok tekrarlanabilirse, insan vicdanına direniş ateşleri daha harlı, daha cüsseli dokunmaya, o vicdan sahibini dinamikleştirmeye başlar.” (Otel Gören Defterler 6, Yazmak Bir Mucize, s.78) Ve ekler: “Türkiye’deki insan vicdanlı olabilirse, Rusya’daki insan da vicdanlı olabilir, Çin’deki de, İsveç’teki de, Cezayir’deki de, Arjantin’deki de, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki de, Kamboçya’daki de.” (Otel Gören Defterler 3, Büyük Sorgu, s.27)

Sonuç olarak Nuri Pakdil, denemelerinde olsun, oyunlarında olsun, evrensel bir düzlemde irdeler insanı. İnsanın güncel, geçici olan yanından çok, kalıcı, değişmeyen yanını içine alan yalınlaştırılmış bir düzlemdir bu. Çünkü insan, çağın oluşturduğu yoğun bir karmaşa içindedir bugün. Bunun için yazar, insanı bu karmaşadan yeni bir dinginlik konumuna çeker önce. Bu, bilinç ötesi, us dışı bir konum değil, aksine, somut, insan gerçeğini bütüncel kuşatan bir konumdur. O, İslâm’ın temel ilkelerini, medeniyetimizi temel değerlerini evrensel bağlamda bu konumda gündeme getirdi. Bu değerlerin en başında gelen “emek” ve “mülkiyet” kavramlarını, mataryalist bir bakışla değil, İslâm’ın

ilkeleriyle irdeledi ve yorumladı Nuri Pakdil. Emeği kutsal bir değer, temel bir hak olarak dile getirdi.

Dünyadaki kötülüklerin, yabacılaşmanın ve çürüyüşün nedenini Tanrı’dan uzaklaşmakta, Tanrı’dan kopmakta görür. İnsanı özgürleştirecek tek şeyin Tanrı’ya inanmak ve buyruklarını hayata hakim kılmak olduğunu vurgular.

O, yalnızlaşan çağımız insanını elinden tutarak ışığa, aydınlığa çıkarmaya çalıştı. “Ben seni döğüşe çağırıyorum – karanlıkla. Yüreğini, beynini Vahiy karşısında kilitleme!” diyerek.

O, insanı irdelerken, medeniyetimizin kurucularına da atıflar yapar. Gazali, Muhyiddin İbn Arabi, Mevlâna, Abdülkadir Geylani, Yunus Emre, Hacıbayram Veli, Hacıbektaş Veli , Fuzuli, Şeyh Galib başta gelen isimler. Sözgelimi, Hacıbektaş Veli için şunu der: “Hacıbektaş’ın Türbesi de yiğitliği anıtladır; mülkiyet de yana yana kül olur : aşk odunda.” (Edebiyat Kulesi, s.84)

“Tek Ölçüt : Mekke İlkeleri.” diyen, çağın asil ruhlu yazarının ruhu şâd olsun.

Şaban Sağlık

Entelektüelliğe Sığmayan / Aydınlığı Sönükleştiren Bir Mütefekkir-Münevver

NURİ PAKDİL

*İnsanlar Nuri Pakdil'i iki bin yıldan sonra anlayacaktır.
Anna Masala*

*Daha pek
çok özelliğini
sıralayabileceğimiz
Nuri Pakdil, bizce
“kich”i olmayan
bir avangart, asla
demode olmayacak
bir yapıbozucudur
(yenilikçidir).
O, medyatik
olamayacak kadar
“sükut” sahibi,
gerektiğinde
dilin
döndüğünde susan
bir mütefekkir-
münevverdir.*

Aydın mı Mütefekkir – Münevver mi?

Medyanın oluşturduğu popüler kültür ortamında her şey gibi kelimeler ve kavramlar da anlam erozyonu yaşamaktadır. Bu erozyon maalesef medeniyetimizin kodları olan pek çok kavramın içini boşaltmıştır. Mesela “aydın” denilince, okuma yazma bilen herkes bir şekilde bu kavramın içine sokulmaktadır. Hatta “uzman” kelimesini de bu bağlamda, “aydın” kelimesiyle neredeyse aynı bağlamda kullanır olmuşuz. Öyle ki Batı dillerinden alınan ve “aydın” kavramının karşılığı olarak kendine yer eden “entelektüel” kelimesi de bu erozyondan nasibini almıştır. Öztürkçe salgınının yürürlükten kaldırdığı “mütefekkir” ve “münevver” gibi önemli kavramlar, bu erozyonun yıkımından uzak kalmıştır. Öztürkçeyi saplantı derecesinde kabul edenler, bu iki önemli kavramı (mütefekkir ve münevver) “aydın” kelimesinde

buluşturduklarını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla bu iki önemli kavram böylece “ayağa düşmekten” kurtulmuştur.

Bize bu iki önemli kavramı hatırlatan da Nuri Pakdil olmuştur. Pakdil, ömür sürdüğü 85 yıl boyunca hem bir “mütefekkir” hem de bir “münevver” olarak yaşamıştır. Her ne kadar kendisi bu iki kavramı kullanarak kendini anlatmasa da¹, biz onun bütün ömrünü bu iki kelimeyle anlatabileceğimizi düşünüyoruz. Bizce Nuri Pakdil, kendisinden önce mütefekkir – münevver olarak mensubu oldukları Türk-İslam medeniyetini anlayan ve anlamlandırmaya çalışan Mehmet Akif, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Erol Güngör, Nurettin Topçu ve Cemil Meriç gibi şahsiyetlerin düşünsel mirasını tevarüs etmiştir. Elbette Pakdil’in bu şahsiyetlerden farklı düşündüğü hususlar vardır. Pakdil’in yanı sıra aynı misyonu günümüzde Sezai

Entelektüelliğe Sığmayan/ Aydınlığı Sönükleştiren Bir Mütefekkir-Münevver NURİ PAKDİL

Karakoç, İsmet Özel ve Rasim Özdenören gibi şahsiyetlerin sürdüklerini de burada hatırlatalım.

Mütefekkir – Münevver Kimdir

Mütefekkir-münevver için olsa olsa “medeniyetin bütün alanlarında uzman olan kişi” tanımını yapabiliriz. Bu kişiler kendi medeniyetinin neferi gibidirler. Kendi medeniyetini ve o medeniyetin kodlarını tanımayan, tanımak da yetmez, içselleştirmeyen bir düşünür-sanatçı mütefekkir olamaz. Olsa olsa sıradan bir sanatçı-yazar olabilir. Nuri Pakdil gibi şahsiyetler bütünüyle medeniyetin yükünü omuzlamış kişilerdir. Mesela Necip Fazıl, kendi medeniyetini de aşan daha büyük bir yük yüklenmiştir. O kendi davası için “Büyük Doğu Davası” tabirini kullanır. Kısaca vurgulamak gerekirse, mütefekkir – münevver şahsiyetlerin davası medeniyet davasıdır. Nuri Pakdil’in davası da –kendi tabiriyle- “Bizim Uygarlığımız”dır. Medeniyet davası, söz konusu medeniyetin bütün kodlarını çözmeyi ve de anlamayı gerektirir.

M adem medeniyet bir “kül”dür, yani bütündür; öyleyse o bütünü oluşturan ana parçalar olmalıdır. Medeniyet konusunda fikir beyan eden düşünürlerin ortaya koyduğu şu evrensel hususları hatırlayalım. Din, sanat, kültür, ekonomi (iktisat), eğitim, sanayi, siyaset vs. gibi başlıklar bir medeniyetin parçalarıdır.

Mütefekkir – Münevver Olarak Nuri Pakdil

Mütefekkir-münevver şahsiyetler bir ya da birkaç yabancı dili bilmekte ve o dillerden tercümeler yapmaktadırlar. Ayrıca bu kişiler felsefe, tarih, sosyoloji ve din gibi pek çok alan ya da disiplinle de ilgilenirler. Yani bu

kişiler “interdisipliner” bir alana hakimdirler. Yine bu kişilerin her biri sanatın önemli bir alanında isim yapmıştır. Herhangi bir meseleyi de klasik söylemle ile değil, disiplinler arası bir genişlikte, bir medeniyet sorunu olarak algılayan kişilerdir. İşte Nuri Pakdil de böyle biridir. Nuri Pakdil, gerçek bir düşünür olarak hemen her konuda görüş belirtmiştir. O, bu yönüyle sanki Sartre’in şu sözünü haklı çıkarmıştır: “Entelektüel, kendisini ilgilendirmeyen şeylere burnunu sokandır.” Nuri Pakdil böyle biri olarak adeta bir “medeniyet ideoloğu” olarak yaşamıştır.

Şimdi onun bir medeniyet ideoloğu olarak, medeniyetin temeli olan bazı kavramlar hakkında neler söylediğini ve nasıl bir tutum sergilediğini –yine kendisinin cümleleri ve tavırlarıyla- kısaca ortaya koyalım:

Okuma – Yazma

Nuri Pakdil, mensubu olduğu medeniyetin en temel metninin Kur’an olduğu bilincini hiçbir zaman zihninden uzak tutmaz. Bu yüzdendir ki bir eylem adamı olarak Kur’an-ı Kerim’in ilk emri olan “oku” buyruğunu adeta bütün tavırlarının temelini koyar. Ona göre kalemin, kağıdın, sözün “hakkı” vardır. Pakdil’in “Edebiyat” dergisinde yazdığı ilk yazı da “Kalemin Yüğü” adını taşır.

Basılı olarak 42 kitap yayınlayan Nuri Pakdil, ömrü boyunca yazmanın ve tabii olarak okumanın önemine dikkat çekmiştir. O, bu tavrını ta çocukluk günlerinden itibaren alışkanlık haline getirmiştir. Lisede iken dergiler çıkarır. Bir süre de bir gazetenin idaresini üstlenir.

“Ben her zaman oyumu dergiden yana veririm” diyen Pakdil, dergi çıkarmadan önce kendisine rehber edindiği “Büyük Doğu” ve

ardından “Diriliş” dergisi ile güçlü bağlar kurar. Daha sonra da Rasim Özdenören, Erdem Beyazıt ve Akif İnan ile birlikte “Sabır üssü” dediği Edebiyat Dergisi’ni yayınlamaya başlar. Pakdil, Edebiyat dergisinin manifestosu sayılacak bir metin de kaleme alır. Daha doğrusu bu metin bir fotoğraf arkası yazısıdır. Bir fotoğrafın arkasında yer alan o yazıda, Türk Edebiyatında “Yedi Güzel Adam” olarak ün salacak şahsiyetlerin birer cümlesi yer alır. Edebiyat dergisinde her yazarın bir müstear adı vardır. Bu adları da Pakdil verir. Nuri Pakdil’in müstear adları da vardır ve şöyledir: Emin Ziyaioğlu, Ebubekir Sonumut, Yahya Hurşit, Ömer Ali, Hamid Sıla, Hasan Damar, Hikmet Timuçin, İlyas Tarık, Murtaza Tunçgök, Özger Toygun, Raza Gönder...

Pakdil okumaya da çok büyük anlam yükler. Bu bağlamda onun “Okumadığın gün karanlıktasın!...” sözü adeta slogan haline gelmiştir. Mesela der ki: “Dostoyevski okumayanlara ehliyet vermemeli!” Hatta başka bir yerde de “Ehliyet almak için 10 roman okuma şartı getirilmeli” der.

Nuri Pakdil mektupları çok önemser. Sadece mektuplar da değil, edebiyatın hemen her türünde eser vermiştir. Şiirler yazmış, tiyatro oyunları kaleme almış, çok sayıda deneme ve fikir kitabı yazmıştır. Okuma ve yazmaya böylesine önem veren Pakdil’in, bu tavrı onun başka bir yönünü açığa çıkarmıştır. O da “eylem adamlığı”dır.

Eylem Adamı

Nuri Pakdil’in eylem adamlığını Rasim Özdenören şu çarpıcı tespitiyle özetler: “O, tavır koymanın ve protestonun adamıdır.” Kendisi de bu tavrı için şu ilginç sloganı öne sürer: “Beş vakit eylem!...” Hüseyin Su, Nuri Pakdil’in eylem adamlığı için “Entelektüel Öfke” der ve bu adla kitap yazar. Nuri Pakdil, “Otel Gören Defterler” kitabında kendisinden “Çelik Adam” olarak söz eder. Sadece bu isim de değil, “kahraman, direnişçi, dikkatin tecessüm etmiş hali, amacına yanlışsız ulaşması gereken ok, uzun yol yürüyüşçüsü” gibi sıfatlar da Pakdil’in eylem adamlığı için kullanılmıştır. Yine bizzat kendisi “Direnirsem

Entelektüelliğe Sığmayan/ Aydınlığı Sönükleştiren Bir Mütefekkir-Münevver NURİ PAKDİL

ölmem, direnirsem düşmem!...” sözlerini de kendi tavrı için dile getirmiştir. Nuri Pakdil’in bu duruşunun ana gerekçesi şu sözünde saklıdır: “Türkiye’de her gün, -evet her gün- her şeye yeniden bir anlam vermek gerekiyor. Çünkü sürekli yeni tuzaklar kurulmakta, aklın önünde.”² Nuri Pakdil, eylem adamlığında kendini yalnız hissetmez. Bu konuda o şunu söyler: “Yedi Güzel Adam olarak nitelenen bizler, gerçekten, övünmek gibi de olsun, olağanüstü bir arkadaş topluluğuyduk.”³

Pakdil tiyatroyu çok sever: “Tiyatro, edebiyatın başka bir anlatımla sözün eyleme dönüşmesidir. Oldum olası bir söz ilgilendirmiştir beni: EYLEM...” cümleleri bu manada çok anlamlıdır. Yine onun eylem adamlığını ifade eden şu sözü de çok meşhurdur: “Red, diyorum mütemadiyen. Kara siyasa “evet” dememek için direniyoruz.”

Nuri Pakdil çok ilginç eylem türleri de icat eder. Mesela ona göre eylemlerin zaman ve saatleri de vardır. Beş vakit namaz, beş vakit eylem demektir. Hatta ona göre “Kudüs’ü düşünme saatleri” diye bir zaman dilimi (eylemi) de vardır. Nuri Pakdil’in bütün eylemlerinin bağlı olduğu hatta kendisinin kriter aldığı temel kavram ise “Yerli Düşünce”dir.

Yerli Düşünce

Hayatının ana hedefi haline getirdiği “Yerli Düşünce” kavramı da Pakdil’in eylem adamlığının önemli bir tetikleyicisidir. Başka bir ifadeyle Nuri Pakdil’in en büyük projesi “Yerli Düşünce”dir. Bu proje ancak “Biat” la yani “bağlanma” ile gerçekleşir. Edebiyat eylemi de işte böyle başlar... Nuri Pakdil, sorun olarak gördüğü uygarlığımızı da “yabancılaşma” kavramı ile adlandırır. Hüseyin Su, “yerli düşünce” kavramı bağlamında Nuri Pakdil’in “yerli düşünce” anlayışını şöyle açıklar: “Nuri Pakdil’in lügatinde uygarlık, İslam inancının, İslam düşüncesinin, bu inanç ve düşünceyle oluşan toplumun ete kemiğe bürünmüş, toplumsal ve evrensel anlamda somutlaşmış halinden ibarettir. Hem kendi içimizde Batılaşmayla hem de evrensel ölçekte Batıyla hesaplaşma, uygarlık değerleri etrafında gerçekleştirilmek zorundadır. Bunun için de hayatın bütün alanlarında, yabancılaşmanın bütün türevlerine karşı inanç kaleleri inşa etme geleneğini diriltmesini ve hayata geçirilmesini önerir. Bu inşa bilincinin de içeriğine bir eylem yükleyerek yeniden “yerli düşünce” olarak tanımlar.”⁴ Pakdil’e göre yerli düşüncenin anahtarı ise, eylem adamlığının motor gücü olan “eleştirel tavır”dır.

Eleştirel Tavrı

Nuri Pakdil'in hangi cephesinden söz edersek edelim, onda değişmeyen bir tavır olarak "eleştirel tutum"u görürüz. Eleştirel tutum, verili olan anlam ve birikimi sorgulamakla başlar. Bu manada eleştirel tavır sahibi olan kişi hemen her şeyi sorguya çeker; itiraz eder, yerine göre reddeder. Bu tavır Pakdil'de çok belirgin olarak görülür. Eleştirel tavır Pakdil'de çocukluk döneminden başlar. "Bir Yazarın Notları"nda bu durumu kendisi şu şekilde anlatır: "İlkokulun Öğretisiyle, annemin babamın Öğretisi kanlı bıçaklı savaş halinde miydi birbiriyle?..."

Pakdil, Batılılaşma için "yabancılaşma" der. Dolayısıyla "yabancılaşma" kavramı onun en çok kullandığı eleştirel silahı olmuştur. Hatta Pakdil, Batılı yazarlardan Batıyı eleştirenleri tercih eder. Mesela Samuel Beckett, Arnold Toynbee... Ionesco, Sartre vd. Kısaca belirtmemiz gerekirse Pakdil'de yoğun bir Batı eleştirisi vardır ve yazar bu eleştirilerinin çoğuna "Batı Notları" adlı kitabında yer verir.

Kalıplara sığmayan bir mütefekkir –münevver olan Nuri Pakdil, büyük bir yapıbozucudur / varoluşçudur. Aynı zamanda o, oldukça modern görünür, tavır itibarıyla da "sol" ve "devrimci" zannı uyandırır. Ancak kendisini "sağcı" olarak da görmez; "solcu" olmadığını da ısrarla söyler. Çünkü Nuri Pakdil'in "düşünce coğrafyası" çok geniştir.

Düşünce Coğrafyası

Nuri Pakdil tam bir "medeniyet ideoloğu"dur. Bu yüzden olsa gerek onun düşünce coğrafyası oldukça geniştir. Yatay olarak coğrafi genişlik ve dikey olarak da tarihi derinlik Pakdil'de fark edilir. Buna felsefi sezgilerini ve sanatçı kimliğindeki duyarlılığı da eklersek, karşımıza

nasıl bir insan figürünün çıkacağını görürüz. Nuri Pakdil'in düşünce coğrafyasında daha çok modern dünyanın ilgisiz kaldığı alanları görürüz. Mesela o, Afrika'yı çok sever. Bu konuda Toynbee'nin şu cümlesini sık sık anar: "Onların kullanılmamış enerjileri var, yorgun değiller. Yeni çağ onlar için olabilir..."⁵

Pakdil'in bu cephesi başlı başına bir inceleme konusudur. Biz bu konuda bir fikir verebilmek için sadece edebiyat alanındaki düşünce genişliğine kısaca değinelim. Bu konuda şu soruları soralım: Nuri Pakdil nasıl bir okuyucudur? Neleri okur, neler hakkında yazar?... Bu konuda Edebiyat dergisinde kimler ve hangi kitaplar hakkında yazı yazdığına bakmak bize bir fikir verecektir.

Nuri Pakdil Edebiyat dergisinde, derginin yayınlandığı günlerde yayınlanan yeni kitapları mutlaka değerlendirirdi. Bu konuda herhangi bir ideolojik ayırım da yapmazdı. Bu yazılarda Pakdil, daha önce andığımız farklı müstear isimler kullanırdı. Nuri Pakdil, edebiyata çok önem verdiği için olsa gerek, yayınlandıklarında dikkat çeken bazı metinler hakkında da sığacağı sığacağı yazılar yazmıştır.

Nuri Pakdil, Edebiyat dergisinde en çok "Değirmeler" başlığı altında çok farklı konu ve şahıslara yer verir. Mesela, Türkiye dışında yayınlanan dergiler ve gazeteler hakkında yazılar yazar. Nuri Pakdil söz konusu yazılarında kimler hakkında yazdığını İbrahim Demirci ayrıntılı olarak inceler.⁶

Kendi Medeniyeti / Batı Medeniyeti

Nuri Pakdil'e göre, "Bir milletin tek bir seçim yapması gerekir; o da "uygarlık seçimi"dir. Hatta Pakdil'e göre Türk milletinin bunalımı da temelde bir uygarlık bunalımıdır. Bu konuda söylediği şu söz adeta motto

Entelektüelliğe Sığmayan/ Aydınlığı Sönükleştiren Bir Mütefekkir-Münevver NURİ PAKDİL

haline gelmiştir: “Boynumuz ağrıdı Batıya bakmaktan...” Gerek Doğu gerekse Batıyı belirli “gösterge”ler üzerinden değerlendiren Pakdil’e göre, toprağa değen ilk ayak insan ayağıdır. Bu insan Hz. Adem’dir. Yani toprağa ilk değen ayak bir işçi ayağıdır; Peygamberler hem işçi hem de önderdirler. Yine Pakdil’e göre, yeryüzünde bir damla alın terinden daha güçlü bir silah yoktur. Görülüyor ki Pakdil, medeniyet meselesini “din” hatta peygamber kavramından ayrı görmüyor.

Pakdil “şehir”lere de uygarlık bağlamında işlev yükler. Bilindiği üzere Pakdil’in en çok adını andığı şehir de Kudüs’tür. Ona boş yere “Kudüs şairi” unvanı verilmemiştir. Pakdil’e göre, Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Halep ve İstanbul sevilmeden hayatın yani varoluşumuzun hikmeti kavranılamaz. Kudüs, ebedî ulu önderimiz Hz. Muhammed’in Miraca yükselirken en son ayak bastığı yerdir. İstanbul ise yüce Peygamberimizin muhakkak feth olunacağını müjdelediği dünyadaki tek şehirdir.⁷ Nuri Pakdil, daha başka şehirleri de anar. Zulümler yaşanan ve nüfusu Müslümanlardan oluşan Moro, Eritre, Filistin, Türkistan ve özellikle Balkanlardaki şehirleri de bir şekilde anar.

Hemen her meseleyi “din”le irtibatlandırın Nuri Pakdil, dini düşüncenin ve hayatın pek çok yara aldığı özellikle tek parti devrini sorgulayan ve kendi alternatif düşüncelerini bu devre göre konumlandırın bir yazardır. Hüseyin Su bu konuda Pakdil’in Daryus Şayegan’ın kitabına da isim olarak seçtiği “yaralı bilinç” ve “melez bilinç” kavramlarını hatırlatır.⁸ Bu bilinç hallerinin yabancılaşmaya ve inkara sebep olduğunu söyler. Ona göre yabancılaşma ve inkarla oluşan yeni uygarlık ise, “put”lar üretmiştir. “Put Yapım Evleri” adlı oyununda yazar adeta bunun felsefesini yapar. Pakdil’e göre çözüm inanca Uygarlığı’dır. Bu konuda şu öneriyi

sunar: “İnsan ya Tanrı’dan yanadır ya da Tanrı’ya karşıdır.”⁹

Sonuç

Bizce büyük bir medeniyet ideoloğu olan Nuri Pakdil, her büyük ideolog gibi “yeni bir lügat tekellüm etmiş”tir. Yani Pakdil söyleyeceklerini “yeni bir dil” ve “yeni bir söylem”le ifade etme yolunu seçmiştir. Toplamda 42 eser kaleme alan Pakdil’in bu eserleri hakkında “anlaşılmaz” ya da “soyut” nitelendirmeleri yapılmıştır. İtalyan Türkolog Anna Masala, “insanlar Nuri Pakdil’i iki bin yıldan sonra anlayacaktır”¹⁰ sözüyle bir anlamda bu durumu çok önceden hissetmiş ve dile getirmiştir.

Evet, Nuri Pakdil’in dili / Türkçesi ve söylemi sorunludur. Kendisini sevenler ve hatta aynı dünya görüşünü benimseyenler bile Pakdil’in bu yönüne takılmışlardır. Tekrar soralım: Nuri Pakdil sadece diline ve söylemine indirgenebilir mi? Bizce Nuri Pakdil’in “meselesi” daha büyüktür. Onun “mesele” olarak gördüğü başta “uygarlık” olmak üzere “yaralı bilinç” ve “yabancılaşma” sorunları, bizce Pakdil’i çok farklı açılardan değerlendirmeyi zorunlu kılıyor. Şunu belirtelim ki, Daryus Şayegan’ın “Yaralı Bilinç” ve “Melez Bilinç” kitaplarında vurguladığı hususlar bilinmeden Nuri Pakdil anlaşılabilir. Nuri Pakdil sanki bu bilinç hallerine savaş açmış gibidir. Çünkü o aşağılık duygusunu reddeder. “Red”, Pakdil’in en çok sevdiği kelimelerin başında gelir.

Nuri Pakdil, nevi şahsına münhasır bir yazar olarak herhangi bir kalıba sığmayacak kadar farklı biridir. Bu durumda Nuri Pakdil’e başka bir gözle bakıp, bu değerli şahsiyeti “anlama” yolunu açmalıyız. Mademki Nuri Pakdil, “aydın”, “entelektüel” gibi verili terimlere sığmıyor; bu durumda onun savunduğu medeniyetten kendi durumuna da uyan

Her medeniyetin önderleri vardır. Hz. Muhammet başta olmak üzere bütün peygamber İslam medeniyetinin önderidir. Çünkü önder olmadan hiçbir atılım gerçekleşmez. Pakdil vurgu yaptığı “önder” kavramı bağlamında bir başka medeniyet unsuruna daha vurgu yapar. O da “şehir”dir. Bilindiği üzere Pakdil’in en çok adını andığı şehir de Kudüs’tür. Ona boş yere “Kudüs şairi” unvanı verilmemiştir.

“mütefekkir” ve “münevver” kelimelerine müracaat edeceğiz. Nuri Pakdil de bu manada bir eylem adamı olarak kendini “yerli düşünce” olarak kodladığı medeniyet davasına adanmıştır.

Nuri Pakdil, bu nitelikleri ile edebiyat ve düşünce dünyamızda kendine yer etmiştir. Onun hiçbir eseri yoktur ki, “yerli düşünce” vurgusu yapmamış olsun; hatta kendi uygarlığı ile Batı uygarlığı arasında karşılaştırma yapmamış olsun. Aforizma değerindeki cümlelerinden de anlaşılacağı gibi, Nuri Pakdil, aynı zamanda büyük bir felsefi zihne sahip bir düşünürdür.

Günümüz edebiyatında ve tefekkür dünyamızda Nuri Pakdil hep bu özellikleri ile tanınmış, bu konuda hiç de geri adım atmamıştır. Bu yüzden olsa gerek onun hakkında efsanevi hikayeler dolaşıma sokulmuştur. Mehmet Harmancı, bu manada “Pakdil Menakıbnamesi” tabirini kullanır.¹¹ Pakdil’in bu özellikleri yeni bir şey değildir. O, edebiyat

dünyasına adım attığı günden beri böyle biri olacağını işaretlerini vermiştir. Mesela Nuri Pakdil uzun bir dönem otellerde yaşar. Sıkı bir Fenerbahçe taraftarıdır. “Otel Gören Defterler” adlı kitabında onun bu özelliklerinin çoğunu bizzat kendi ağzından dinleriz. Yani Pakdil, kitaplarının çoğunu otelde kaldığı süreçte yazmıştır.

Hayatındaki ilginçlikler bununla da sınırlı değildir sadece. O tercih ettiği mütefekkir münevver tavrıyla Türkiye’deki her ideolojik grubun argümanlarını sahiplenmiştir. Mesela sol kesimin yoğunlukla kullandığı “emek”, “emperyalizm”, “devrim” gibi kelimeleri sıkça kullanmıştır. Ancak Pakdil bu kelimeleri sol-marksist grupların kullandığı manada değil, bambaşka bağlamda kullanır. Pakdil, diğer ideolojilere dair kelime ve kavramları da aynı mantıkla kullanır. Zaten onun anlaşılmayan tarafı da bu tercihleridir.

Nuri Pakdil, sadece yazar kişi de değildir. O, aynı zamanda örnek dostlukların da adamıdır.

Entelektüelliğe Sığmayan/ Aydınlığı Sönükleştiren Bir Mütefekkir-Münevver NURİ PAKDİL

Mesela “Bağlanma” adlı eserine “Fethi Gemuhluoğlu’nun büyük anısına bitimsiz saygıyla” ifadesiyle başlar. Kendisi bir başka “değer”imiz olan Fethi Gemuhluoğlu ile çok yakın dosttur.

Nuri Pakdil henüz lisede öğrenciyken çıkardığı “Hamle” dergisindeki yazısı ile Nurullah Ataç’ın dikkatini çeker. Ataç, Türk Dili dergisinde Pakdil’den ve Hamle’den söz eder. Onların geleceğin edebiyatını etkileyeceğini işaret eder.

Daha pek çok özelliğini sıralayabileceğimiz Nuri Pakdil, bizce “kich’i olmayan bir

avangart, asla demode olmayacak bir yapıbozucudur (yenilikçidir). O, medyatik olamayacak kadar “sükut” sahibi, gerektiğinde dilinin döndüğünde susan bir mütefekkir – münevverdir. Nuri Pakdil’den “popüler bir sanatçı” yaratılamaz. Her ne kadar fotoğraflarda ve ekranlarda, sosyal paylaşım sitelerinde çokça görülse de, bu iletişim araçlarının bir dayatmasıdır, diyeceğiz ve Pakdil’i asla popüler bir figür olarak kabul etmemeliyiz. Hatta Nuri Pakdil “Yedi Güzel Adam” furyasındaki bir figüre de indirgenemez. Bütün bu medyatik saklabanlıklar Nuri Pakdil’in popüler biri

olduğuna delalet etmez. Çünkü popülizmin sonucu “demode olmak”tır veya “ayağa düşmek”tir. Burada “Nuri Pakdil’i kimse tanımaz mı? Medyada tanınmasının ne mahzuru var?” tarzındaki iyi niyetli sesleri duyar gibiyiz. Onlara sadece şunu hatırlatalım. Medyatik / popüler yazarlar bir süre gündemde kalırlar; bu doğrudur. Ancak medya bir yazarı eseri ile değil, şahsi hikayeleri ile gündemde tutar. Türk okuyucularının Nuri Pakdil’in şahsi hikayelerinden çok eserlerine ihtiyacı var. Pakdil’in hangi eseri medyatik olmuş, hangi eseri “best-seller”? Böyle bir şey yok. Çünkü her gerçek sanatçı gibi Nuri Pakdil de “eser”leri ile kalıcı olacaktır. Yani Nuri Pakdil, tıpkı Yunus Emre gibi “Her dem yenidir” ve okudukça “her dem yeniden doğacaktır”.

Dipnotlar

- 1 Nuri Pakdil, tercih ettiği öztürkçe dil anlayışı yüzünden hep eleştirilmiştir. Ancak onun bu tercihinin sebebi, öztürkçeyi saplantı derecesinde savunan sol-Kemalist-sosyalist zihniyetteki kişilerin gerekçesi ile aynı değildir. Nuri Pakdil’in öztürkçe tercihinin sebebi araştırılmadan, yöneltilecek eleştirilerin amacına ulaşmadığına inanıyoruz. Peki Nuri Pakdil neden öztürkçeyi tercih etmiştir? Bu soruya cevap vermek için Pakdil’in bütün eserlerini okumak gerekir. Bunu göze almayanların eleştiri hakları tartışılır.
- 2 *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, (Haz. Hüseyin Su – Duran Boz), Kahramanmaraş Belediyesi, 2011, s. 41.
- 3 Nuri Pakdil, *Yedi İklim*, Ocak 2015, Sayı: 298, s. 6.
- 4 *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, (Haz. Hüseyin Su – Duran Boz), s. 44.
- 5 Hüseyin Su, *Entelektüel Öfke / Nuri Pakdil*, Şule Yay. İst. 2018, s. 176.
- 6 Bu konuda bak. İbrahim Demirci, “Nuri Pakdil’de Eleştiri ve tartışma Yönsmeleri”, *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, 2011, s. 131-182.
- 7 Nuri Pakdil, *Yedi İklim*, Ocak 2015, Sayı: 298, s. 5-6.
- 8 *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, s. 37-38.
- 9 *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, s. 42.
- 10 *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, s. 70.
- 11 *Düşünen Kalem / Nuri Pakdil*, s. 65.

Âtîf Bedir

Mekke, Medine ve Kudüs Hattında Nuri Pakdil'in İstanbul'u

Nuri Pakdil'in birkaç yıl önce telefonumuzun mesaj kutusuna düşen Kurban Bayram'ı mesajı şöyleydi: "Uzun, yoğun, üretken, bereketli, sorumlu, devrimci, aydınlık zamanlar dileğiyle, Yüce Kurban Bayramınızı kutlar, Mekke-Medine-Kudüs-Şam-Bağdat-Tahran-İslamabad-Kahire-Cezayir-Saraybosna-İstanbul hattında sizi selamlarım." Pakdil İslam coğrafyasında Mekke'den başlayan bir hat çizerek, yeryüzünü dolaşüyor ve en sonunda İstanbul'da bitiriyordu.

Nuri Pakdil'i 18 Ekim 2019 Cuma günü kaybettik. Şimdi kabri bu şehirlerden hiçbirinde değil, Ankara'da. Ankara Pakdil'in şehirlerinden biri değildir. Ama kitaplarında sıkça sözünü ettiği şehirlerden biridir. Uzun yıllar Ankara'da yaşamış ve en sonunda oradan Hakk'a yürümüştür.

Kader onu bu şehirde yaşamaya mahkûm etmiştir. Onun şehirleri Mekke, Medine,

Kudüs ve İstanbul'dur. Ankara'ya katlanmasının belki tek nedeni Hacı Bayram-ı Veli'nin de burada yaşamış ve türbesinin burada olmasıdır. Hacı Bayram'ın manevî iklimini sürekli yanı başında hisseder. Ankara'da saatlerce süren yürüyüşlerini hep Hacıbayram'da bitirir ve onun türbesinin önünde hiç kıpırdamadan uzun süre tefekküre dalar. Ona göre, Hacı Bayram ateş ustası ve metafi zik komutandır. Bir yazısında şöyle tasvir eder bunu: "Ateş ustası Hacı Bayram, gizemli erlerini topladı ve anlattı. Tarihin içine sürekli yansıyor özverisi; şimdiki zamana ulaştıktan sonra da, geleceklere, bitimsiz yıllara akan bir çavlan." Pakdil, son yolculuğuna, binlerce insanın omuzlarında çok sevdiği bu mekândan uğurlanarak Taceddin Dergâhı'daki kabrine taşındı.

Pakdil'in kalbinin iki yakasında Mekke-Medine, üzerinde ise bir tül gibi Kudüs vardır ama onun tutkun olduğu şehir

Pakdil'in kalbinin iki yakasında Mekke-Medine, üzerinde ise bir tül gibi Kudüs vardır ama onun tutkun olduğu şehir İstanbul'dur. O'nun Mekke-Medine ve Kudüs sevdasının temel nedeni Peygamber Efendimize olan ebedi ve ezeli bağlılığıdır.

Mekke, Medine ve Kudüs Hattında Nuri Pakdil'in İstanbul'u

İstanbul'dur. Onun Mekke-Medine ve Kudüs sevdasının temel nedeni Peygamber Efendimize olan ebedi ve ezeli bağlılığıdır. Her fırsatta bunu dile getirmiştir. İlk yayımlanan kitabı Batı Notları şu satırlarla başlar. "Uçakta hep Kudüs'ü düşünmüştüm. Çünkü Peygamber'in Miracı Kudüs'ten başlar." Yazarın son kitabı ise Yazmak Bir Mucize de Kudüs'le biter: "Bir Kudüs'e dön yüzünü hele!" diye yönümüzü Kudüs'e dönmeye çağırır. Kudüs acısını sürekli gece de gündüz de içinde hissederek yaşar. Çünkü Kudüs, Pakdil'in tüm şehirlerinin bir toplamıdır. Kudüs Ortadoğu'dur, Filistin'dir, parçalanmış İslam topraklarıdır, Mekke'dir, Medine'dir, İstanbul'dur.

Evet Pakdil'in tutkuyla bağlandığı şehirlerin başında İstanbul gelir. İstanbul'a daha çocukluğunda babasıyla defalarca gelmiş; üniversiteyi İstanbul'da okumuş, 1970'lerin ortalarından, 1983 yılına kadar İstanbul Erenköy'de yaşamıştır.

Nuri Pakdil yazılarında altından girer üstünden çıkar İstanbul'un. Uslanmaz bir İstanbul âşığıdır. İstanbul'u, daha çocukluğunda tanımıştır. Kırklı yılların sonunda annesinin sağlık sorunları nedeniyle gelir ilk kez İstanbul'a. Ve annesini İstanbul'da kaybeder. Mezarı ise Merkezefendi Kabristanı'ndadır.

Çocuğun İstanbul'la ilgili ilk anımsadığı şey Sirkeci'den Cağaloğlu'na çıkan yokuştur. O yıllar Cağaloğlu basın ve yayın dünyasının merkezidir. Bâb-ı Âli'dir. Pakdil o sıralarda ortaokul öğrencisidir ve kitaplardan İstanbul'u tanımış ve defterler dolusu yazmaya başlamıştır. İstanbul'da durmadan kaldıkları otelden kaçır ve Cağaloğlu'nda kitapçı vitrinlerinin önünde durarak uzun uzun kitaplara bakar. O sırada yoldan gelip geçen herkesi yazar olarak düşünür.

Yazar büyük olasılıkla trenle geldiği Haydarpaşa Garı'nda gece kalabalığını yaşamış ve bu ilk

Mekke, Medine ve Kudüs Hattında Nuri Pakdil'in İstanbul'u

izlenim daha sonraki izlenimlerini hiç mi hiç değiştirmemiştir. İstanbul'a gelişlerinde kaldıkları Musul Palas Oteli ise bir büyü ve şiiirdir. "Çok otellerde kaldım ben; hiçbirinde o ıllmanlığı bulamadım." der yazar.

Namaz kılmak için Hocapaşa Camii'ne giden babasıyla birlikte o da gider. Sokaktan geçen insanların birbirlerini selamlamasına anlam verememiştir. Sanki herkesin birbirleriyle tanıştığı ve dost olduğunu hissettirmiştir bu selamlaşmalar. Babasına sorduğunda cevap şudur: "Tanışmak gerekmez ki... herkesin birbirini esenlemesi ilke ya." Herkesin birbirlerini selamlaması bir ilkedir; unuttuğumuz, gündem dışına ittiğimiz bir ilke. Bu gözlemden aslında şuna da tanık tutar bizi Pakdil, o zamanlar İstanbul, tanışın ya da tanımasın birbirini selamlayanların şehridir. Pakdil, çocukluk düşleriyle karışık, çok güzel bir İstanbul portresi de çizer bize, Bu portreden güvercin sesleri, tramvay çınlamaları, vapur düdüğü, martı sesleri yükselir sanki: "Sabahları ışırdı adeta Sirkeci; güvercin sesleri; yukarıdan aşağıya doğru inen gazete satıcısı çocukların heyecanları tramvay çınlamalarına karışan vapur düdüğü; içlerine kapanık taşralıların otellerden çıkararak, inançlı, ama çekingen tavırlarla yürüyüşleri, işlerine koşuşturmaları; sütçülerden, muhallebicilerden yayılan tatlı, az yanık süt kokusu; dingin İstanbul'u simgelerdi."

Çocukluğun İstanbul'u gerilerde kalmıştır artık. "İstanbul; sağ, solu, önü, arkası, altı, üstü deri kaplı bir 'mistik'tir." Bizim olduktan sonra bu deri artık geyik derisidir.

Pakdil'e göre İstanbul en çok da Sultanahmet ve Ayasofya'dır. Bunlarsız İstanbul belki de İstanbul olmazdı. Bir bakıma camidir şehrin silueti. Bu kent bizim olduktan

sonra Ayasofya'dan başlayarak camilerle donatılmıştır. Kent gök kubbenin altında duruyor öylece. Hava ne denli sıcak olursa olsun kendinizi bir caminin avlusuna attınız mı, her yanınızı bir serinlik kaplar. Şadırvanlardan akan su sesine karışır güvercin kanatlarının sesi. 1453'te bizim olmuştu Ayasofya, işte o gün "Ağlayan çocuğun gülmeye başlamasıydı da 1453'ün Ayasofya'ya eklediği hilâl: pas'ın insanı müteessir etmeden, üzerinden alınmasıydı insanın + temiz ve masum dolyatağından doğan güneş alçakgönüllüce ve elbette çok bilgece ısıtıyordu artık Ayasofya'nın kubbesini 1453'te!" İki ebedî arkadaştır Sultanahmet ve Ayasofya ve iki delikanlıdır. "Bir annenin memelerine ağızlarını vermiş iki delikanlı!" Yaşlı Ayasofya'nın yanına sonradan gelmiş Sultan Ahmet gençleştirmiştir Ayasofya'yı da. Aradaki yaş farkı kapanmış; aynı kaynaktan beslenmeye başlamışlardır her ikisi de. Yüzyıllardır insanı da beslemişlerdir. Yazar kentin hangi yanında olursa olsun İstanbul'un merkezine bu iki camiye almaktadır. Sanki her şey Sultanahmet ve Ayasofya'ya doğru çekilmekte; insan seli de o yana doğru akmaktadır.

Vapurla karşıdan karşıya geçerken Sarayburnu'nun yukarılarından, yani bu iki camiden gözlerini alamaz bir türlü. Üsküdar'a vapurdan iner inmez hemen: "Bakalım mı karşıya? Tabii, şimdi karşıyızda. Salt saygı sunmak nedir ki; bağlılığımı sunarım Sultanahmet Cami... Ayasofya Cami, pazulu kollarını gererek yay gibi, bir uzatmış ki yukarlara! Marmara'yı bulan damarlarıyla da, toprağa ne güçlü tutunmuştur Bayım!: ben camiîyim diyor, başka bir şey değilim: varoluşumu devingenlikle kanıtlamışım; böyle kıpırtısızlık yakışır mı bana?"

Süleymaniye Cami ise 'onurumuz + şahdamarımızdır'. Bir Yazarın Notları'nda: "Mimar Sinan: Tek başına bile yetersin bize" diye bir selâm gönderilir Sinan Usta'ya. Çünkü: "Süleymaniye'nin kubbesi ve minareleri zikir esintileriyle havalanıyor ufukta tam donatımlı bir savaş uçağına dönüşüyor ama yine de camii kalıyor ve bu yönüyle batıya yönelmiş azametli ilerliyordu."

Bu iki caminin yanında Yenicami, El-Aksâ Cami'nin son cemaat mahalli; Süleymaniye Cami ise 'onurumuz + şahdamarımızdır'. Bir Yazarın Notları'nda: "Mimar Sinan: Tek başına bile yetersin bize" diye bir selâm gönderilir Sinan Usta'ya. Çünkü: "Süleymaniye'nin kubbesi ve minareleri zikir esintileriyle havalanıyor ufukta tam donatımlı bir savaş uçağına dönüşüyor ama yine de camii kalıyor ve bu yönüyle batıya yönelmiş azametli ilerliyordu." Bazı günler bu iki camii arasındaki gökkuşağında El-Aksa Camii'nin silüetini görür gibi olur sanki.

Yazara göre Beyoğlu beyleri kalmamış oymakların son dolaşmalarıdır. Taksim alanı ise tüm kalabalığına rağmen bir ıssızlıktır. "İnsan orada toplanacağına, bir bir dağılmaktadır." Tüm kentlerin alanlarında yaşar bu ıssızlığı. Bu onun kalabalıklar içinde yaşadığı yalnızlık duygusudur bir bakıma:

On üç yıl aradan sonra yayımlanan ilk kitabı Sükût Sûretinde'de yer alan İstanbul adlı şiiri şöyledir:

Ustayızdır sizlere bakmada da Reddediyoruz
canım yaşlanmayı Ali Göçer, Sükût

Sûretinde Şerhi adlı kitabında İstanbul'la su ve yaşlanmayı reddetme imgesini Yahya Kemal'in Aziz İstanbul şiiriyle açıklar. "Denebilir ki son yüzyılın iki büyük İstanbul aşığından birisi Yahya Kemal'se öteki Nuri Pakdil'dir. O zaman bu iki İstanbul aşığının İstanbul için düşündükleri arasında akrabalık olması doğaldır. Yahya Kemal "Sadece bir semtini bile sevmek bir ömre bedel" derken bütün semtlerini sevmek için onlarca ömür gerekli demek istemektedir. Nuri Pakdil ise sanki seni sevmek için ömür yetmez o halde canım yaşlanmayı reddediyoruz diyerek İstanbul'u sevmeye yetecek uzun bir ömür dilemektedir."

Nuri Pakdil, kitabında yer alan bu şiiri de dahil olmak üzere, Ahid Kulesi ve Osmanlı Simitçiler Kasidesi adlı şiir kitaplarında İstanbul için başlığı da İstanbul olan sekiz şiir yazmış ve bunları numaralandırmıştır. Bu şiirlerin diğer dördü Ahid Kulesi, üçü de Osmanlı Simitçiler Kasidesi adlı kitabında bulunur:

İstanbul için yazılmış bu şiirler sırasıyla şöyledir:

Mekke, Medine ve Kudüs Hattında Nuri Pakdil'in İstanbul'u

II

Uzun niyaz menzili içindedir
Devrimci seslerinin kanalları

III

Denize bakana bakın
Çocuk yüzü takılı da

IV

Kalbime cemre düştü
Hoşgeldin güzel tarih

V

Yarısı mutlaka Üsküdar'dadır
Aynadan geçiyorsa akşamları

VI

Hangi gece kuş yüreği değilse Kadıköy
Çok sık görürsünüz çömelip ağlayanları

VII

Yanyana yanıyor gördün ya bakır ve deniz
Seninle daha sıkı karşıkoyanlarız biz

VIII

İşıldıyor baştanbaşa Boğaziçi
Değmeyegörsün gözlerin sulara

Necip Tosun

Nuri Pakdil'in Oyun Yazarlığı

Nuri Pakdil'i en iyi yansıtan ve onun önemseydiği yanının oyun yazarlığı olduğu söylenebilir. Bu nedenle nasıl Necip Fazıl'ın şiiri, Sezai Karakoç'un şiiri, Rasim Özdenören'in öyküsü varsa Nuri Pakdil'in de sanatçı yönünü ortaya koyduğu tür oyunlarıdır. Şair olmadığını kendisi söyler ve son dönemde yazdıkları için onlar "düşünce şiirleridir" der. Tiyatro, Pakdil için çok önemlidir. Çünkü orada düşüncenin eyleme dönüşmüş hâli vardır. Bu başka türde bulunmayan bir özelliktir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide tiyatroyu şöyle değerlendirir: "Tiyatro, edebiyatın, başka bir anlatımla sözün (parole) eyleme dönüşmesidir. Ne şiirde, ne öyküde, ne romanda bulunmayan bir işlev yüklenmiştir oyuna. Bu da, oyunda anlatımın ancak eylemle olabileceği gerçeğine götürüyor bizi."1 Nuri Pakdil, "Tanrı Tiyatroya Girecek" başlıklı yazısında, "oyun yazmak sanatların en zorudur, işlevi de en evrensel olanı. Bunu deneyeceğiz sürekli." diyerek yolunu çizdikten sonra, "ülkelerin öldürmenlerini en çok tedirgin edecekler, o ülkenin yeni oyun yazarları olacaktır."2 diyerek oyun yazarlığını

niye seçtiğini de izah eder. Böylece Nuri Pakdil yazarlığının başlarında oyun türünü seçer ve bu türde yazacağını ilan eder. Yayınladığı kırkı aşkın kitap içinde en çok sevdiği, kendisini en iyi yansıttığı eseri sorulduğunda hepsini çok severim dedikten sonra en çok sevdiği eserinin Umut olduğunu, Umut oyununu kitapları arasında hep ayrı bir yere koyduğunu söyler. Oyundaki "Bay" karakterinin de kendinden epeyce izler taşıdığını belirtir. Nuri Pakdil'in oyun tercihi dönemi düşünüldüğünde oldukça anlamlıdır.

Çünkü "tiyatro edebiyatı" onun yazdığı dönemde bugünlerden çok daha değerlidir ve edebiyatçılar arasında başat türlerden biridir. Necip Fazıl Kısakürek, Sezai Karakoç, Oktay Rıfat, Melih Cevdet Anday, Tanık Buğra, Sabahattin Kudret Aksal, Behçet Necatigil, Adalet Ağaoğlu dışarıdan Samuel Beckett, Eugene Ionesco, Bertolt Brecht, Albert Camus oyunlar yazmışlardı. Diğer yandan modern tiyatronun simgesel anlayışı onun arayışlarına tam da karşılık gelmiştir. Bütün bu nedenlerle

Nuri Pakdil'in Oyun Yazarlığı

oyun türünü önemser ve yazdığı yedi oyun onun sanatçı yanını ortaya koyan en önemli çalışmaları olur.

Oyunları

Sanat edebiyat ve düşünce yazılarında teorik bazda yabancılaşma sorununa eğilen Pakdil, oyunlarında da yabancılaşmış çağdaş insanın yaşadığı açmazı örnekler. Eserlerde bireyin yaşama imkânlarını gözetmeyen çağdaş ilkelerin, toplumsal dayatmaların, onu nasıl bir girdabın içine ittiği ve giderek de onu ezip yok ettiği ağırlıklı olarak işlenir. Nuri Pakdil oyunlarında, çağdaş insanın yaşadığı bunalım ve acılarının nedeni ile yeryüzündeki haksızlıkların, sömürünün, işkencenin kaynaklarını araştırır. İnsanlar arasından çekilen sevgi ve hoşgörünün, toplumu nasıl açmazlara sürüklediği vurgulanırken, bütün bu olumsuzlukların kaynağı olarak da insanın ahde vefa göstermeyip Tanrı'dan uzaklaşması olarak çizilir. İnsanın varoluş nedenini unuttunca hayatının nasıl anlamsızlaştığı giderek de bir cehenneme dönüştüğü sergilenir.

Pakdil'in oyunlarında gerek içsel gerek biçimsel bir bütünlükle, insanlığın serüveni ve XX. yüzyılda ulaştığı konum irdelenir. Âdem ile Havva'dan başlayarak insanlığın yaşadığı inkâr ile inanç arasındaki geçişler dile getirilir. Allah'ın ipinden ayrılan ulusların, kavimlerin, bireylerin nasıl bir kaosa doğru sürüklendikleri örneklenir. Nuh ve Lut kavmi, Medyen ve Semûd ulusunun yaşadıkları gündeme getirilir. Umut'ta XX. yüzyıl sorgulanırken, Korku'da tutuklanır. Put Yapımevleri'nde yargılanır ve nihayet Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş'te

XX. yüzyıl artık hücrededir. Bir Öldürme Töreni'nde yeryüzü uzun bir kahkaha, Bakır Dönemi'nde yeryüzü bir intihar alanıdır.

Belge'de ise metafizik inkâr eden insanlık tam bir kaosu yaşamaktadır. Umut'da, evrensel bir düzlemde, insanın tarihi varoluş problemleri tartışılır. İnsanın Tanrı'dan, doğadan uzaklaşması ve duaların anlamını kavrayamayışı sonucu yaşadığı karabasanlar anlatılır. Sadece öfke üretilen çağda, içi boşalmış insanı bir bilinçsizlik kuşatmıştır. İnsanlar doğruya, güzele ve Tanrı'ya öylesine duyarsızdırlar ki, üzerlerine taş yağacak günlere gelmişlerdir. Mahşer olgusunu akıllarına hiç getirmemektedirler. Patronlar ile işçiler arasına sömürü girmiştir. Bu çağda herkes kendi cehennemini yaratmakta böylece cehennemler çoğalmaktadır.

Korku'da, "yeryüzüyle kıyamet arası ürkünç bir geçitteki" insanın, bir yandan varoluş problemlerini araştırırken bir yandan da kendisini sürekli yanıltan Palyaço'nun (şeytan) kuşularının onu nereye sürüklediği anlatılır. İnsan-Şeytan-Tanrı üçgeninin tarihsel gelişimleri ve sonuçları soyut bir yaklaşımla aktarılır. İnsan yaşadığı bu açmazdan ancak Tanrı'nın ipine sarılarak kurtulacaktır. Yorumcu, insanı bu ipe (kurtuluşa) ulaştırmak için bilinç aşılarken, Palyaço ipten uzaklaştırmak için onu yanıltmaya, sapkınlığa düşürmeye çalışır. Dünyanın bunalımının kaynağı Allah'ın ipine sınıksız sarılmayı bırakmaları, ondan uzaklaşmaları ve inkârdır. Şeytan (Palyaço) en büyük kıskırtıcıdır. İnsan hayatını Palyaço ile savaşıma odaklamalıdır. Kurtuluşu buradadır.

Put Yapımevleri'nde, şöyle ya da böyle bir ihanetin, bir yıkımın, bir kıyımın içinde yer alan çağdaş insanın, kendi kendisiyle hesaplaşması anlatılır. İmajlara yüklenmiş bir giz içerisinde, insanları ezen bir düzen ve insanların kanları üzerine bina edilmiş put yapımevleri gündeme getirilir. Bu evlerde, bütün güzelliklerin önünü kesen putlar üretilmektedir. Oyun boyunca bir

“Tiyatro, edebiyatın, başka bir anlatımla sözün (parole) eyleme dönüşmesidir. Ne şiirde, ne öyküde, ne romanda bulunmayan bir işlev yüklenmiştir oyuna. Bu da, oyunda anlatımın ancak eyleme olabileceği gerçeğine götürüyor bizi.”

ihanete ortak olan, hizmet eden insanların (işçilerin) hesaplaşmaları, doğruyu arama çabaları işlenir. Put yapım evlerinde alçılarla su yerine kan kullanılmaktadır. Teknede kan toplanır yıllardır. Çünkü putun yaşayabilmesi, kabullenilmesi ve yalanın sürdürülebilmesi için, başkaldıran, düşünen insanların ezilmesine, zulüm yapılmasına ihtiyaç vardır. Elbette kanla beslenmelidir yalanlar. Ama insanlar tartışarak, düşünerek, arayarak bir gerçeğe (Tanrı'ya) ulaşmak istemektedirler.

Kalbimin Üstünde Bir Avuç Güneş'te, yöneticilerin, halkı nasıl sindirip, ezip yok ettikleri soyut bir şekilde anlatılır. Yöneticiler halktan kopmuş, aydınlık aralarından çekilmiştir. Bu arada karanlık sürekli yoğunlaşmaktadır. Yöneticiler ise insanların düşüncelerini önlemeye çalışmaktadırlar. Çünkü düşünmüyorsa direnmeleri de bir yerde duracaktır. Bu nedenle sürekli insanları hapis hanelerine doldurmaktadırlar. Böylece topladıklarına baktıkça korkuları azalmaktadır. Ama bütün bunlara rağmen insanlardaki kıvılcım söndürülemezdir.

Bir Öldürme Töreni oyununda, sömürü çarkındaki insan ve onun başkaldırışı anlatılır. Mevcut anamalcı düzen insanları sömürmeye, soymaya odaklanmıştır. Anamalcı her gün faiz dağıtımını saymaktadır. Mal görünce varlıklı insanın her şeyi uyuşur çünkü o her şey benim olsun ister. Sömürü düzeninde anamalcılar ile kentsoylular el eledir. Köylüler ise ezilmekte, öldürülmektedir. Bu hâliyle yeryüzü uzun bir kahkahadır. Ama bir gün her şey değişecektir: “Bir köylü toprak gibi ağırdır, gösterişsizdir, ama bir gün, bu ülkeyi de başka ülkeleri de ayağa kaldıracaktır: soracaktır bir bir: alnından boşalan terlerden yeryüzüne bir yağmur indirecektir: bu yağmurdan yeni elektrikler üretilecektir: Bir KİTABIN gösterdiği yöne insanlar koşmaya başlayacaklardır: yalancı kitaplar okunmaz olacaktır.” Bu öğretisi bütün kötülükleri eriterek bir İNSAN çıkaracaktır ortaya.

Bakır Dönemi, yabancılaşan, kendi tabutlarını taşıyan, taşa tapınan, topraktan kopan, hızla kitaptan uzaklaşan, sömürüde ustalaşan, emeğin karşısına geçen, insana karşı dönem/

Nuri Pakdil'in Oyun Yazarlığı

düzen gündeme getirilerek bu fitrattan kopuşun muhtemel sonuçları oyunlaştırılır. Toplumda intihar, yani başkasını öldürmeler (çünkü başkasını öldürmek biraz da kendini öldürmektir) yaygınlaşmıştır. İşçi/köylü ezilmekte, bir çıkış yolu da bulamamaktadır. İnsanlar toprağın cömertliğini unutmuşlardır. Yağmurun yağıp yağmaması kimseyi ilgilendirmemektedir. Ancak bu insanoğlunu uyandıracak bir müjde gerekmektedir. Çıkış yolu ise hepsinin görmezlikten geldiği Tanrı'dır. Şu cümleler oyunu özetler: "Varıp taşta tapınırlar. Toprakta durmadan koparlar. Hızla kitaptan uzaklaşırlar. Yalnız sömürde ustalaşırlar. Emegün karşındadırlar. İnsanın karşındadırlar."

Belge'de ise bir karmaşa, kaosa dönüşen devlet yönetimleri ile bunların proje

uygulayıcısı durumundaki bürokratik zincire bağlı memurlar gündeme getirilir. Soyut ve somut dosyalar olarak işleyen düzenek karşılaştırılır. Soyut dosyalar metafizik dünyayı ve değerleri, somut dosyalar ise maddi kalkınma projelerini temsil eder. Hep somut dosyalara bağlı insanlık er ya da geç yanlış yaptığını anlayıp soyut dosyaları raftan indirecektir.

Pakdil'in oyunları dört temel olgu üzerine oturur: İnsan-Şeytan-Yol Gösterici-Tanrı. Yeryüzündeki olumsuzlukların kaynağı da çözümü de bu dört olguda yatmaktadır. İnsanlar bu temel gerçeği kavrayamadıklarından, ezilmekte, sömürülmekte, bir karabasanı yaşamaktadırlar. Asıl problemleri işte bu bilinçsizlik durumlarıdır.

Çağdaş insan ölümü öldürebileceğini sanmaktadır. İnsanlık doğaya ters düşmüş bu yüzden çarpılmıştır. Yeryüzünde kötü bir ruh dolaşmaktadır. İnsanın içi donmuştur. İnsan, göklerin, yerin, dağların yüklenmekten çekindikleri sorumluluğu yüklenmiştir. Ancak bunun altında ezilmektedir. İnsanların odalarının duvarlarına inkâr yapıştırılmıştır. İnsanın konumunu kötü ruh bozmaktadır. Bu durumda, cehennemi herkes kendi yapmaktadır. Cehennemler çoğalmaktadır. Sürekli eşya yığan insanlar mahşer olgusunu hiç akıllarına getirmemektedir. Başlarını göğe çevirmezler. Yeryüzü bir anlamsızlığa doğru ilerlemektedir. Oysa bir yaratılma nedeni vardır yeryüzünün. Böylece insanın da bir yörüngesi olacaktır. İnsan her şeyi unutmaktadır. Şimdi Semûd ulusunu hiç hatırlamamaktadır. Oysa geceyi de gündüzü de ölçen biri vardır. Oyunlarda Nuh ve Lut isimleri anılarak bir simge düşürülür. Her şeyin kayıt altına alındığını çoktan unutmuşlardır.

Nuri Pakdil'in oyunlarında bazı kelimeler vardır ki, bunlar anahtar sözcüklerdir. O, söyleyeceği pek çok şeyi sadece bu kelimelerle izah eder. Oyunlar âdeta bu kelimelerin açılımı gibidir. Bu kelimelerin belli başlıları şunlardır: Tanrı, insan, kent, yeryüzü, zaman, emek, devinim, işçi, başkaldırı, şiir, mahşer, doğa. Bu kelimelere bütün oyunlarda aynı anlamlar yüklenir. Bunları şöyle sıralayabiliriz. Tanrı: bütünün sorunların çözümü; İnsan: açmazda; emek: kutsal; işçi: sömürülen; şiir: kuraklığın tek ilacı; doğa: insanın uyum sağlaması gereken; mahşer: yaşanacak olan; kent: kirli, bunaltan; yeryüzü: işgal altında.

Nuri Pakdil'in oyunlarında özel ad yoktur. Zaman, mekân, kent ismi, kahraman ismi, ülke ismi yoktur. Mekân da müphemdir, görecedir. Alışlageldik anlamında değildir. Değişkendir. Zaman zaman da tanımsız, soyut

bir şeydir. Ama mekân hep bir geçittir. İnsanın yaşadığı çağ, sonunda her şeyin hesabının sorulacağı mahşere kavuşacaktır. Oyunlarda ışık imkânlarıyla mekânın görece ve değişken olduğu algılatılır. Özel adların olmayışı, zaman, mekân belirsizliği, Pakdil'in bölgesel olmaktan öte evrenselliği yakalama gayreti içinde olduğunu ortaya koyar. Bu tutumla Pakdil, hem güncelin tuzağına düşmez hem de yarınlar kalıcılığın önemli bir gereğini yerine getirir. Çünkü Tanrı'dan uzaklaşma, bölgesel değil evrenseldir, zamana bağlı değil zamanlar üstü, zamanlar ötesidir. İnkâr ve sömürü, zamana, mekâna, ülkeye bağlı değil, bütün bunların ötesindedir.

Oyunlar, daha çok görsel işitsel bir ortama göre yazıldıklarından, asıl özellik ve güzelliklerini oynadıklarında, sahnelendiklerinde ortaya koyarlar. Yazar oyununu bu ortama, imkâna göre oluşturur. Bu nedenle göz ve kulak düşünülerek oluşturulmuş metinler, materyaller (oyun metni, senaryolar) okunduğunda bu metinlerin sahnelendiklerinde, fi lme alındıklarında ortaya koyacakları etkiyi yeterince üzerimizde gerçekleştiremezler. Burada, metinlerin etkisi, okuyucudaki düş gücü, dikkat ve paylaşım ile ancak belli bir düzeye ulaşabilir. Elbette sahnelenmemiş oyunların etkisi ve başarısı ile okuyucunun gayreti, dikkati arasında ciddi bir paralellik vardır. Bu nedenle, Pakdil'in oyunlarını değerlendirirken, seyirci değil, okuyucu konumunda bulunduğumuzdan, pek çok güzelliği gözümüzden kaçırma riskini taşıdığımızı aklımızdan çıkarmamamız gerekir. Örneğin Pakdil oyunlarında, ışık, müzik, renk, ses gibi tiyatronun imkânlarından alabildiğine yararlanır ve biz bu bileşimden ortaya çıkacak güzelliği okuyarak değil, ancak seyrederek, duyarak yakalayabiliriz.

Nuri Pakdil'in Oyun Yazarlığı

Oyunların bütününe yansıyan soyut yaklaşımlar, zaman zaman iyice derinlere gizlenmiş sır çağrışımlara dönüşür: Örneğin Umut'taki şu bölümden: "Salon karartılırken, çok hafi f başlayan, giderek yükselen, kesilir gibi olurken yeniden çılgınca yükselen, tekrar hafi fl eyen bir müzik dinlenir, beş dakika." Nuri Pakdil buralarda neyi amaçladığını *Biat II* adlı deneme kitabında şöyle açıklar: "... Müzik çağın inkâr grafi ğini algılatmayı amaçlar. Buna çok ayrıntılı, uzak bir yorumlama mı dersiniz, bilemem. İçtenlikle söylüyorum, yalnızca çağın bir grafi ğini vurgulamak amacıyla yazmıştım bunu."

Pakdil'in oyunlarının uyumsuz tiyatro ile şöyle ya da böyle bir yakınlığı olsa da özellikle içerik olarak (umudun hep varlığı, çözümsüzlüğü reddedişi) ondan uzaklaşır. Pakdil'in oyunları, zaman zaman görselliği ön plana çıkararak, zaman zaman oynanmaktan çok okunmaya yatkın, geleneksel tiyatro ile bağlantıları az, özel ama alabildiğine yoğun çağrışımlarla zenginleştirilmiş ürünlerdir. Nuri Pakdil,

dergiciliği, denemeciliği ve oyun yazarlığı ile Türk sanat ve kültür dünyasına yeni bir dil, yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Öncü sanat algısıyla bir kuşağın yol göstericisi, deniz feneri olmuş, dünyayı, edebiyatı, çağı yorumlamış, özellikle yaşanan kaotik ortama edebiyat ve inanç bilincinden nasıl bakılacağına düşünsel, sanatsal örneklerini vermiştir. Ortaya koyduğu yaklaşımla, insanın gözünü sadece şehrine, ülkesine değil, Avrupa'ya, Asya'ya, Afrika'ya, Orta Doğu'ya çevirmesi gerektiğini hatırlatmıştır. Aynı çizgideki Necip Fazıl'ın sert sesi Sezai Karakoç'ta manevi ve sanatsal bir derinliğe, Nuri Pakdil'de ise eylem ve muhalif düşünceyle evrensel bir başkaldırıya dönüşmüştür.

Dipnotlar

1 Nuri Pakdil, *Konuşmalar*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 2. Basım 2015, s. 57.

2 Nuri Pakdil, *Biat II*, Edebiyat Dergisi Yayınları, 1. Basım 1977, s. 221.

Ahmed Fatih Andı

Tarihçinin “Üç Zor Mesele”si: Bir Muhasebe, Bir Teklif

Neyi söyler anlatmayan şiir seni?

Osman Sarı

*Bir kolda tekdüze,
kendiliğinden
değerli olmayan,
“kullanışlı” olay
tarihçiliği ve diğer
bir kolda ayağı
gerçeğe basmayan
çok disiplinli, çok
kavramlı, tematik
ve fakat anakronik
“havalı tarihçilik”
çıkamazlarında
oyalanan
tarihçiliğin esaslı
bir zemine oturarak
kalıcılığı, geçerliliği,
epistemolojik
otantisitesi olan
bilgi üretmesinin
yani kısa vadecilik
krizinden
çıkmasının iki
ilacı The History
Manifesto’ya göre
kaynakların geriye
dönük uzun vadeli
ve detaylı taranması
ve uzun vadeli
argümantasyondur.*

“Tarihin kendiliğinden anlamı var mıdır?”, “Verili bir kimlik/nokta-i nazar ile ahlaki yargılar arasındaki illiyet ve alaka nedir?”, “Geçmiş bugünde neye yarar?”, “Tarihte doğru var mıdır?”, “Tarihçinin çalışması bugün adına doğrudan ve somut sonuçlar verebilir mi?”, “Tarih yazılırken özne ve nesne arasındaki ilişkinin subjektifliği bir zaaf mıdır?”, “21. Yüzyıl’da tarih araştırmasının toplumsal ve bilimsel ne gibi çıktıları olabilir?”, “Hakim metodolojik/epistemolojik paradigma ve teamüller ile ne ölçüde “hilaf u cedel” etmek mümkündür?” Bunlar ve benzeri daha pek çok soru tarih bölümünde lisans dönemime başladığım ilk günlerden itibaren beni meşgul etti ve hala süregiden bir zihni arayışa sevk etti. Ülkemizde tarihin gerek popüler gerekse profesyonel manada yükseldiği ve revaç gördüğü, tarih ile tarih okuru/muhatabı arasında yeni ilişki biçimlerinin filizlenmeye başladığı entellektüel ve toplumsal atmosferde önemi gitgide artan bu sorular karşısında bir muhasebe yapma ihtiyacı(m/ız) da her gün daha da artıyor. Bu soruların cevabını ararken yolumuzu aydınlatacak üç zorlu meselenin muhasebesini yapma ihtiyacı.

Mağlubun Sözü

“Kesim” yahut “cenah” olarak Osmanlı, Garpcılık, İttihad-ı İslam, Cihan Harpleri gibi tarihi olay ve olgular ile; modernite, maduniyet, iktidar, medeniyet, kültür gibi konularla ilgili meselelerimiz var, yakıcı sorularımız, revizyonist tarihyazımı taleplerimiz ve “gırtlığımızda büyüyen bir harf”¹.

Bugün içinde mutlu ve mesrur olmayan, çağında ancak çağına karşı, galiplerin/mütegalibenin mekanik sesinden usanarak kendi sesini arayan, eski hesapları kapatma arzusundaki zihinlerimizin ise ilk müracaat ve iltica noktası geçmiştir. Bu yolda geçmişle yüzleşme ve onu anlama yönündeki mütevazı çabalarım, şahsen, beni bir kelime ile karşılaştırdı hep: “defunct”. Öteden beri zihnimi kurcalayan ve muhatabımı “dipsiz bir kuyu gibi çeken”² bu kelime “geçersiz, artık kullanılmayan, ölü, sona ermiş” anlamlarına gelmekte. Şahsi arayışım boyunca elimi attığım/atmakta olduğum tutamaklar çoğunlukla (olgu, şahıs, dönem, hizib vb), Midas Dokunuşu misali, çoktan “defunct” olmuş idi.

Tarihçinin “Üç Zor Mesele”si: Bir Muhasebe, Bir Teklif

Mütegallibenin dikte etmediği hikayeyi aramak, kendi tarihimizi kendimiz aramak ise el yordamıyla karanlık ve sisli bir labirentte gezmek gibi. Kapitalist iktisadî büyüme ve milliyetçilik karşısında tutunamayan impartorluklar, patronları tarih olmuş patrimoniyal kimlikler, nomokrasi, sultanın hakk-ı nan u nemeği (ekmek ve tuz), bugün emekli boksörler misali çaptan düşmüş ve kendini yenileyemeyen inanç(lar)ın optimum kondisyonları, “ecdad”ın biatları, modernin bir olgu ve süreç olarak sürgün verişinden öncesi, erken modern dönemin karşı refleksleri, ulusların ve ulus devletlerin doğuşundan öncesi... Arayış halindeki zihin ve kalplerimize aşinalık hissi ve itminan veren, “gücü gönlün dağdağasını durultan” her nesne cari olan’ın madunu ve mağlubu olarak tarihin “defunct”lar mezarlığına karışmış. Hasılı, mezkur labirentte dakika başı duvara/defunct’a toslamamak gayr-ı kabil. Ancak artık olmayan, gizemli bir terekeyi arama hırsı ve ayartısı duvara vurmanın acısını unutturacak kuvvette.

Peki defunct ve demode olan bir tarihi/ontolojik söylem ve ben kurgusunu neden istirahatgahından çıkarmalı, tozunu almalı ve de tekrar kuşanmalı? Bunun için pek çok sebep serd edilebilir. Artık insana ve maddeye hayat yerine ontolojik meydan okumalar, anlam yerine yakıcı bir absürditeyle epistemolojik nihilizm sunan bir postmodernite, tüketim ve “simülasyon” çağında yaşıyor olmak, anlamı aşma iddiasındaki bir çağda, çağa rağmen anlamlı bir varlık sergileyebilme arzusu gibi. Yaşadığımız fasid çağın içinden kendi sesimizi çıkaramıyor oluşumuzun bizi geçmişe müracaat etmeye zorlaması gibi.

Fâsîdin/mefsûdun içinden yeni bir söylem geliştirmenin, demodeyi revize etmekten ve illetli olanı ıslah etmekten daha zor olması gibi.

Ama hepsinden daha önemli ve geneli şamil bir sebep var. Edilgen bir nesne olarak “konduğumuz” kabın şeklini almış durumdayız. Ulus devletçi, milliyetçi, otoriter, özgünlükten uzak, basmakalıp, modernleşmeci değilse de modernleşen... Uzun hikayemizin başını hatırlamak ne tür hedef ve umdelerden nasıl sapıldığını hatırlatarak deruni tenakuzlarımızı ifşa edecektir. İstemeyerek baka baka bakmaya alıştığımız “mütegallibe tarihi” odaklı bakışın konfor halesini terk ederek mağlub ve “defunct”ın (hem kendi mağluplarımızın, hem de “öteki mağlupların”) gözünden tarihe bakmak söylemsel tenakuzlarımıza şifa sunacak, ve gayr-ı ihtiyari takındığımız söylemsel kibri kıracaktır. Diğerlerini kısıp bir sese kulak kesilmektense tüm sesleri duyulur kılmak muhakememizi fail konuma alarak bir kanaat oluşturup bir karar almamızı kolaylaştıracaktır. Peki ama neyin kararı? Bu soruyu en sonda tekrar ziyaret edeceğiz.

Objektivite ve Nokta-i Nazar

Anlam... izafi, bağımlı ve bağlamlıdır. Bilindiği üzere insan zihni a prioriler ile düşünür, her önerme bir diğerine bağımlıdır ve mesnet kabul edilen öncelikli önermelere ve yargılara, yani bir nokta-i nazara uyup uymamaları bağlamında anlamlıdır. Bilgi, onun hakkında spekülasyon yürüten zihinden bağımsız bir varlığa sahip olsa da kolektif insan iradesinin katkısıyla husule gelen gerçekliğin ifadesi olduğundan

insandan tamamen bağımsız değildir. Ancak görece özerkliğinden ötürü bilginin vasfı ve ne'liği ancak tahmin edilebilir. Bu tahminlerimizin, “önerme”lerimizin isabetliliği ve de bunlardan neşet eden anlamın kuvvet ve kalibresi, mantıken, tamamen ama tamamen başta zikredilen nokta-i nazarın sıhhatine bağımlıdır.

Peki böyle bir nokta-i nazar anlayışı bizi uç bir subjektivite ve entellektüel sabit fikirliliğe götürmez mi? Bu da mevzubahis nokta-i nazarın vasfıyla ilgili. Bu noktada konuyu biraz dağıtma pahasına, bakma, nazar etme fiili hakkında düşünelim. Batlamyus kozmolojisi, Galen tıbbı ve skolastisizmin dünya görüşünü belirlediği Orta Çağ'da bilim camiası ışığın göze geldiğini değil, gözün bir tür ışın saçarak gören aktif bir organ olduğunu düşünmekte idi. Orta Çağ'da gerek Batı Kozmolojisi gerekse Antik Yunan klasiklerinin tesirindeki İslam Dünyası kozmosu organizmacı ve antropomorfik bir şekilde tasavvur etmekteydi. Dolayısıyla gözün anatomisine dair bu kabul iki medeniyetin de dünyayı görme şekline nüfuz etmişti. Bu olguyu bir metafor olarak alırsak, Skolastisizm'in gerilemesine, (ya da bir metafor olarak gözün hakiki işleyişinin keşfine) paralel olarak bu iki medeniyet havzası arasında entellektüel statükosunu kırmaya mecbur kalarak kadim paradigmaya alternatif arayışına giren taraf ise Batı Dünyası oldu. Bu durumu şöyle açıklayabiliriz, Batı Dünyası'nın medeni bir entite olarak ortaya koyduğu dünya tasavvuru tamamen “kul yapısı” idi ve genel itibarıyla aşkın, müteal ilham ve atıflardan mahrum idi. Bu yüzden her kul yapısı gibi noksan bir fitrat üzereydi, ve bu sebeple böylesi bir entiteden

tezayüd ve neşet edecek nokta-i nazarlarda mutlak subut ve muhkemlik aranmazdı. İslam Dünyası'nın ortaya koyduğu dünya tasavvuru ise, yine, çoğunlukla kul yapısı olmakla beraber en iç çekirdeği nasslara dayanmakta olduğundan, Hodgson'ın “Islamicate” tabir ettiği unsurlar gelip geçici olmakla beraber mevzubahis nasslar belli bir subut ve muhkemlik sağlamaktaydı. Bu sebeple kendini yenileme ve tecdid arayışı İslam Dünyası'nın kapısını, Charlemagne devrinden beri komşu olduğu Batı Dünyası'na nispetle oldukça geç çalmıştır.

Nasslar, göz metaforumuza atıfla, gözde ışın saçarak görmeye yarar farazî bir uzuv vazifesi görür, ve kendinden neşet edecek nokta-i nazarlara nisbi ve “subuti” bir muhkemlik sağlar. Baştaki soruya dönersek, kendini hariçtekini kapsayarak tahdid edecek ve de dahildekini geliştirecek şekilde kendini yenileyen, nasslar üzere sabitkadem bir nokta-i nazar kişiyi araştırmacıyı/ anlatıyı gerçekliğe dair daha isabetli önermeler sunan ve fakat daha az seyyal bir hale getirir. Bu kötü müdür peki? Bu duruma negatif anlam atfetmek nokta-i nazarın ve nokta-i nazar kavramının bizzat kendisiyle mütenakızdır.

Hangi argümanları savunursa savunsun topraklarımızdan filizlenmiş, tutarlı, otantik bir nokta-i nazarın başta tarih olmak üzere başlıca sosyal bilim alanlarına muhtaç oldukları, ya da daha doğrusu sahip olmadıkları özgünlüğü, otantisiteyi temin edip gerçeklik ile önerme arasındaki (mevcut) uçurumları kapatmanın yolunu bulmalarına yardım edeceği kanaatindeyim.

Böylesi bir nokta-i nazar anlayışı sahibini bir başka meseleyle yüzleşmeye iter:

Tarihçinin “Üç Zor Mesele”si: Bir Muhasebe, Bir Teklif

Objektivite. Tarihçilik, ya da genel manada sosyal bilim adına yüceltilen en önemli olgulardan biridir objektivite. Kaba ve amiyane anlamıyla tarafsızlık demek olsa da bu imkansız ideal, nesneyi (obje) önceleyen bir bakış açısını benimsemek demek aslında. Bence bu “türedi” ideal tarihçinin/ araştırmacının sahasındaki ilerlemesini baltalayan bir yük ancak. Neden mi? Temeller ile başlayalım. Genelde sosyal bilim araştırmalarının, özeldede tarih araştırmalarının amacı gerçekliği teşkil eden olayları/ malumat cüzlerini nesne olarak gerçekliğin beşeri boyutunu idrak etmeye çalışmak, gerçekliğin muhtevasına dair önermeler sunmak ve bu boyutu bugün içinde yeniden anlamlandırmaktır. Bu noktada anlam mefhumu kilit rol oynamakta. Geride tartıştığımız üzere anlam bağlamsal ve izafi bir çıktı ve türediği nokta-i nazarın nesnesi idi. Objektivite trendine uyararak araştırmacı nazarı geri çektiğimiz takdirde kalan anlamın tıkanıldığını, mezkur fail gözün mantıken imkansız hale geldiğini görürüz. Anlam, gösteren ve gösterilen ilişkisine mebni bir bütünlüktür. Bu iki cüzden birini iptal etmek vasıtasıyla mezkur ilişkiyi zedeleyen teşebbüsler anlamın muarızıdır; öyleyse objektivite anlamın mutlak butlanıdır. Gösteren ve gösterilen ilişkisinin kırılması ötekinin sesini anlamdan rafine ederek statükosunu korumak isteyen liberal Batı Dünyası'nın entellektüel bir “realpolitik”inin icabı olarak yahut da postmodern trendin bir mahsulü olarak yorumlanabilir. Ancak kendi tarihini kendi metodu ile kendi yazmamış, kendi sesini bulup kendi sözünü kendi ikliminde kendi söylememiş, hakim paradigmalara otantik tepkiler vermemiş ülke/ekol/gruplar için en kibar tabirle “toksik”tir. Esaslı bir nokta-i

nazar belirlenip objektivitenin gerçeği asla tahrif etmeyen konu (süje) ve “nazar” odaklı bir subjektivitenin benimsenmesini anlamın kaybolduğu ve epistemolojik bir nihilizmin tüm söylemlere tasallut ettiği bir çağda, fail bir göz sahibi olmabilmenin, otantik ve “yarar” söz³ söyleyebilmenin ön şartı olarak görüyorum. Ancak şu açıklamayı da düşmek zorundayım ki bu tartışmadan çıkacak sonuç tarafgir ve araştırma ahlakına mugayir, lugat manasına mutabık tam bir subjektivitenin anlam ve hakikate gölge düşürmesinin idealize edilmesi değil hakikati asla tahrif etmeyen, yiğidin hakkını yemeyen fakat nokta-i nazarı gerçekten sonra birinci öncelik edinerek konusuna odaklanan ve “yarar” anlam üretmeye çalışan yeni bir yaklaşımın gerekli olduğudur.

“Kısa Vadecilik Krizi” ve Özerklik

“Kısa Vadecilik Krizi” nokta-i nazar, ideoloji, yaklaşım, metod, ekol ve ülke fark etmeksizin dünya genelinde sosyal bilimleri tesirine alan bir olgu. Jo Guldi ve David Armitage'ın 2014'te yayınlanan ve ciddi yankı getiren çalışması The History Manifesto'da (Tarih Manifestosu adıyla Türkçe'ye tercüme edildi) formüle edilen bu kavram kabaca özeldede tarihin, genelde sosyal bilimlerin çıktı odaklı bir yaklaşımla yeniden yapılandırılmasını ve fen, siyaset, kapitalist inovasyon alanlarının “yatık raksı”na/“kesik dans”ına paralel olarak kısa vadeli reaktif cevaplar ve “kullanışlı” malumatlar üreten bir araç haline indirgenmesini ifade etmekte.

Bu eserlerinde pekçok konuyu gözden geçiren Guldi ve Armitage için inceledikleri

Guldi ve Armitage ünlü Annalist Fernand Braudel'in "longue durée" anlayışını araçsallaştırırlar. Braudel'e göre tarihin zamanı üç farklı ve paralel zaman formuyla akar: olay tarihi, konjonktür tarihi ve son olarak yapıların/"medeniyetlerin neredeyse hiç akmayan" yavaş zamanı: longue durée.

çeşitli mesele ve sorunlar arasında en merkezi mesele sözkonusu krizdir. Bu noktada Guldi ve Armitage ünlü Annalist Fernand Braudel'in "longue durée" anlayışını araçsallaştırırlar. Braudel'e göre tarihin zamanı üç farklı ve paralel zaman formuyla akar: olay tarihi, konjonktür tarihi ve son olarak yapıların/"medeniyetlerin neredeyse hiç akmayan" yavaş zamanı: longue durée. Günlük olayların tarihine bütüncül bir bakış konjonktürlerin (sosyal teorideki "yapı"lar ile tekil olayların arasında kalan unsurlar) tarihini, konjonktürlerin tarihinin bütüncül ve uzun vadeli incelenmesi ise (Braudel'in tabiriyle maddi) medeniyetlerin/yapıların tarihini anlaşılmasını sağlar. Tarihe iktisat ve maddi kültür odağıyla ve medeniyet kavramı merkezinden bakan Braudel'in tarihçiliğinin temel taşı longue durée analizi idi. Guldi ve Armitage tarihçiye derin ve kesif bir vukuf sağlayan bu kavramdan kalkarak uzun vadeli ve özgün argümantasyonu sözkonusu krizin aşılmasını anahtarı olarak verirler. Bir kolda tekdüze, kendiliğinden

değerli olmayan, "kullanışlı" olay tarihçiliği ve diğer bir kolda ayağı gerçeğe basmayan çok disiplinli, çok kavramlı, tematik ve fakat anakronik "havalı tarihçilik" çıkmazlarında oyalanan tarihçiliğin esaslı bir zemine oturarak kalıcılığı, geçerliliği, epistemolojik otantisitesi olan bilgi üretmesinin yani kısa vadecilik krizinden çıkmasının iki ilacı The History Manifesto'ya göre kaynakların geriye dönük uzun vadeli ve detaylı taranması ve uzun vadeli argümantasyondur. Nitekim nokta-i nazar üretmek, ve bu nokta-i nazar bağlamında anlamlı ve otantik bilgi ortaya koymak isteyen bir yaklaşım için de longue durée kavramının teklifi oldukça kilit rol oynayacaktır.

Uzun vadecilik meselesinden tali küçük bir yan meseleden de kısaca bahsetmek gerekecek bu noktada: Bilimsel/epistemolojik özerklik. Diğerlerine nispetle oldukça mütevazı olan eseri Bilimin Toplumsal Kullanımları'nda Pierre Bourdieu bir bilimsel disiplinin özgünlük, yaratıcılık ve

Tarihçinin “Üç Zor Mesele”si: Bir Muhasebe, Bir Teklif

orijinalliğinin onun kendi ajandasını kendi üretebilmesi, gündelik ve günlük kısa vadeli oportünist odakların (mesela istismarcı ve maddiyatperver pop kültür üretimleri, günlük siyaset vb) fasit etki halesinden müstağni ve özerk kalabilmesi ve malumatı kendi muvacehesince yeniden üretebilmesi ile ölçülebileceğini kaydetmişti. “Eksiği var, fazlası yok” bu tespitin. Bağımsız, “özgürleşmiş”, kendi ajandasına yoğunlaşmış, paradigma krizlerine mukavemetli, anlam(lı) bilgi ve bilim üreten, uzun ömürlü bilgi üreten orijinal ve değerli bir bilim anlayışının doğabilmesi için uzun vadeci ve özerk bir bilim anlayışını bir önşart olarak görüyorum.

Sonuç

Başlangıçta pek çok yaman soru sormuştum. Tarih ile ahlaki yargıların ilişkisi, geçmişin kullanımları, tarihte “doğru”nun yeri, tarih araştırmasının doğrudan ve somut çıktıları, hakim paradigmalara meydan okumanın imkanı gibi konularda. Hakkında bu kadarlık bir yazıda nihai kanaate varılması imkansız olan bu yaman soruların hepsinin keşiştiği nokta şüphesiz ki anlamdır. Günümüzde bu ve benzeri soruların “otoritelerce” olumsuz cevaplanma sebebi olarak öncelikle modern dönemde tekhne ile logos’u birleştiren ve “teknoloji” üretmeye çalışan, özü ve özneli kapı dışarı eden teknikçi bilim anlayışının kadim dönemin felsefe/tefelsüf merkezli, teozofik, ahlak (etik⁴) ve beşeri fayda üretmeye çalışan anlayışının yerinin alması, ikinci olarak genel manada entellektüel trendlerin postmodern ve anlamdan berî bir çığırda seyretmesi, üçüncü olarak “hakim medeniyet” olgusunu ve statükoyu anlam bazlı antagonyizmalar üreterek bozacak

anlayışların hakimlerce nahoş karşılanması, dördüncü olarak da bilimsel olarak tutarlı kalarak bariz nokta-i nazar, bariz kimlik, didaktizmden uzak moral yargı gibi şeyler içeren bir anlayışın henüz görülmemiş olması zikredilebilir.

Özelde tarihçinin, genelde sosyal bilim araştırmacısının sesini anlama muarız unsurlardan arındırarak ve bu yazı boyunca zikrettiğimiz üç zor mesele ile yüzleşerek bu alanlardaki sorunları aşması halinde mevcut noksan ve nakıs metodoloji ve trendler karşısında okkalı bir reddiyenin, anlamın muarızlarına karşı sağlam bir karşı “muaraza”nın cisimleştiğini görebiliriz.

Bu yazıda tartıştığım ve sunduğum yaklaşım bir kaç noktadan, tespit ettiğim problemlerin çözümüne hizmet edecektir. Bu yazının teklif ettiği yaklaşım bir zincir gibi birbirine bağlı mütemmim cüzlerden müteşekkildir. İlk olarak, sorduğum zor soruların cevapları, önceden zikrettiğimiz gibi anlamda keşişmektedir, sorular anlamın varlığı ve mahiyeti çerçevesinde cevaplanabilecektir, ikinci olarak hem nasslara mebni hem de medeni mirasımızdan beslenen otantik ve fakat özcülük hatasına düşmeyen bir nokta-i nazarın benimsenmesi ve objektivite idesinin tarafgirliğe düşülmeksizin ıskartaya çıkarılması anlamın metne sökün etmesine ve gösteren ile gösterilenin birbirine kavuşmasını sağlayacaktır. Üçüncü olarak mağlubun ve defunct’ın sözünün benimsenmesi ve “kalınan yerden” (yeni bir terkip ve yorumla) yürünmesi söylemimizdeki kronolojik sürekliliği ve anlamsal tutarlılığı kuracaktır. Dördüncü olarak kronolojik süreklilik/“bedeni bütünlük” ve anlamsal tutarlılık iyi örülmüş

bir nokta-i nazar ile buluştuğunda tematik yaklaşımlar ve mikro tarih, kültür tarihi gibi alanlar müstesna tutulursa kısa vadeciliği neredeyse gayr-ı kabil kılacak ve yapıcı, anlamlı ve değer-li bilgi üretmenin kapısını aralayacaktır.

Burada zincir/denklem dışı kalan tek unsur özerklik meselesidir, ki bu mesele de tarihçinin/sosyal bilimcinin ihtiyarının büyük oranda dışındadır. Muhtaç olunan cinsten tam bir özerkliğin tesis edilebilmesini üç türlü özgürleşmeye bağlı görüyorum. İlki, biraz da tarihin/sosyal bilimin uzun vadeli, kalıcı, “ağır” ve terminolojik/nazari muhtevasını tahkim etmiş bir şekilde kendini sunması sayesinde ticari, “siyasi” vb tasallutlardan özgürleşmesi; ikincisi tarihin/sosyal bilimin siyasetten ve mesnetsiz “light” bir gündelik sosyolojiden ayrılarak ve bunun yerine sosyoloji “bilimi”ni ve “siyaset bilimi”ni kucaklayarak mezkur ayak bağlarından özgürleşmesi, üçüncüsü ise tarihin çoktan sakıt ve demode olmuş olan historisist “tarih bilimi” (science of history/ geschichtswissenschaft) anlayışının zımnî kalıntılarından, bu anlayışın dayattığı von Ranke-Herder-Hegel teslisinin fikirlerinden beslenen devletçi, (Alman) idealist(i), (gerçeğe tekabül etmeyen) değer yüklü, milliyetçi-muhafazakar, katı belgeci, vakayinameci tarzdan özgürleşilmesi⁵.

“Mağlubun sözü” bölümünde sadece pek azından bahsedilen “meselelerin hesabı”nın görülmesi ancak irrite, ajite ve provoke edici, hamasi, akla ziyan, uyuşturucu, “post-truth” damgası taşıyan gözü bağlı popülist sözde söylemlerle yahut bilimsel, kıymetli fakat cari Batılı paradigmayı yeniden üreten çalışmalarla değil mütegalibe anlatısına

karşı bu mütevazı muhasebede teklif edilene benzer sağlam bir metodolojiye mebni bir alternatif söylem ile karşı muarazaya geçilmesiyle mümkündür.

Anlamın altını kalınca çizen bu teklif anlamı ve buna bağlı olarak doğruyu ve kimliği sosyal bilim yöntemine tutarlı ve hakkaniyete gölge düşürmeyecek bir şekilde yeniden davet edebilir ve tarih okurunun/muhatabının bir karara varmasını mümkün kılabilir. Bir karar... Ama neyin kararı? Bu soruyu “Mağlubun sözü” bölümünde de sormuştuk. Teklifim hakkaniyetli bir şekilde, kazanan ve kaybeden/ler/in sesini yansıtılıp gerçekliğe ve anlama mugayir unsurları tarih/sosyal bilim söyleminden soyutlandığında farklı tarihçilerin/sosyal bilimcilerin farklı farklı öznel ve hepsi de tarih/bilim olan söylemlerinden gerçekliğe matuf en isabetli önermeleri sunanın ve en hakikatli olanın hangisi olduğuna karar vermeyi mümkün ve kolay kılarak bilme/araştırma faaliyetinin temel amaç ve ereğine hizmet edecektir. Anlam ve nokta-i nazarın altını şairin şu mısraıyla çizerek itmam ve ikmal edelim bu muhasebeyi: Neyi söyler anlatmayan şiir seni?

Dipnotlar

1 Popüler muhayyelattan uzaklaşır ve konuya daha mesleki/entellektüel yaklaşırsak “meseleler listesi” uzar gider.

2 “Niçin geçmiş zaman bizi bir kuyu gibi çekiyor” diyordu Tanpınar.

3 “Kim Allah’a ve ahiret gününe iman ediyorsa, ya hayır söylesin yahut sussun” diyordu hadis-i şerif.

4 Genel ahlak kaideleri manasındaki etik değil, bir edebi tür kabilinden ve Ahlak-ı Nasrî, Ahlak-ı Alai, Nikomakhos’a Etik gibi eserleri kapsayan etik.

5 Bu anlayışın kalıntıları hala ortalama bir Türk tarih akademisyeninin satırlarında ne yazık ki “mekanın sahibi” edasıyla kendini göstermektedir.

Celal Fedai

“Nev-i Şahsına Münhasır “Ferd” ile “Kitle” Arasında Türkiye’de “Kişilik”in Serencâmı

Türkiye ise her zaman her alanda kim olduğu şuurunu diri tutmaya çalıştı. Bilhassa İslamî hassasiyetler gözeterek düşünen, sanat icra edenler, insanımızın millet olma şuurunu kaybedip kitleleşmesine, avamlaşmasına, alıklaşmasına karşı durdular. Müslümanların ferd olma vasfını taşımalarını önemsediler. Bu konuda İbnü’l Arabî’nin Füsusu’l Hikem’i onlar için öteden beri bir göz aydınlığıydı.

Türk “millet”i, Türk “halk”ı, Türk “kitle”si, Türk “avam”ı ve nihayet Türk “alık”ı... Son yüzyılda millet olma vasfını taşıyan toplumumuzun geçirmesi istenilen aşamalar bunlar. Bu olgu, sadece bize has da değil. Geçmişte olduğu gibi bugün de tüm insanlığı ilgilendiriyor. Roger Garaudy’nin deyişiyle yeryüzünün her köşesinde bir “medeniyet destanı” yaratan insanlık¹, “ferd” olma vasfını derece derece kaybetmiş isteniyor. Batı’nın patolojik aklı, son iki yüzyıldır, tarihi yaratan unsur olduğunu düşündüğü “kahraman” tipini öyle çarpık algıladı ki Thomas Carlyle’nin 1840’da “Kahramanlar ve Tarihte Kahramanlara Tapınma” başlığı altında İngiliz elitlerine verdiği konferanslar dizisi², ele aldığı meseleyi izah edici bir mahiyet taşımaktan çıktı ve “Hitler tipi” patolojik vakalar peyda oldu kısa zamanda. Nasıl olmasın ki... Hümanist sapkınlığın peygamber yerine koyduğu “özel insan”lar arasında entelektüeller, şairler, sanatçılar olduğu gibi, marazî bir yorumla yüceltilen “kahraman”lar da vardı. Gabineau’nun İnsan Irklarının Eşitsizliği Üstüne kitabında dile getirdikleri, tarihin yapıcısı “kahraman” tipinden tarihin hâkimi ırk fikrini doğurmuştu.³ Sadece kıta Avrupası’nda değil Amerika’da da durum aynıydı. Şair Walt Whitman, 20. Yüzyılın “Amerikano”ların yüzyılı olacağını müjdeliyordu. Sonraki dönemde “süpermen” fikriyle çoşan

Amerika için iyi bir başlangıçtı onun bu görüşü. “Millet”teki cevheri çıkaracak “lider” fikri etrafında 19 yüzyıl geride bırakıldı böylece. Ama “lider” fikrinin yanı başında bir fikir daha alıp başını gitmekteydi: “Kitle olarak insan”. Lider, bu kitle insanını ona bir üstünlük atfederek bir hedefe yöneltecekti. Yirminci yüzyıla damgasını vuran iki paylaşım savaşı, Batı’nın ekonomik mücadelelerinin sürükleyicisi olacak bu fikirlerle örülmüştü. Gustave Le Bon’dan Ortega Gasset’e, Theodore Adorno’dan Baudrillard’a kadar Batılı düşünürler, 19. Yüzyılın ikinci yarısından günümüze dek bu meselelere ya öncesinde ya da sonrasında kafa yordular. Kimisi olguları önceden gördü. Kimisi sonradan analiz etti. Arnold Toynbee gibileri ise daha oluşurken yön vermeye çalıştı ve dünyada oluşturulması gereken “Hristiyan Dünya Devleti” için çaba sarf etti.⁴

Peki, Batı’da bütün bunlar olup biterken biz nelerle meşguldük? Osmanlı’nın Batı’yı anlaması zor olmadı ama kabul etmesi imkânsızdı. Karşısında insan olmanın erdemlerini terk ederek maksimalist fikirlerle devasa büyüyen kanserli bir hücre vardı ve onu tedavi etmesi, ona alternatif olması mümkün değildi. Müslümanlar içlerinden çıkan seçkinlere “havas” diyordu ve her “eğitimsiz” mümin bu havasa heves ediyordu. Kendi değilse

“Nev-i Şahsına Münhasır “Ferd” ile “Kitle” Arasında Türkiye’de “Kişilik”in Serencâmı

bile evladının öyle olmasını diliyordu. Gerçi hayatın akışı içinde aldığı eğitimle belli bir irfanî seviyeye ulaşan nice “güzide”lere halk arasında ziyadesiyle rastlanıyordu ama bu “heves” başkaydı. Lakin bu vakıa Batı’da yükselmekte olan ekonomik hırsla karşı durabilecek organizasyona sahip değildi artık. O organizasyonun adı olan “devlet”, Osmanlı Devleti, Batı’nın Faustiyen aklına muarız olacak “ferd”leri yetiştirememişti. Vaktiyle Akhilleus tipinin, kendi adının öldükten sonra kalmasını amaçlayan “tebarüz fikri”nin karşısına, kendini aşan değerler için yaşayıp ölen Hz. Ali’de somutlaşan tebarüz fikrini koyabilmiş İslam düşüncesi, meselenin yeterince farkında değildi. Batı’nın Odiseus tipi kahramanlarını, Deli Dumrul tipi ile yüzlerce yıl alt eden Osmanlı eğitim sistemi, son derece hızlı değişen Batı’daki ferd algısına muarız ferdlere oluşturamadı. Bu gayeyle eğitim alması için gönderilenler, muarız olacaklarına kendi dünyalarında Batılı megalomanların birer hayranı olarak onların Osmanlı’daki muadilleri oldular. Osmanlı, nev-i şahsına münhasır ferdlere mayalanması ve milletin geri kalanının yığınlaşmaması için ne yaptıysa olmuyordu. Tebasından gayrimüslim olanlar, Batılı millet fikriyle yanıp tutuşuyordu. Müslümanlar ise kitle haline gelmişti ve idrakleri, iradeleri son derece zayıftı.

Bu genel görüntü içinde Türkler, bir yandan Batı’nın son derece bilinçli saldırganlığına öte yandan da Müslüman olmalarına karşı idrak ve iradede yoksun kalmış dindaşlarına karşı çareler üretmek zorundaydılar. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık gibi fikirler, kendilerini organize edecek bir devlet gücünden yoksundu. Yeni kurulan Cumhuriyet’in organizasyon fikrine önem vermesi manidardır bu yüzden. Bir “kahraman”ın etrafında örgütlenen organizasyon, “millet”

fikrini yeniden yorumladı ve “halk” fikrinden ayırdı. İkinci Paylaşım Savaşı’ndan sonra oluşan sosyalist fikir neticesinde ise “halk” fikri tehlikeli bir hal almaya başlayınca, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de “millet halka, halk kitle”ye dönüştü. Sosyalistler için “halk”ın anlamı ile kapitalistler için halkın anlamı, 1980’lere kadar çatışacaktı bundan sonra. SSCB’yi oluşturan Rus emperyalizminin, hegemonyası altındaki milletlerden alacağını aldığı ve posalarını özgür bırakacağı 1980’li yıllarda netleşmeye başlayınca kapitalist Batı’nın “halklar”a dair fikrini yenilemesi gerekmektedir. Siyasî planda modernizmin bir vechesi tamamlanmış postmodernizmin bir vechesi oluşmaya başlamıştı. İçinde yaşadığımız zamana yön veren postmodernizm ideolojisinin “popülizm” cephesi yaşanan zamana göre yeniden oluşmak durumundaydı. Kapitalist Batı, halkların kitle, kitlenin avam, avamın ise “alık” olmasını sağlama almalıydı. Aksi takdirde dünya ekonomisini kontrol edemez ve şuurlanan kitleler halk olabilir ve halk olmaktan da millet olma seviyesine yeniden yükselebilirdi. İçlerinden “güzideleri”, “havas”ı ve “kahraman”ları çıkarma potansiyelleri olan milletlerin avamlaştırılması, giderek alıklaştırılması, onlar açısından bugün bu nedenle hayatî önem taşımaktadır. Türkiye’de insanlarımızın avamlaştırılmasına dönük Batı menşeli devasa çabalar durduk yere değildir.

Bugün tüm yeryüzünde milletler kitle, avam ve alıklaşma aşamalarından birinde bulunmaktadır. Bizimle aynı dönemlerde Batı ile temasa geçen ama İkinci Paylaşım Savaşı yıllarında dünya sömürü pastasından pay almak isteyecek kadar güç sahibi olmuş Japonya’yı bir düşünelim. O Japonya’dan da samurayların Japonya’sından da bugün sadece çekik gözler kalmıştır. Japonlar alıklaştırılmış, devletleri Amerikan hegemonyasının

Bir “kahraman”ın etrafında örgütlenen organizasyon, “millet” fikrini yeniden yorumladı ve “halk” fikrinden ayırdı. İkinci Paylaşım Savaşı’ndan sonra oluşan sosyalist fikir neticesinde ise “halk” fikri tehlikeli bir hal almaya başlayınca, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de “millet halka, halk kitle”ye dönüştü.

organizasyon aleti haline gelmiştir. Öyle ki yaşadıkları son büyük deprem felaketi sonrası nükleer santrallerindeki sızıntıyı toprakla kolayca kapatmak imkânı varken, Amerika santralin uranyum artığını istediği için, aylarca bu yolu seçememişlerdir. Benzer durum Almanya için de geçerlidir. Bugünün Almanya’sı Batı’nın “Avrupa Birliği düşü”nün kölesidir. Almanlar bir zamanlar tek başlarına yönetmek istedikleri Avrupa’nın bugün esiridirler. Görünüşte büyük bir sanayi, ekonomik güce sahiptirler ama bu güçte vaktiyle olan “Almanlık idesi” yoktur. Aksine “ide”nin rağmına bu güç oluşturulmuştur. Yunanistan’dan Hırvatistan’a, Polonya’ya, Bulgaristan’a uzanan “tembellik”, Almanların çalışkanlığıyla izale edilmek durumundadır. Toynbee’nin yukarıda ifade ettiği “Hıristiyan Dünya Devleti” fikrinin devamı için Almanlar, Almanlıklarını feda etmişler ve birer robota dönüşmüşlerdir. Düşünemezler. İçlerinden Anselm Kiefer ve Georg Baselitz gibi ressamların çeşitli yönleriyle ele almak istedikleri “Almanlık”, eğer yükselirse, 11

Eylül’ü, sanatsal etkisi bakımından “evrende görülen en büyük sanatsal hadise” olarak yorumlayan, elektronik müziğin büyük ismi Karl Heinz Stockhausen’e yapılanın benzerine maruz kalırlar⁵ ve dünya resim piyasasından derhal kovulurlar. Bu nedenle bugün Almanların en işlek kafalarından olan Rüdiger Safranski gibi isimler, Almanları Alman yapan “romantik dönem”lerini yazmakla yetinebilirler ancak. “Alman olalım!” diyemezler. Almanlar için Almanlıklarını hatırlamak, tıpkı Japonlara yapıldığı gibi yasaklanmıştır.

Türkiye ise her zaman her alanda kim olduğu şuurunu diri tutmaya çalıştı. Bilhassa İslamî hassasiyetler gözeterek düşünen, sanat icra edenler, insanımızın millet olma şuurunu kaybedip kitleleşmesine, avamlaşmasına, alıklaşmasına karşı durdular. Müslümanların ferd olma vasfını taşımalarını önemsediler. Bu konuda İbnü’l Arabî’nin Füsusu’l Hikem’i onlar için öteden beri bir göz aydınlığıydı. Bilindiği gibi İbnü’l Arabî’nin görüşleri, İslam maneviyatı ve sanatının teşekkülünde

“Nev-i Şahsına Münhasır “Ferd” ile “Kitle” Arasında Türkiye’de “Kişilik”in Serencâmı

yüzlerce yıldır oldukça etkili olmuştur. Arabî, andığımız eserinde Hz. Âdem’den başlayarak yirmi yedi peygamberi ele alır ve onların hangi hikmeti tesis etmek için geldiğini izah eder. Kitabın son bölümü, Peygamber Efendimiz’e (sav) ayrılmıştır ve şu başlığı taşır: “Muhammed Kelimesindeki Ferdî Hikmetin Aslı”. Arabî başlıktan sonra şöyle devam eder: “Onun hikmeti ancak ferdiye oldu. Çünkü o, bu nevi içinde varlığın en mükemmel örneğidir. Bunun içindir ki iş onunla başladı ve onunla sona erdi.”⁶

“Ferd olma hikmeti”nin mahiyeti, İslam maneviyatı ve sanatının temelini oluşturur. Bunun en güzel görüldüğü misaller söyleyeninin kim olduğunun bilinmediği halk edebiyatı mahsulleridir. Edebiyatımızın son bin yılı bu tür binlerce misal ile doludur. Sözlü gelenek ile kulaktan kulağa, çağdan çağa geçen bu mahsuller, geniş halk kesimlerindeki ferdiyet ve şahsiyet teşekkülünü sağlamıştır. Bu sayede halk kesimlerinin kitleleşmesi, avamlaşması, nâdânlaşması engellenmiştir. Ferdiyeti ve şahsiyeti teşekkül etmiş insanların varlığı devlet organizasyonu için de önemsenen niteliklerdendir. Devletler kendi devamlılıklarını bu niteliklerle temin edeceklerini düşünürler. Bu bakımdan Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet tecrübelerimiz milletimizde ferdiyetin korunmasına önem vermiştir. Bunun yansımalarını görmek için bilhassa sanat alanlarına bakmak gerekir. Cumhuriyet dönemi şiirimizin birbirinin devamı bir çizgisi olarak düşünülen Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve Cahit Zarifoğlu şiirini incelediğimizde bu üç ismin İslamî düşünceleri itibariyle birbiriyle örtüştüğü ama sanatsal tercihlerinin bambaşka olduğu dikkatlerden kaçmaz. Necip Fazıl’a büyük hürmet ve bağlılık besleyen Sezai Karakoç, ne teknik açıdan ne de içerik açısından ona benzeyen bir şiir yazar. Cahit

Zarifoğlu’nun şiiri de bu iki şaire benzemez. Zira “ferdiyet”, birer Müslüman olarak onlara emanet edilmiştir. Necip Fazıl ile aynı dönemde şiire başlayan Nâzım Hikmet’i, onun sosyalist oluşunu dikkate alarak taklit eden toplumcu gerçekçi şairlerimize baktığımızda ise tam tersi bir durumu görürüz. Nâzım Hikmet’teki özgünlük, sayıları bir hayli olan ardıllarının hiçbirinde yoktur. Zira onların angaje olmak istedikleri, teorisi SSCB tarafından bir parti programı gibi belirlenmiş “toplumcu gerçekçi” sanat anlayışı, ekseriyetini birbirine benzetmiş ve ferdiyetlerini kabzetmiştir maalesef. Bu nedenle de yazdıkları şiir belli temalar etrafında dönmek durumunda kalmıştır. İkinci Yeni şiirinin şiirsel deneylerini kendi benliğinde tecrübe ederek Gül Yordamı gibi bir şiir toplamı oluşturan Kemal Özer’in şiir serüveni bu bakımdan çarpıcıdır. Kavganın Yüreği, Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya gibi kitap adlarına bakmak bile Özer’in kuşağındaki onlarca şairle ferdiyet kaybı yaşayarak benzeştiğini göstermeye yeter. Nâzım Hikmet sonrası şiirimizin “ferdiyet”i önemsemeyen toplumcu gerçekçilik anlayışında kaybolması, şiir tarihimizin üzücü bir uğrağı olarak bugün daha iyi anlaşılmaktadır.

Ferdiyet ve şahsiyet, Müslümanların maneviyatı ve sanatı açısından vazgeçilmez hassalardır. Onlar, çağlar boyunca bu nitelikleriyle var olabilmışlerdir. Ne var ki 1980’lerde SSCB’nin dağılmaya başlamasıyla oluşan postmodern siyaset, onlardaki bu neşve veren nitelikleri hedef almıştır. Bu tarihten sonra oluşan tek kutuplu dünyanın verdiği imkanlarla birlikte postmodern dönem küreselleşmecî siyaset, gerçekte Batılı ülkelerde de cari olmayan fiktif bir kültürü tüm yeryüzüne olduğu gibi Türkiye’ye de pazarlamaya başlamıştır. Bu “yapay kültür”, dünya hayatının anlamını

hazza indirgemektedir. Kitlelikten avamlık seviyesine indirilen insanlar, alıklaştırılarak ömürlerini yemek ve yatak odaları arasında geçiren aciz yaratıklar haline getirilmek istenmektedir. Bu insanlar için yaşadıkları ülkenin, milliyetlerinin, inançlarının bir önemi yoktur. Şahsiyetsizdirler. Ferdîyetlerinin teşekkülü engellenmiştir. Yüksek seviyede eğitim alıp diploma sahibi olabilirler. Kariyer basamaklarının zirvesinde de bulunabilirler ama tam da bu nitelikleri ile birbirlerine benzer olmuş ve sürüleşmişlerdir.

Meselenin ilginç yanı, insanların ferdîyet ve şahsiyetlerinin teşekkül etmemesine dönük olarak planlanıp yürütülen postmodern siyasetin, sıraladığımız bütün bu hususları paradoksal şekilde “popülizm” dalgası ile başarmasıdır. “Uyduurulmuş bir halk idesi” ile yeryüzünün tüm renkleri soldurulmaktadır. İnsanlığın medeniyet destanının kalan kısmı da yok edilmek istenmektedir. Maalesef günümüzün Müslümanları da “birörnekleşme” karşılığında verilen hedonizmin ödülleri kapılarak “hikmet-i ferdiye”nin peşinde olmaktan uzak düşmektedirler. Bu bakımdan 1980’li yıllardan sonra başlayan ve halen devam etmekte olan “popülizm

dalgası”nın geçmişten farkı üzerine düşünmek durumundayız. Postmodern popülizmin ulaşmak istediği “halk”, bizim irfanıyla okumuşlarımızı da aşan halkımız değildir. Oysa Selçuklu’dan Cumhuriyet’e devletlerimizin en büyük gücü irfan sahibi halkımızdı. Onun içinden çıkan “nev-i şahsına münhasır” ferdîyet ve şahsiyet sahipleri, sadece edebiyatımızı, sanatımızı değil hayatımızı da inşa etti. Halkımızdaki yüksek dinî idrak de aynı sayede oluştu. Bugün her alanda yaşadığımız sıklık, umalım ki “hikmet-i ferdiye”yi yeniden düşünmekle geçsin.

Dipnotlar

1 Roger Garaudy’nin ihtidasına giden sürecin dikkat çekici yanlarını-dan biri de onun tüm yeryüzünde oluşan kültürü bir bütün olarak görebilmesidir kanaatimce. Bu bakımdan Garaudy’nin tüm eserlerine büyük emek veren Cemal Aydın Bey’in dilimize kazandırdığı İnsanlığın Medeniyet Destanı, ayrıca okunmaya değerdir.

2 Bkz., Thomas Carlyle, Kahramanlar, (Çev.: Behzat Tanç), İst., 2004, 306 s.

3 Ernst Cassier, ABD devlet efsanesini inşa etmek uğruna tüm devlet idelerini yargıladığı Devlet Efsanesi adlı çalışmasında Carlyle ve Ga-bineau’yu kendi zaviyesinden yorumlar. Bkz., Devlet Efsanesi, (çev.: Necla Arat), İst., 2005, s.376-478.

4 Oswald Spengler gibi “döngüsel” tarih düşüncesine sahip olan Ar-nold Toynbee’nin, Osmanlı’yı, Cumhuriyet’i ve bilhassa Müslüman Türkleri övmeyi ihmal etmediği eserlerinin esas gayesi 1970’li yıl-larda açıklığa kavuşur. Onun birincil meselesi, Batı’nın dünya hege-monyasıdır. Tarih felsefesinin dayandığı yegane korkudur bu. Tarihin tekerrüründen korktuğu için Türkler ile bilhassa ilgilidir. Bkz. Doğan Özlem, Tarih Felsefesi, İst., 1992, s.161-163.

5 Karl Heinz Stockhausen’in vakası için bkz. F. Lentricchia – J. McAuliffe; Katiller, Sanatçılar ve Teröristler, (çev.: Barış Yıldırım), İst., 2004, s.18-31.

6 İbnü’l Arabî, Füsüsü’l Hikem, (çev.: Nuri Gençosman), İst., 1992, s. 325.

Fahameddin Başar

Ahlat'tan Üsküdar'a Anadolu Fütuhâtı

Türk tarihinin en önemli dönüm noktalarından birisi, Oğuzlar'ın anayurt Türkistan'dan çıkıp Horasan ve Azerbaycan üzerinden Anadolu'ya ulaşmaları ve 11. yüzyılın ortalarından itibaren bu yarımadayı adım adım fethederek yeni Türk yurdu haline getirmeleridir. Sahip oldukları bütün kültür ve medeniyet unsurlarıyla birlikte Anadolu'ya gelmiş olan Türkler, bu yeni yurtlarında da üstün bir medeniyet ortaya koymuşlar ve uyguladıkları yönetim anlayışı ile Anadolu insanını asırlarca bir arada refah içinde huzurlu bir şekilde yaşatmışlardır. Nitekim Selçuklular'dan sonra altı asırdan fazla sürecek olan Osmanlı Devleti'ni kuran Türkler, buradan engin medeniyetlerini üç kıtaya yayma imkânını elde etmişlerdir. Türkler'in kaderini değiştiren bu yürüyüşün, Anadolu'nun yurt oluşu serüveninin bu topraklardaki ilk durağı Doğu Anadolu bölgemizdeki Ahlat ve Malazgirt

olmuştur. Çağrı Bey idaresindeki Selçuklu Türklerinin 1015-1018 yılları arasındaki ilk akınlarından (keşif seferi) sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulduğu 1040 yılından itibaren başlayan Anadolu fütuhâtı Malazgirt Savaşı'ndan sonra daha planlı bir şekilde devam etmiş ve Selçuklu ecdadımız çok kısa bir süre içinde Üsküdar'a kadar ulaşmışlardır. Böylece Türkler için yeni bir dönem olan Türkiye Tarihi başladığı gibi bu olay, sonraki yüzyıllarda dünya tarihi bakımından da önemli gelişmelerin başlangıcı olmuştur.

Türkler, Selçuklular'dan önce de değişik zamanlarda bu coğrafyaya gelmişlerdi. Anadolu'ya ilk Türk akınları 4. yüzyıl sonlarında Avrupa Hunları zamanında gerçekleşmiş, bu dönemde Hunlar'ın bir kolu Karadeniz'in kuzeyinden Orta Avrupa içlerine kadar giderken, bir başka kol da Kafkasya üzerinden Anadolu'ya seferler yapmışlardı.

Selçuklu döneminde Ahlat ve Malazgirt'in fethi ile başlayan Anadolu fütuhâtı, Malazgirt Muharebesi'nden sonraki yıllarda adım adım Batı'ya doğru ilerlemiş ve İstanbul'un fethini görecek olan Üsküdar'a kadar ulaşmıştı.

Daha sonraları 6. yüzyıl başlarında Sabar (Sabir) Türkleri de Anadolu'ya akınlar gerçekleştirmişler, Kayseri ve Ankara üzerinden Konya'ya kadar ilerlemişlerdi. Nihayet Abbasi Devleti hizmetindeki Türkler'in Bizans'a yapılan gazalara katıldıkları ve böylece Türk topluluklarının Selçuklular'dan önce bu yarımadayı tanıdıklarını biliyoruz. Yerleşme amacı taşımayan bu ilk Türk akınlarından sonra bu toprakların ebedî olarak Türk yurdu haline getirilmesi ise İran merkez olmak üzere kurulup bütün bütünü Ortadoğu'ya hâkim olan Büyük Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarları Tuğrul Bey (1040-1064), Alparslan (1064-1072) ve Melikşah (1072-1092) zamanında olmuştur.

Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşundan Malazgirt Zaferi'ne kadar geçen otuz yıllık zaman içerisinde Türkler, Anadolu'ya yaptıkları akınlarla Doğu Anadolu'da başta Ahlat ve Malazgirt olmak üzere bazı yerleri almışlar ve Bizans'ın direnme gücünü büyük ölçüde kırmışlardı. 26 Ağustos 1071 Cuma günü Sultan Alparslan'ın, kalabalık Bizans ordusuna karşı kazandığı Malazgirt Savaşı ise Anadolu'nun kaderini kesin olarak tayin etmiş olan önemli bir muharebedir. Alparslan, bu

zaferden sonra kumandanlarına Anadolu'nun fethedilmesini emretmiş ve planlı bir şekilde başlatılan harekât sonunda Anadolu Türk yurdu olmuştur. Nitekim zaferi takip eden birkaç yıl içinde Anadolu'nun büyük bir kısmı Türkler'in eline geçmiş ve yarımadanın doğu yarısında Saltuklular, Mengüçükler, Danişmendliler, Artuklular, Ahlatşahlar, Dilmaçoğulları, Yınaloğulları, Çubukoğulları gibi ilk Türk devletleri kurulmuştu. Bunlardan daha önemlisi ise Anadolu'nun kuzey-batı ucunda, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un yanı başında bulunan İznik şehri merkez olmak üzere, Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından kurulmuş olan Türkiye Selçuklu Devleti (1075-1308) idi. Yine bu dönemde Batı Anadolu kıyılarına kadar ilerleyerek İzmir'i fetheden Çaka Bey burada bir beylik kurmuş ve ilk Türk denizcisi olma unvanını kazanmıştı. Böylece 11. yüzyılın son çeyreği içerisinde Anadolu Türkler için yeni bir vatan olmuş ve artık Türk tarihinde yeni bir dönem, Türkiye Tarihi başlamıştı.

Anadolu'nun Türk yurdu oluşunda Ahlat ve Malazgirt'in ayrı bir önemi vardı. Çağrı Bey'in keşif seferinden sonra ilk Selçuklu hükümdarı

Tuğrul Bey döneminde Anadolu'ya ulaşan Türkler önce Ahlat civarına gelmişler, burasını bir üs olarak kullanarak Batı yönünde akınlar yapmaya başlamışlardı. Bu sırada Van, Erciş, Malazgirt gibi bölgeler Bizans İmparatorluğu'nun idaresi altında, Ahlat ise Sunduk adlı bir emîrin idaresinde bulunuyordu. Ahlat üzerinden Malazgirt'e ulaşan Tuğrul Bey kaleyi kuşatmışsa da başarılı olamamıştı. Yerine geçen oğlu Alparslan dönemi ise Anadolu'nun kaderinin değiştiği yıllar olmuştur. Cihan hâkimiyeti mefkûresi doğrultusunda hareket eden yeni hükümdar daha kararlıydı ve Ahlat'ı bir üs olarak kullanarak buradan batı yönünde ilerlemeye başlamıştı. Emîr Afşin Anadolu içlerine doğru akınlar yaparken Alparslan da Malazgirt'i fethetmişti. Sultan Alparslan'ın Bizans ordusu ile yaptığı Malazgirt Muharebesi'nin hazırlıkları da Ahlat'ta yapılmış ve Selçuklu kuvvetleri buradan hareketle 26 Ağustos 1071'de Malazgirt önlerinde büyük bir zafer kazanmıştı.

Bizans İmparatoru Romanos'un da esir alındığı Malazgirt Savaşı sonunda Bizans ile bir anlaşma yapılmış ise de, Alparslan'ın Romanos'u serbest bırakıp ülkesine gönderdiği sırada Bizans tahtına çıkan yeni imparator antlaşmayı kabul etmeyince barış bozulmuş ve bu durum üzerine Sultan Alparslan Anadolu fütuhatını başlatmıştı. Böylece sürekli olarak Doğu'dan gelen Türkmen topluluklarına yeni yurt gösterildiği gibi Oğuzların Batı'ya sevk edilmesi ile hem sınırlar güven altına alınmış olacak hem de Bizans'a karşı cihad görevi yerine getirilmiş olacaktı. Bu amaç doğrultusunda hareket eden ilk Selçuklu hükümdarları Kutalmış, Resultekin, İbrahim Yınal, Hasan ve Yakutî gibi Selçuklu şehzadeleriyle beraber Saltuk Bey, Mengüçük Gazi ve Danişmend Gazi gibi ümerayı Anadolu fütuhatını gerçekleştirmek

için görevlendirmişlerdi. Bu planlı harekât sonucunda Türkler bütün Anadolu'yu baştanbaşa geçerek Marmara Denizi'ne kadar ulaşmıştı. Nitekim Malazgirt Savaşı'ndan 4 yıl kadar sonra Selçuklu hanedanından Kutalmışoğlu Süleymanşah İznik'i fethedip burada Türkiye Selçuklu Devleti'nin temelini atarken emîrlerden Saltuk Bey Erzurum ve çevresini, Mengüçük Gazi Erzincan, Kemah ve Divriği civarını, Danişmend Gazi Sivas, Tokat ve Amasya'yı içine alan Orta Anadolu'yu, Artukoğulları Mardin, Hısnıkeyfa, Diyarbakır ve civarını fethetmişler ve adı geçen bölgelerde kendi adlarıyla anılacak olan ilk Türk beyliklerini kurmuşlardı. Yine bu sırada Doğu Anadolu'da Dilmaçoğulları, Yıvaloğulları, Çubukoğulları gibi beylikler

kurulurken Çaka Bey ile Tanrıvermiş isimli kumandanlar da Ege kıyılarına kadar ulaşmış ve bu bölgeyi de Türkleştirmeye başlamışlardı. İşte bu sırada Van Gölü'nün kuzeyinde de merkezi Ahlat olmak üzere Ahlatşahlar hânedanı hüküm sürmekteydi. Dönemin tarih kaynakları bu sırada Ahlat'ın, İslâm âleminin en büyük şehirlerinden biri haline geldiğini ve tarihinin en parlak devrini yaşadığını kaydetmişlerdir. Nitekim bu sırada Ahlat'ta siyasî istikrar ve ticaretin gelişmesine paralel olarak sanat ve kültür de gelişmiş ve burası bölgenin merkezi durumuna gelmişti. Şehrin bu parlak döneminin şahitleri bugün Ahlat'ta bulunan Selçuklu Meydan Mezarlığı'ndaki mezar âbideleridir. Anadolu'nun tapusu niteliğindeki bu mezar taşları Ahlatşahlar

başta olmak üzere sonraki dönemlerde şehre hâkim olan Eyyubîler, Moğollar, Safevîler ve Akkoyunlular dönemlerine aittir.

Selçuklu döneminde Ahlat ve Malazgirt'in fethi ile başlayan Anadolu fütuhâtı, Malazgirt Muharebesi'nden sonraki yıllarda adım adım Batı'ya doğru ilerlemiş ve İstanbul'un fethini görecek olan Üsküdar'a kadar ulaşmıştı. Ancak Süleyman Şah'ın İznik'i fethederek burada kurmuş olduğu Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarını Üsküdar'a kadar genişletmesi ve Bizans'ın başkenti İstanbul'u dahi tehdit etmeye başlaması Bizanslıları telaşlandırmıştı. Bunun üzerine Bizanslılar Türkleri Anadolu'dan çıkarmak için Avrupa devletlerinden yardım talebinde bulunmuşlar ve böylece, bütün Hıristiyanlık dünyasının bir araya gelerek kalabalık ordularıyla Doğu'ya düzenledikleri Haçlı Seferleri başlamıştı. 1097 yılında İstanbul'a ulaşan Birinci Haçlı Seferi orduları Bizanslılar tarafından derhal Anadolu'ya sevk edilmiş, Selçuklular İznik'i terkedip Konya merkez olmak üzere Orta Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardı. Çaka Bey'in ölümünden sonra Ege kıyıları da yeniden Bizanslılar'ın eline geçmiş, birinci sefer sonunda Haçlılar Urfa ve Antakya'da kontluklar kurmuşlardı. Bununla birlikte Türkler yeni yurt edindikleri Anadolu'da

kalmayı başardılar. Selçuklular'la birlikte Danişmendliler, Artuklular ve diğer Türk beyleri sonraki yıllarda Anadolu'ya gelen Haçlı ordularına karşı bu toprakları savundular. Sultan II. Kılıcarşan'ın Malazgirt Savaşı'ndan yüz yıl sonra, 1176'da Bizans ordusu karşısında Miryokefalon'da kazandığı zafer ise Türkler'in Anadolu'da kalıcı olmasını sağladığı gibi Bizanslılar artık bu tarihten sonra Türkler karşısında müdafaaya çekildiler.

Bizanslılar Miryokefalon Savaşı'ndan sonra Türkler'in Anadolu'ya yerleşmelerini kabul etmek zorunda kalmış, öte yandan Türkler de bu tarihten sonra o çağın "kızıl elma"sına varmak, yani İstanbul'u alarak Türk şehri yapmak için taarruz üstünlüğünü elinde tutmuşlardır. Ancak bu ülkü, ilk Haçlı seferinden sonraki yıllarda, yine Bizans'ın talebi ile Anadolu'ya gelmiş olan yeni Haçlı seferleri yüzünden gerçekleşmemiş, nihayet Selçuklular'ın yerini almış olan Osmanlılar, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda olduğu gibi Marmara Bölgesi merkezli devletlerini kurduktan sonra Çanakkale'den Gelibolu'ya da geçerek Batı'dan da Bizans İmparatorluğu'nun başkentine doğru ilerlemeye başlamıştı. Nihayet Sultan II. Mehmed idaresindeki Osmanlı kuvvetleri 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethetmiş ve böylece

Bizans İmparatorluğu son bulmuş, Fatih Sultan Mehmed, Üsküdar'ın fethine şahit olan İstanbul'u payitaht edinerek buradan üç kıtaya hükmetmeye başlamıştır.

Görüldüğü gibi Anadolu fütuhata için Ahlat ve Malazgirt'in fethi, ilk önemli fetihler olmuştur. Aynı şekilde Üsküdar'ın fethi de Türkler'in Bizans İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'un fethi için önemli bir başlangıç teşkil etmiştir. Selçuklu hâkimiyetinden sonra yıllarca İstanbul'un fethini bekleyen Üsküdar, önemli tarihî olaylara şahit olmuştur. Evvela, İstanbul'u fethetmek arzusu ile hareket eden İslâm ordularına kuşatma öncesinde üs görevi yapmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kurucusu Kutalmışoğlu Süleyman Şah, Malazgirt Muharebesi'nden birkaç yıl sonra, 1078 ve 1080 yıllarında Üsküdar'a kadar gelerek bu bölgeyi itaat altına almıştır. Yine bu dönemde Danişmendliler'in de Turasan adlı kumandanları idaresindeki bir ordu ile Üsküdar bölgesine kadar geldiği rivayetler arasındadır. Osmanlılar zamanında ise Orhan Gazi Gebze önünde Bizans İmparatoru III. Andronikos ile yaptığı Pelekanon Muharebesi'ni kazandıktan sonra İstanbul Boğazı'na kadar olan topraklarda hâkimiyetini sağlamlaştırmıştır. 1347 yılında ise Orhan Bey'in Üsküdar'a kadar gelerek

Kızkulesi'ne hâkim bir yerde otağını kurduğu ve burada kayınpederi İmparator VI. İoannes Kantakuzenos ile görüştüğü bilinmektedir.

Üsküdar'daki Osmanlı kontrolünün Yıldırım Bayezid devri sonuna kadar devam ettiği, Bayezid'in İstanbul kuşatmaları sırasında üssünü burada kurduğu ve Niğbolu Savaşı'ndan sonra Üsküdar'ın hemen yanı başında Anadolu Hisarı'nı inşa ettiğini biliyoruz. Hatta bu sırada Bayezid, Bizans İmparatoru ile yaptığı anlaşmada İstanbul'da oturan Müslümanların davalarına bakmak üzere Üsküdar'da bir kadı görevlendirmiştir. Ancak Üsküdar, Ankara Savaşı'ndan sonra yeniden Bizanslıların kontrolü altına alınmış, nihayet Çelebi Mehmed döneminin sonlarında, 1420'de İstanbul'un Anadolu yakasındaki yerleşim yerleriyle birlikte Üsküdar da yeniden Türk hâkimiyetine geçmiştir. Böylece Selçuklular zamanında Ahlat'tan başlayan Anadolu fütuhata, fethedilen yerler bir daha elden çıkmamak üzere tamamlanmış, Türk hâkimiyeti döneminde bu yarımada'nın her köşesi camiler, medreseler, kütüphaneler, kervansaraylar, han, hamam ve çeşmelerle süslenmiş; Anadolu'da yaşayan farklı din ve ırka mensup herkesin bir arada, huzur içinde yaşaması sağlanmıştır.

Ekrem Aytar

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Teberrûkâtı

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne gitmek üzere Eminönü'den Üsküdar vapuruna biniyoruz. Vapurumuz Haliç'ten Boğaz'a doğru martıların eşliğinde hareket ediyor. Hemen sağımızda İstanbul'un üzerine kurulduğu yedi tepenin ilki Sarayburnu Tepesi'ne kurulan Topkapı Sarayı bizleri selamlıyor. Önümüzde bir tablo gibi duran Kız Kulesi'nin seyrine doyum olmuyor. Püfür püfür esen rüzgârla vapurumuz Üsküdar'a doğru dümen kırıyor. Şimdi de solumuzda Tophane'de Kılıç Ali Paşa Camii, devamında Dolmabahçe Cami ve Dolmabahçe Sarayı'nı temaşa ediyoruz. Tarihin içerisindeki bu kısa yolculuğumuzun ardından Üsküdar İskelesi'ne yanaşan vapurdan kalabalıkla birlikte iniyoruz.

Vapurdan iner inmez bizleri Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan adına Mimar Sinan'a yaptırdığı Mihrimah Sultan Camii karşılıyor. İleride küçük fakat tüm asaleti ile Şemsi Paşa Camii görünüyor. Halk arasında ise üç denize bakıp, tüm bunların

rüzgârını aldığı için Kuşkonmaz Camii olarak anılır. Caminin yanındaki türbesinde metfun olan vezir Şemsi Ahmet Paşa'nın ve Mihrimah Sultan'ın ruhlarına birer Fatiha gönderip asıl hedefimize doğru yolumuza devam ediyoruz.

Yolumuzun hemen üzerinde Sultan IV. Mehmed'in eşi; sultan II. Mustafa ve sultan II. Ahmed'in anneleri Gülnuş Emetullah Sultan'ın yaptırdığı Yeni Valide Camii avlusunda biraz durup nefesleniyoruz. Caminin önündeki türbesinde medfun valide sultanın ruhuna da bir Fatiha göndermeyi ihmal etmiyoruz. On dakikalık bir yürüme ile Hüdâyi Sokağı'na ulaşıyoruz. Sokağın başında bir süre kaptan-ı deryalık da yapmış olan sadrazam Halil Paşa'nın türbesinde dualar okuyarak biraz dinleniyoruz. İstanbul'un en fazla ziyaret edilen türbelerinden Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi kapısına geldiğimizde önce karşısındaki Aziz Mahmud Hüdâyî'nin "Cennetlik..." diye vafsettiği ve bundan sonra Cennet Efendi

Türbe envanterine kayıtlı en çok miktarda eserin bulunduğu tür tekstil eserlerdir. Bu eserler içerisinde kabe örtüsü, şallar, biniş, destimal, peşkir, mest, çetik, örtü, takke, tac-ı şerif, gömlek, halı seccade, hurka, surre bayrağı, eyer, surre kesesi, kemer, kolan, tülbent, settare-i şerife sayılabilir.

ismiyle anılan Mehmet Fenayi'nin ruhuna da bir Fatıha okuyoruz.

Simdi yavaş yavaş merdivenlerden Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'ne çıkıyoruz. Yazımızın asıl konusu olan "Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Teberûkatı" mevzuna "Nedir?" sorusu ile giriş yapalım isterseniz. Kişi veya kuruluşlar tarafından cami, mescit ve türbelere bağışlanmış olan her türlü eşya; teberûkat eşyası olarak tanımlanmaktadır. Bu eşyaların kayıtlarının tutulduğu defterlere de teberûkat defteri denilmektedir. Türbelere bağışlanan eşyalar arasında; Kuran-ı Kerim, cüzler, dua kitapları, rahle, şamdan, şamdan mumu, kandil, buhurdan, gülabdan, Sakal-ı Şerif kutusu, hat, Ciharyar-ı Güzin, hilye-i şerif, puşide, kapı örtüsü, halı, kilim, fors, sancak, deve kuşu yumurtası, kılıç, kâse, tabak, avize, saat, sandık, seccade, alem, her türlü tekstil, kağıt, cam ve madeni vb. bir çok taşınır eşyanın yer aldığı görürüz.

Aziz Mahmud Hüdâyî Teberûkatı'ndaki eserler; günümüzde İstanbul Türbeler Müzesi depolarında muhafaza altındadır. 1925 yılında tekkelerle birlikte türbeler de kapatılınca türbedeki eserler bir komisyonca sayılarak envantere kayıt edilmiştir. Türbe önce Topkapı

Sarayı Müzesi Müdürlüğü'ne daha sonra da Türk ve İslam Eserleri Müzesi Müdürlüğü'nün koleksiyonlarına dahil edilmiştir.

İstanbul Türbeler Müzesi envanterimizdeki eserlere geçmeden önce; Üsküdar'a ve İstanbul'a kimliğini kazandıran bu büyük zât Aziz Mahmud Hüdâyî kimdir? Sorumuzun cevabını kısaca Prof. Dr. Hasan Kamil Yılmaz hocamızın kaleminden özetleyelim.

1541 Şereflikoçhisar'da dünyaya gelmiştir. Sivrihisar'da başladığı ilk tahsiline, İstanbul Küçük Ayasofya'da devam etmiştir. Tahsilini tamamladıktan sonra hocası Nâzırzâde Ramazan Efendi'nin muîdi (müderris yardımcısı) olmuştur. Hocasıyla birlikte Edirne, Mısır ve Şam'da görev yapmıştır. Mısır'dan dönüşünde Bursa Ferhâdiye Medresesi'ne müderris ve Câmî-i Atik Mahkemesi'ne nâib tayin edildi. Hocasının ölümü üzerine resmi görevlerinden ayrılarak daha önce vaaz ve sohbetlerine katıldığı Muhyiddin Üftâde'ye intisap etti. Daha sonra Şeyh Üftâde kendisini memleketi Sivrihisar'a halife tayin etti. Burada altı ay kadar kalan Hüdâyî, şeyhi Üftâde'yiziyaret etmek için tekrar Bursa'ya döndü. Fakat bu arada şeyhi vefat edince Rumeli'ye gitti. Trakya ve Balkanlar'da bir

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Teberrûkâtı

süre kaldıktan sonra İstanbul'a geldi. Küçük Ayasofya Camii Tekkesi'nde sekiz yıl şeyhlik makamında bulundu. Bir yandan da Fatih Camii'nde vaizlik yaptı. Daha sonra Üsküdar'da Hüdâyî Dergahı'nın bulunduğu yeri 1589 yılında satın aldı. Dergahın inşaatıyla daha yakından ilgilenmek için ikametgâhını Rum Mehmed Paşa Camii civarına nakletti. 1595'te dergâhın inşaatı tamamlandı. 1599 yılında Fatih Camii vaizliğini bırakarak Üsküdar Mîhrimah Sultan Camii'nde Perşembe günleri vaaz vermeye başladı. Sultan Ahmed Camii'nin açılışında (1616) ilk hutbeyi Aziz Mahmud Hüdâyî okudu ve her ayın ilk pazartesi günü burada vaaz etmeyi kabul etti.

Aziz Mahmud Hüdâyî Ekim 1628 vefat etti. Altısı kız olmak üzere on bir çocuğu oldu ve nesli kızları Ümmügülsüm (ö.1641), Zeyneb (ö. 1642) ve Fatma Zehrâ (ö.1675) vasıtasıyla devam etti.

Hüdâyî halktan sultanlara kadar uzanan geniş bir tesir halkası meydana getirdi. Devrin padişahlarıyla yakın ilgi kurmayı başardı. III. Murad, I. Ahmed ve II Osman gibi padişahlara mektuplar yazdı, öğütler verdi. IV. Murad'a saltanat kılıcını kuşattı. Evliya Çelebi, "Yedi padişahın Hüdâyînin elini öptüğün, 170.000 müride irâdet (el) verdiğini" belirtir.

Prof. Dr. Baha Tanman hocamız da Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesini çok güzel tahlil etmiştir. Onun kaleminden de külliyei kısaca şöyle özetleyebiliriz.

Aziz Mahmud Hüdâyî Külliyesi (1589-1595) yılları arasında bizzat Aziz Mahmud Hüdâyî tarafından arsasının 1589'da satın alınarak, inşaatına başlanılmış ve muhtemelen sevenlerinin de katkıları ile 1995'te tamamlanmıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tekke ve türbesi etrafında teşekkül eden bu

külliyeye, âitâne ve pîr evi sıfatları ile, Celvetiyye tarikatının merkezini teşkil etmiş olan büyük ve önemli bir tekkedir.

Hüdâyî Külliyesi'nin kuruluşundan XIX. yüzyıl ortalarına kadar çeşitli tamirler geçirdiği zaman zaman bazı eklerle büyütüldüğü ve kalabalık bir derviş zümresini besleyebilecek güçte maddî kaynaklarla bunları barındırabilecek ölçüde mekânlara sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1272'de (1855-56) Abdülmecid tarafından türbe de dahil olmak üzere külliye yeni baştan inşa edilmiştir. Evliya Çelebi, külliyyede 300 kadar dervişin müstakil hücrelerde barındığını söylemektedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi Envanterine Kayıtlı Eserler

istanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğü'ne tahsisli 117 türbe içerisinde önemli bir yere sahip olan Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi; yıllar boyu çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi envanterine kayıtlı eserlerle ilgili yapılan çalışmalardan biri de müzemize uzun yıllar emek veren Erman Güven'e aittir. Erman Güven III. Uluslararası Azîz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu kapsamında "Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi'nde Bulunan Envantere Kayıtlı Etnografik Eserler" adlı bir bildiri sunmuştur. Bildirisinin bir bölümünde türbe envanterine kayıtlı eser sayısını verdikten sonra, Türbeler Müzesi envanterine bir kalemde birden fazla eserin kaydedilmesi sebebiyle bu sayının aslında daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Türbeler Müzesi envanter düzenleme çalışmaları esnasında bu durum düzeltilmiş; bir kalemde bir eser olacak şekilde Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi envanteri oluşturulmuştur. Bu çalışma kapsamında emanet sandıklarının içerisinde yer alan eşyaların tasnifi yapılmış; envantere

kayıtlı oluşturulmuştur. Bu çalışmalar sonucunda Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi envanterine kayıtlı eser sayısı 498 (dört yüz doksan sekiz) olarak tespit edilmiştir. Türbe envanterine kayıtlı eserleri türlerine göre şöyle gruplandırmak daha yararlı olacaktır.

Kağıt Eserler

1. Kur'an-ı Kerimler (Kalam-ı Kadim): Türbe envanterine kayıtlı 22 adet kalam-ı Kadim yer almakta olup bunların 10 adedi el yazması, 12 adedi matbudur. Kur'an-ı Kerim'lerin büyük bölümü 19-20. yüzyıllara tarihlenmektedir.
2. Vakfiyeler: Osmanlı Döneminde türbeye bir çok vakfın yapıldığını kaynaklardan

Aziz Mahmud Hüdâyi Türbesi Teberrûkâtı

öğreniyoruz. Bunların bazıları özel ciltli kitap halinde kayıt altına alınmıştır. Kitap sayfalarına tezhip yapılmış örnekleri vardır. Döneme ışık tutması açısından son derece önemli eserlerdendir. Türbe envanterine kayıtlı 26 adet vakfiye mevcuttur.

3. Levhalar: Türbe envanterine kayıtlı 59 adet levha yer almaktadır. Bu levhaların içerisinde sanduka isim levhaları, icazet levhaları, hilye-i şerif levhaları, Aziz Mahmud Hüdâyi ile ilgili yazıların yer aldığı levhalar bulunur.
4. Beratlar ve Fermanlar: Türbe envanterine kayıtlı farklı padişah dönemlerine ışık tutan 7 adet berat ve Sultan III.Selim tuğralı 1 adet ferman yer almaktadır.
5. Diğer Kağıt Eserler: Türbe envanterine kayıtlı "Delaili Hayrat" olarak adlandırılan 6 adet eser yer almaktadır. Peygamber efendimizin seçilmiş Salavat-ı Şeriflerini içeren içerisinde Mekke Medine tasvirleri olabilen kitaplardır. Divanı Gazzali Hafız Al Sadi adlı Sadi Şirazi divanının matbu basımı, Tarif-i Sülûk adlı tasavvuf yolu ile ilgili bilgiler içeren kitaplar envanterimizde yer alan diğer kağıt eserlerdendir.
6. Delaili Hayrat : Cildi bordo kadife üzerine altın yaldızlı çiçek tezyinatlıdır. Matbu olup 187 sayfadır. Tüm sayfalarda yazılarda yaldızlı çiçek şeklinde duraklar yer almakta olup yazılar altın yaldızlı cetvel içerisine alınmıştır. İlk sayfasında 1314 matba-ı Amire basımı olduğu , 1315 tarihinde vakfedildiği yazılıdır. 2, 3 ve 4. sayfalarında altın yaldızlı cetvel içinde Allah'ın isimleri yazılıdır. 6 ve 7. sayfalar bordo ve altın yaldızlı tezhip taklidi alafranga tezyinatlıdır. İki sayfasında Kabe tasviri ve Mescid-i Nebevi tasviri yer almaktadır.

Ahşap Eserler

1. Rahleler: Türbe envanterine kayıtlı 3 adet rahle yer almakta olup bunlardan ikisi sedef süslemelidir.
2. Asalar: Türbe envanterine kayıtlı 2 adet asa yer almaktadır. Bunlardan birisi 107 numaralı emanet sandığında yer alıp envantere alınan eserlerdendir.
3. Tesbihler: Türbe envanterine kayıtlı 6 adet tesbih yer almaktadır.
4. Çekmece ve Sandıklar: Türbe envanterine kayıtlı 3 adet emanet sandığı ve 107 nolu emanet sandığından çıkan envantere dahil edilen 1 adet çekmece (yeni envanter no. 390) yer almaktadır.
5. Saatler: Türbe envanterine kayıtlı 1 adet saat bulunmaktadır. 71 envanter numarasına kayıtlı (yeni envanter 125) saat kaidesi üzerinde bir asma şekli mevcut üst kısmı oymalı ve yuvarlak başlıklı, beyaz mineli üzerinde london yazılı, mine etrafı mais üzerine çiçek tezyinatlıdır. Bu saat türbede teşhirdedir.

Bunlar dışında 2 adet ahşap mühür türbe envanterine kayıtlıdır.

Metal Eserler

1. Şamdanlar: Türbe envanterine kayıtlı değişik formlara sahip 52 adet şamdan bulunmaktadır. Bazı örneklerde 66/2 (Yeni envanter 110) envanter numarasına kayıtlı şamdan gibi vakıf kaydı şamdan üzerinde yer alır. Bu örnekler belge niteliğinde olması ile önemlidir.
2. Şifa Tasları: Türbe envanterine kayıtlı 7 adet şifa taşı kayıtlıdır. Şifa taşlarının içinde ve dışında ayetler yazılıdır.

Aziz Mahmud Hüdâyi Türbesi Teberrûkâtı

3. Buhurdan ve Gülabdanlar: Aslı buhurdan olan buhurdan Arapça'da yakılınca güzel kokulu duman çıkaran öd ağacı ve amber gibi tütsü maddelerine verilen bahr isminden gelmektedir. Türbe envanterine kayıtlı 2 adet buhurdan ve 1 adet gülabtan yer alır.
4. Diğer Metal Eserler: türbe envanterine kayıtlı mühür, güğüm, maşrapa, yemek sinisi, kepeçe, lenger, badya, bakraç diğer metal eserlerdendir.

Tekstil Eserler

Türbe envanterine kayıtlı en çok miktarda eserin bulunduğu tür tekstil eserlerdir. Bu eserler içerisinde kabe örtüsü, şallar, biniş, destimal, peşkir, mest, çetrik, örtü, takke, tac-ı şerif, gömlek, halı seccade, hırka, surre bayrağı, eyer, surre kesesi, kemer, kolan, tülbent, settare-i şerife sayılabilir.

Bu türün en ilgi çekici örnekleri arasında 107 envanter numaralı emanet sandığında yer alıp envantere kaydedilen 379 yeni envanter numaralı kolan sayılabilir. Aziz Mahmud Hüdai çeyizleri arasında saklanan çile

kolanlarındandır. Çile kolonları zikir esnasında kullanılan eşyalardandır. Sarı renk ve lacivert çerçevesi olup içi pamukludur. Üzerinde Şeyh Mahmud Efendi'ye ait olduğuna dair ibare vardır. 107 envanter numaralı emanet sandığında yer alıp envantere kaydedilen 398 yeni envanter numaralı gömlek, beyaz kumaş üzerine çeşitli dua ve geometrik şekillerin yer aldığı koruyucu özelliği bulunduğu inanılan şifalı gömleklerin tezyinâtsiz bir örneğidir. Son derece önemlidir. 105 envanter numaralı emanet sandığında yer alıp envantere kaydedilen 170 yeni envanter numaralı eyer deriden olup Aziz Mahmut Hüdayi'nin kişisel kullanım eşyalarındandır. Yine 107 envanter numaralı emanet sandığında yer alıp envantere kaydedilen 387 yeni envanter numaralı çetik üzerinde Şeyh Mehmed Ruşen Efendi'ye ait olduğuna dair ibare yer almasıyla önemlidir.

151 envanter numarasına kayıtlı (yeni envanter no. 489) surre bayrağı kırmızı renk üzerine beyaz simle işlenmiş sekiz daire içinde, Ciharyar-ı Güzin isimleri, baş tarafta Besmele, alt tarafta Fetih Suresi yazılı bir örnektir. Etrafı beyaz simle işlidir. İki ucunda püskül kısmı yer alır. Metal aksamı kemeri mevcuttur.

Cam Eserler

Türbe envanterine kayıtlı avizeler, askı kandiller, billur kandiller bu grupta sayılabilir.

Zeynep Emel Ekim

Üsküdar'ın Kayıp Kitâbeleri

Çengelköy Havuzbaşı Mektebi'nin Gün Yüzüne Çıkan Kitâbesi

Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde bulunan bilumum mebânî-i resmiye ve milliye üzerindeki tuğra ve methiyelerin kaldırılması hakkındaki 1057 sayılı kanun, 15 Haziran 1927 günkü 608 Sayılı Resmi Gazete (Tertip 3, cilt 8, s. 664)'de yayımlanarak yürürlüğe girer.¹ 5 maddeden oluşan bu kanun ile eski Osmanlı yapısı binalar kurumsallaştırılırken, onları inşa edenlere dair büyük sanatkârlarca hak edilmiş olan tuğraların ve kitâbelerin kaldırılması emredilir. Sonuç olarak birçok tuğra ve kitâbe kırılarak, sökülerek, atılarak veya kapatılarak tahrip edilir. Bâbüâlî'nin, Sirkeci Tren Garı'nın, tüm askeri okulların, Harbiye Nezareti'nin, Darülaceze gibi şefkat kapısının, çeşmelerin, Tershanenin, tabyaların, karakolların, Mekteb-i, Bahriye'nin ve daha birçok yapının

Resim 1: Çengelköy Havuzbaşı Mektebi kitâbesinin kapatılmış hali

Resim 2:
Çengelköyü
Havuzbaşı
Mektebi'nin
gün yüzüne
çıkartılmış
Celi Sülüs
kitâbesi

kitâbe ve tuğraları tahrip edilmiş veya yok edilmiştir.²

Bu kitâbe ve tuğraların tekrar gün yüzüne çıkarıldığını bazı eserler de görmekteyiz. Örneğin, Bâb-1 Seraskeri'nin ön ve arka yüzündeki kitâbeleri Üniversite reformu sonrası 1933'te kapatılmış, 1949 yılında evvelâ ön ve arka yüzde bulunan kitâbeleri, 2014 yılında da tuğraları ortaya çıkarılmıştır.³

Kitâbesi kapatılan mekteplerden biri de günümüzde Çengelköy İlkokulu olarak hizmet veren kitâbesinde asıl ismi "Çengelköyü Havuzbaşı Mektebi İptidâî Rüşdî" olan mekteptir (Resim 1).

Mektebin kapalı iken açılan kitâbesinde yapılış tarihi olarak 1316 senesi (1898-1899) görülmektedir (Resim 2 ve 3).

Mektebin açılışından dört sene sonra padişah tarafından inşa edilmiş olması nedeniyle mektebe daha uygun bir isim verilmesi için dilekçe ile başvurular gerçekleşir. Çengelköy'de Havuzbaşı'nda inşa olunan ve bütün masrafları Hazine-i Hassa'ca karşılanmış olan ve açılış merasimi yapılan İbtidai Mektebi'ne uygun bir isim verilmesi Çengelköy Muallimliği'nden (Çengelköy Merkez Muallimi Osman Nuri Bey'in dilekçesi ile), Maarif Nezareti'ne bildirilerek, Maarif Nezareti'nce padişah tarafından inşa edilmiş olması nedeniyle, Padişahın adına nisbetle (Hamidiye) isminin mektebe verilmesi uygun görüldükten sonra bu kararın Padişah tarafından da uygun görüldüğü taktirde durumun nezarete bildirilmesi söz konusu olmuştur.⁴ Takdim olunan Sadaret tezkiresi ile ekleri Padişah tarafından görülmüş ve

Üsküdar'ın Kayıp Kitâbeleri

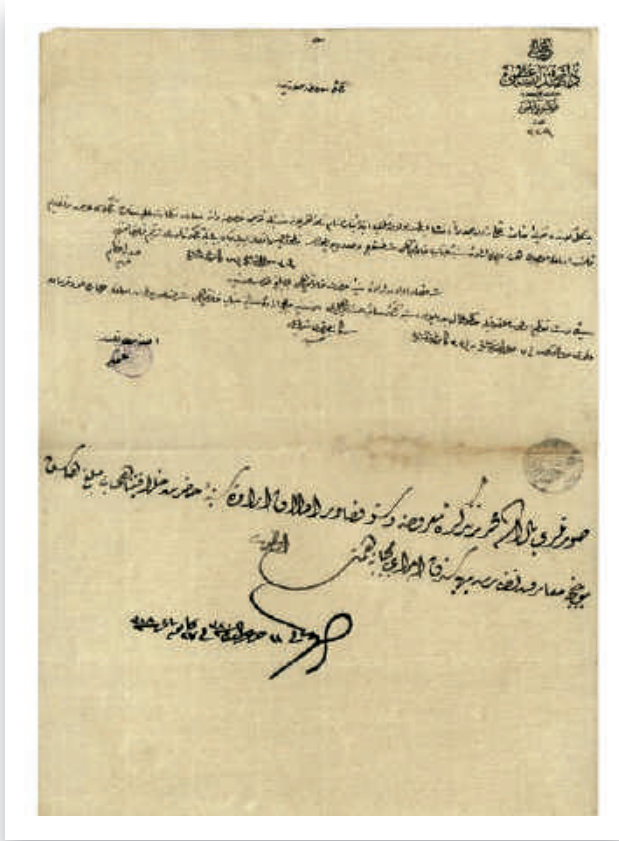
Resim 3:
Çengelköy
Havuzbaşı
Mekte-
bi-İlkokulu
(Aralık 2019)

mektebe belirtilen şekilde isim verilmesi uygun görülmüştür (Belge 1). Padişah'a nisbetle (Hamidiye) olarak isimlendirilmesi için gerekli işlemlerin yapılması, durumun gazetelerle ilan edilmesi hususu Mektubi Kalemî'ne havale kılınmıştır.⁵

Mektebin yaklaşık on yıl sonra yemekhane ve dersane ilave edilmesi ile genişletilmeye çalışıldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Çengelköy'de Havuzbaşı İbtidai Mektebi binasının mevcut öğrencileri almaması nedeniyle bir yemekhane ile iki dershanenin ilave olarak inşası mecburiyeti hasıl olduğundan ve bir de istirahat zamanlarında öğrencilerin tenefüsleri için bir yer tedariki gerekli olduğundan mekteb bitişğinde olan ve Hazine-i Hassa'ya ait olan araziden bir dönüm miktarının ayrılarak mekteb'e bağışlanması istirham olunmuştur.⁶

Resim 4: Çavuşdere Ümmügülüm Çeşmesi, Üsküdar

Belge 1: Padişah tarafından mektebe Hamidiye isminin uygun görülmesine dair tezkire (BOA. MF.MKT. 679_38)

Resim 5: Selimiye Hasip Paşa Çeşmesi

Üsküdar'da bu mektep dışında tuğrası kazınan veya kapatılmış, kitâbesi parçalanmış bazı kitâbeler de bulunmaktadır. Toptaşı'ndaki Üsküdar Askerî Rüşdiyesi kapı alınlığındaki Sultan Abdülaziz'in tuğrası kazınmış, Üsküdar Tekel Müzesi'nin kitâbesi parçalanmış ve Paşalimanı Karakolu'nun da tuğrası zarar görmüştür.⁷ Bu örneklerin

dışında tespit ettiğimiz başka kitâbelerin tuğraları da zarar görmüştür. Çavuşdere Ümmügülsüm Çeşmesi, Selimiye Hasip Paşa Çeşmesi, Selimiye Tazıcılar Ocağı Çeşmesi, Selimiye Beylik Çeşme ve Valide-i Atik Külliyesi'nin kapısındaki tuğralar kazınmış veya kapatılmıştır.

Resim 6: Selimiye Tazıcılar Ocağı Çeşmesi

Üsküdar'ın Kayıp Kitâbeleri

Resim 7: Se-
limiye Beylik
Çeşme

Resim 8:
Valide-i Atik
Külliyesi'nin
kapısı

Tarihimize ve geleceğimize sahip çıkmak adına tüm bu zarara uğramış, milli mirasımız olan anıt eserlerimizdeki tuğraların ve kitâbelerin tespitlerinin ve envanterlerinin yapılarak, gün ışığına çıkartılması ve muhafaza edilmeleri gerekmektedir.

Dipnotlar

- 1 Bu kanun taslağını hazırlayan kişi. Rize Mebusu Ekrem Rize Bey'dir. Bkz. Osman Öndeş, Vurun Osmanlı'ya-Bir Medeniyet Nasıl Yok Edildi, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 144.
- 2 Bkz. Öndeş, a.g.e., s. 17, 18.
- 3 Süleyman Berk, "Bâb-ı Seraskerî Üzerindeki Kitâbelerin Serencâmı", İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 31, (2014), s. 105-130 (117).
- 4 BOA. İ.MF. 8/51.

5 BOA. MEMKT. 679/38.

6 Sadaret Dairesi Tahrirat Kalemî'nden Maarif Nezareti'ne 27 Mayıs 1326 tarihinde yazılmış bu yazı şu şekilde devam etmektedir: Emlak-ı Hakaniyenin mevcudiyetinin temin ve korunması gayet gerekli olup devlet ve memleketçe zorunlu bir ihtiyaç olmadıkça hiçbir parçasının elden çıkarılmaması ve şayet makul bir sebep ile bir parçasının ayrılması gerekli olur ise bedeli mukabilinde verilmesi ve belirlenecek bu bedelin ifraz olunacak yere denk bir yer alacak düzeyde olması Hazine-i Hassa'nın kararlarından olup Havuzbaşı Mektebi için istenilen yere mektebin gerçekten ihtiyacı olduğu anlaşıldığından karar gereğince istenilen arazinin bedelsiz olarak mektebe terki de uygun olamayacağından tahmini değeri olan 5.000 kuruşun Ceyb-i Hümayun'dan mektebe bağışlanarak belirtilen arsanın mektep idaresince Hazine-i Hassa'dan usulü dairesinde satın alınması ve bedelinin belirtildiği üzere ileride başka bir arsa alınmak üzere ayrı bir hesap şeklinde hıfz edilmesi hususunda padişahın iradesi olduğu ve bu iradenin gereğinin yerine getirilmesi için Hazine-i Hassa Müdüriyetine tebligat yapıldığının Mabeyn-i Hümayun Başkitabeti'nden bildirilmesi söz konusu olmuştur. BOA, BEO. 3762_282105 7 Bkz. Öndeş, a.g.e., s. 17, 18.

Anılcan Sıçrayık

9 Eylül 1933 Üsküdar Açık Türbe Yangını

*Florinalı
Nazım Beydir.
Kütüphanesinin
yanı sıra bütün
ömrü boyunca
biriktirdiği otuz
altı çuval evrakı ve
hatıratı yanan edib,
gazetecilere verdiği
mülakatta “Otuz
senelik eserlerim ve
hayatım mahvoldu.
Bir milyon liralık
servetim yansaydı
bu ıstırap ve elemi
duymazdım”
demiştir.*

İstanbul'un tarihi boyunca mücadele ettiği önemli afetlerden biri de geniş mahalleri dahi ortadan kaldıran büyük yangınlardır. Bu çapta büyük yangınlara Osmanlı'nın son döneminde yaşanan 1908 Çırçır, 1911 Aksaray, 1912 Sultanahmet ve 1918 Büyük Fatih yangınları örnek olarak zikredilebilir. Öyle ki tutulan bir istatistiğe göre 1908-1928 yılları arasında İstanbul'da 48 büyük yangın çıkmış, 21.019 bina yanmıştır. Şüphesiz Üsküdar da yangınlardan nasibini almıştır. 1890'da Kaptanpaşa, Rum Mehmet Paşa ve Gülfem Hatun Mahalleleri, 1918'de Kefçedede ve Ahmediye Mahalleleri büyük yangınlar geçirmiştir. Yine aynı yıl İngiliz askerlerinin işgali altında bulunan Üsküdar Belediye Binası askerlerce kasten yakılmış, yangın genişleyerek Doğancılar'ın büyük bir kısmını ortadan kaldırılmıştır. 1921 Selamsız ve 1927 Zeynep Kamil-Divitçiler yangını yine zikredilmesi gereken büyük Üsküdar yangınlarından.

Ü

sküdar'ın Cumhuriyet devrinde geçirdiği önemli yangınlardan biri de 1933 yılında yaşanan Açık Türbe Yangını'dır. Yangının çıkış noktası günümüzde Aziz Mahmut Hüdayi Mahallesi Açık Türbe Sokağı'nın Davutoğlu Sokağı ile birleştiği yere yakın bir mevkidir. Bu mevkide bulunan ve Hafız Ali Paşa Konağı olarak bilinen 62-64 ve 66 kapı

numaralarını haiz büyük ve eski bir ahşap konak yangına merkez olmuştur. 1933 yılının 9 Eylül günü saat 16.00 sıralarında bu konağın orta kısmında kiracı olarak oturan Üsküdar İlk Mektebi öğretmenlerinden Sıdika Hanım, arka bahçede yaktığı ateşin üzerine kurduğu kazanda âdeti olduğu üzere çamaşırlarını yıkıyordu. Gazetelere yansıyan bilgilere göre Sıdika Hanım yıkadığı çamaşırın bir kısmını asmak için konağın üst katlarına çıktığında ocaktan sıçrayan kıvılcımlar evin pencere pervazlarını tutuşturur. Zavallı kadın aşağıya indiğinde artık ateş “yangın” boyutuna ulaşmıştır. Bir yandan çırpırıp mahalleli ve konaktakilere haber vermeye çalışan Sıdika Hanım bir yandan da yangını söndürmeye uğraşır. Ancak yangın kısa sürede büyüyerek tüm konağı sarmış, mahalleli de sokağın önünde toplanarak ellerindeki vasıtalarla ateşi söndürmeye uğraşmışlardır. Bu sırada mahallenin bekçisi Murtaza Efendi itfaiyeye haber vermek üzere hemen karakola koşmuştur. Yangının merkezindeki konakta ise tam anlamıyla can pazarı yaşanmaktadır. Konağın bir bölümünde ikamet eden 1930'lu yılların meşhur edebi şahsiyetlerinden Florinalı Nazım Bey, yaşlı annesi ve babası ile kızını bin bir zorlukla dışarı çıkarabilmiş, sokak ortasında hiçbir eşyasını alamadan pijaması ile kalakalmıştır. Büyük konağın bir başka bölümünün

9 Eylül 1933 Üsküdar Açık Türbe Yangını

Dünkü Üsküdar yangınından İtfaiyeler: Aşarın ve İtfaiye atlarının ateşle mücadeleleri

**Yeni şayialar
Kabinede iki
istifa mı?
Abdülhalik ve Zekâi B.ler
için söylenenler**

Üsküdar'da dün yarım saat içinde 17 ev yandı

Yangın, Florinalı Nazım Beyin evinden çıkmış, bir çok evlerden hemen hiçbir şey kurtarılamamıştır

İstanbul'dan gelen haberler... Mustafa Abdülhalik B. Zekâi B. İsmail Vakıfı Celil Beyin İtfaiye... Zecâi hakkında çıkan şayiaların tek... şünden sonra şüpheli de oluyorum. Vira... nında tahliye hakkında beklenen Malîye... Vakfı Mustafa Abdülhalik Beyin MEB... lîyadan Vakfı Zekâi Beyin çözümler... lerinden bahsedilmektedir.

İstanbul'dan bir manzara (Köşede entarife sokağı tarafına Florinalı Nazım Bey Üsküdar Kaymakamına deri yanıyor) Dün Üsküdar'da büyük bir yangın oldu. Üsküdarın en iyi evlerinde 17 köyü ev yarım saat içinde yandı. Yangın saat dörtte on geçte Açık Türbe Eczane evinde başladı. Hafez Akılcı'dan önceki evinde başladı ve Süat Hanım, evdeki Ekrem ve Hilal...

Üsküdar tehlike geçirdi On yedi ev yandı, itfaiye yalnız ateşle değil, rüzgârla da mücadele etti

Bir ölü ve yaralı var

Dün Üsküdar gene pek büyük bir yangın tehlikesi geçirmiş. Ayazmada Ahmet Çelebi mahallesinin Açık Türbe sokağında 62 numaralı evden çıkan yangın rüzgârın da tesiriyle bütün Üsküdarı tehdit etmeğe başlamıştır. Yangın o kadar fazla genişlemişti ki Kadıköy İtfaiye grubu ile İstanbul grupundan bir takım yangına...

Dünkü Üsküdar yangınında fotoğrafcımızın aldığı resimler

İmdat için emir alındı, deniz nakil vasıtaları da tedbirle diğer vasıtalarla hazır bulundurulmuşlar

dir. Yangının gösterdiği genişleme istidadı karşısında mevcut itfaiye grubu için hazır bulundurulmuşlar

Milliyet, 10 Eylül 1933

Cumhuriyet, 10 Eylül 1933

sakini ise Topçu Teğmen Faruk Bey'in eşi ile bir aylık bebekleridir. Faruk Bey yangın sırasında Maltepe'deki kışlada bulunurken konakta henüz lohusa yatağında yatan eşi, yangını farketmesi üzerine can havliyle bebeğini alarak kendisini ateşlerin arasından sokağa atmış, anne-bebek kapıdan çıkar çıkmaz alevler içerisindeki konak yerle bir olmuştur.

Açık Türbe Sokak 64 numarada başlayan yangın şiddetli poyrazın da etkisi ile kısa sürede sağlı sollu komşu binalara sirayet

ederek iki kola ayrılır. İtfaiye olay mahalline ulaştığında yangın artık sokağın karşısına da sıçramış rüzgârın da etkisiyle ilerlemeye devam ediyordu. Tamamen 2-3 katlı ahşap binalardan oluşan mahalle dokusu bir saat içerisinde bir alev denizine dönüşmüştür. İstanbul Belediyesi'nin Üsküdar İtfaiye Grubu canını da ortaya koyarak bir yandan ateşler içerisindeki evlerden mahalleliyi ve eşyalarını çıkarmaya bir yandan da ateşin diğer evlere sıçramasını engellemeye çalışır. Yangının gittikçe büyümesi üzerine Kadıköy İtfaiye Grubu'ndan takviye alındığı gibi bir

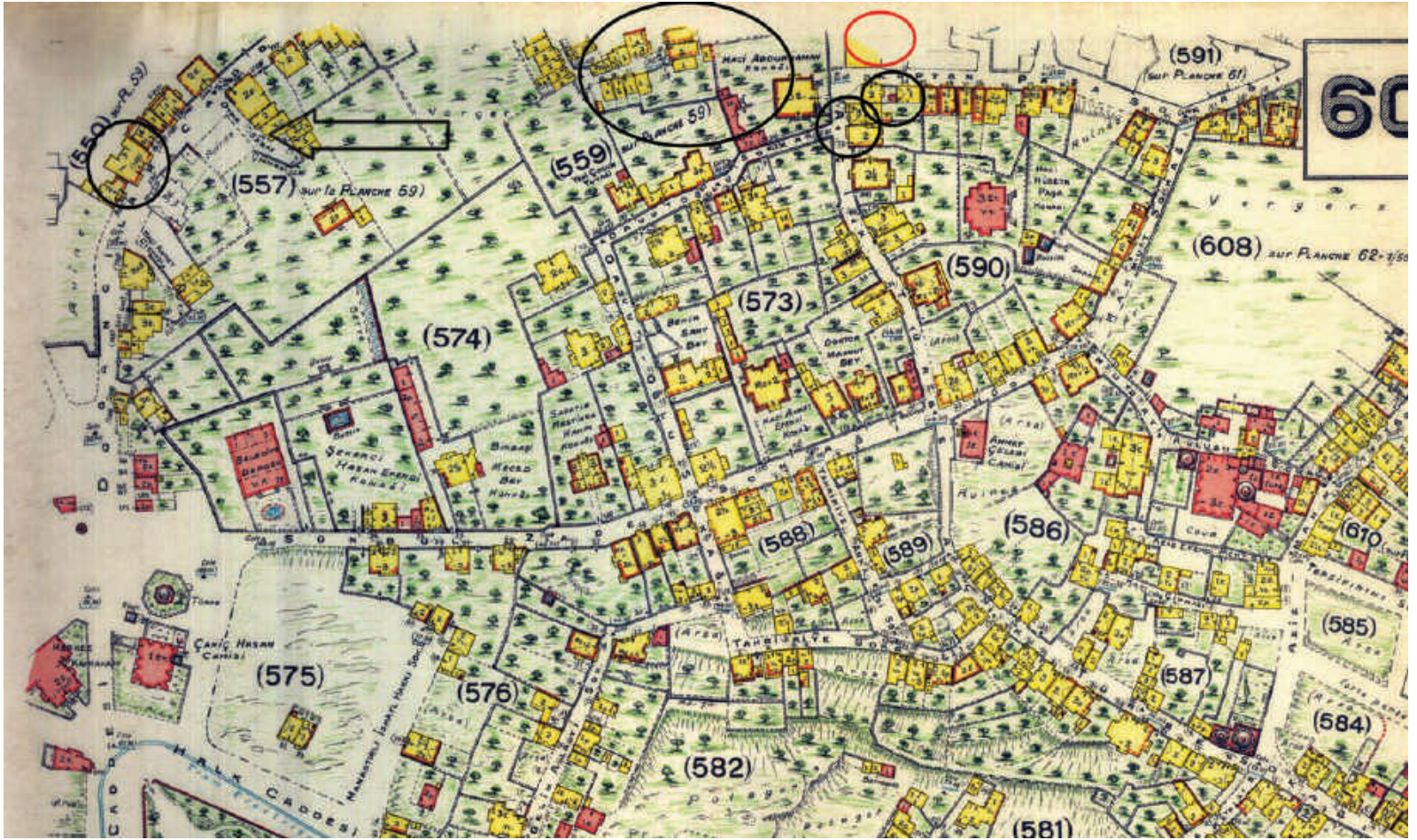

Osmanlı döneminde bir yangına mahalleli müdahale ediyor

afete dönüşebileceği endişesi ile Fatih İtfaiye Grubu'na ait 4 motorlu araç da arabalı vapur ile Üsküdar'a hareket etmiştir. Tüm bu tedbirlere rağmen yangın üçüncü bir kol olarak Davutoğlu Sokağı'na kadar uzanmış, buradaki evlerin harabiyeti ile kendine daha fazla yol bulabilmiştir. Kuvvetli poyraz, ateşi öyle bir savurmuştur ki arada 300 metre kadar açık alan olmasına rağmen yangından Doğancılar Caddesi Hacı Ahmet Çıkmazı'ndaki dört ev de nasibini almıştır. Kıvılcımlar ve köz ateşler Salacak'ta bir evi de tutuşturmuşsa da kısa sürede söndürülmüştür.

Yanan evlerini çırpına çırpına seyreden kadınlar, korkudan ağlayan çocuklar arasında bir kısım halk da "mal canın yongasıdır" fehvasınca kurtarabildiği eşyalarını bir tarafa yığmış, herhangi bir olumsuz olaya karşı takviye polis kuvvetleri ile Selimiye Kışlası'ndan bir kıta asker gereken tedbirleri almışlardır. Üsküdar Kaymakamı İzzettin Bey ile İtfaiye Müdürü İhsan Bey de yangın sahasına gelerek yerinde inceleme yapmışlardır. İki saat kadar süren yangın neticesinde Açık Türbe Sokağı'nda beş çatı altında ikisi büyükçe konak olmak üzere sekiz ev, Davutoğlu Sokağı'nda yedi çatı altında dokuz ev, Doğancılar Sokağı'nda ise üç çatı altında dört ev olmak üzere toplam yirmi bir hane kül olmuştur. Eşyalarla birlikte

9 Eylül 1933 Üsküdar Açık Türbe Yangını

Jacques
Pervititch
Tarafından
Ağustos 1931'de
Hazırlanan 60
Pafta Numaralı
Üsküdar
Haritasında
Yangının
Başlangıç
Noktası ve
Yayılm Sahası

zarar 200.000 liranın üzerindedir. Şüphesiz kayıpların en acısını yaşayanlardan biri de Florinalı Nazım Bey'dir. Kütüphanesinin yanı sıra bütün ömrü boyunca biriktirdiği otuz altı çuval evrakı ve hatıratı yanan edib, gazetecilere verdiği mülakatta "Otuz senelik eserlerim ve hayatım mahvoldu. Bir milyon liralık servetim yansaydı bu ıstırap ve elemi duymazdım" demiştir. Yangının söndürülmesinden sonra ilk ateşin çıktığı konakta ikamet eden Sıdika Hanım sorgulanmak üzere karakola götürülmüş ifadesi alındıktan sonra yangının dikkatsizlik

nedeniyle çıktığının anlaşılması üzerine serbest bırakılmıştır.

Üsküdar yangınlarının ilginç bir ortak noktası İstanbul tarafındaki Üsküdarlıları da heyecanlandırmasıdır. Her Üsküdar yangınında olduğu gibi bu yangında da Üsküdar üzerindeki yangın dumanlarını gören Üsküdarlılar kendi mahallerinin durumunu öğrenebilmek için vapur ve sandallara hücum etmişlerdir. Öyle ki tarifesine göre 17.45'de kalkması gereken Eminönü-Üsküdar vapuru 17.32'de

Osmanlı döneminde bir yangını takip eden mahalle halkı

kapasitesinin iki katı yolcu ile kalkmıştır. Yolcular kaptana vapurun yangın yerine daha yakın olan Salacak tarafına demirlemesi için baskı yapmasına rağmen Vapur Üsküdar Meydanı'na yanaşmıştır.

Itfaiye ekiplerinin büyük çabası sayesinde yangının Üsküdar'ın diğer mahallelerine yayılması engellenmiştir. Üsküdar İtfaiye Grubu'ndan Tefvik Efendi ateşin ilerlemesinin önüne geçmek için bir binanın tavanını yıkarken başına alevler içinde bir kütük düşmüş ağır surette yaralanmıştır. Yine bu uğurda Kadıköy İtfaiye Grubu'ndan hortumcu Hakkı Efendi düşen saçağın altında kalmış, mahalle bekçilerinden Mehmet Yaşar Efendi itfaiyeye yardım etmeye çalışırken kolundan yaralanmıştır. Polis Şaban Efendi ise yanmakta olan bir

evin ikinci katında bulunduğu sırada bu kat çökmüş kendisi de aşağıya düşerek yaralanmıştır. Yangın nedeniyle yaşanan tek can kaybı ise Üsküdar Paşakapısı Hapishanesi Müdürü Baha Beyin 81 yaşındaki babası Tahsin Bey'in evinin yangını görmeye dayanamayarak geçirdiği kalp krizidir

Kaynakça

Akşam, 10.09.1933
Akşam, 14.09.1933
Cumhuriyet, 10.09.1933
Cumhuriyet, 11.09.1933
Cumhuriyet, 12.09.1933
Milliyet, 10.09.1933
Milliyet, 11.09.1933
Milliyet, 12.09.1933
Vakit, 10.09.1933
Vakit, 11.09.1933

Ali Bulut

Ahmed Şevki

Şehir ve İstanbul

Giriş

Türkçedeki “şehir” karşılığında Arapçada çoğunlukla “medîne” kelimesi kullanılır. Bu kelimenin kökeni “yerleşmek, ikamet etmek” anlamındaki “medene” ya da “yönetmek” ve “mâlik” olmak anlamındaki “dâne” fiilidir.¹ Dolayısıyla medîne lafzının yerleşim ve yönetimle yönü bulunmaktadır. Türkçedeki medeniyet kelimesi de Arapçadaki medîne’den türemiştir. Yine “belde”, “mısır” ve “karye” (özellikle Kur’ân’da) kelimeleri de Arapçada şehir anlamında kullanılmaktadır.

Arap edebiyatında şehir üzerine yazılmış ürünler özellikle de şiir olanlar oldukça çoktur. Şehirler özellikle de Abbasiler döneminden itibaren şiirlerin konusu olmuştur.² Şairler şehirle kurdukları duygusal bağı şiirlerine konu edinmişlerdir. Bu duygusal bağ bazen sevindirici bazen de hüzünlü olmuştur. Şairler şehirden bazen övgüyle bazen de yergiyle bahsetmişler, yine birçoğu ayrı düştüğü ya da sevdiği şehre olan özlemini şiir yoluyla dile getirmiştir.

Abbasilerden önce câhiliye şiirine bakıldığında şehirden ziyâde bir yurdun yıkıntı ve kalıntılarından bahsedilir. Şairin çocukluğundan itibaren yıllarını geçirdiği, sevgilisiyle birlikte yaşadığı mekândan ve onun kalıntılarından söz edilir. Bu kalıntılara bakılarak geçmişe, sevgiliye ve onun yurduna olan özlem ve hasret dile getirilir.

Meselâ Câhiliye şairlerinden Züheyr b. Ebî Sülmâ Muallaka’sının başında sevgilisinin yaşadığı yurtla ilgili duygularını şöyle ifade eder:

İstanbul

Hangi güzel bahçelere uğrayarak
götürüyorsun bizi
Hangi bahçede durup
indireceksin bizi
Yavaş yavaş git ey vefakâr gemi
Bizi bu yerlere getirdin, artık
sen serbestsin.

بِحَوْمَانَةِ الدَّرَّاجِ فَالْمُتَنَلِّمِ
مَرَّاجِيعِ وَشِمِّ فِي نَوَاشِرِ مِعْصَمِ
وَاطْلَاوُهَا يَنْهَضْنَ مِنْ كُلِّ مَجْتَمِ
فَلَأَيَّا عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَوَهُمِ
وَنُؤْيَا كَجِدْمِ الحَوْضِ لَمْ يَتَنَلِّمِ
أَلَا أَنْعَمَ صَبَالِدًا أَيُّهَا الرَّبُّعِ وَاسْلَمِ

أَمِنْ أُمَّ أَوْفَى دِمْنَةً لَمْ تَكَلِّمِ
وَدَارًا لَهَا بِالرَّقَمَتَيْنِ كَأَنَّهَا
بِهَا الْعَيْنُ وَالْأَرَامُ يَمْشِينَ خَلْفَهُ
وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عِشْرِينَ حِجَّةً
أَنَافِي سَفَعًا فِي مُعَرَّسِ مَرْجَلِ
فَلَمَّا عَرَفْتُ الدَّارَ قُلْتُ لِرَبْعِهَا

(Sevgilim) Ümmü Evfâ'dan mı kalmıştır Havmânetü'd-Derrâc ile Mütesellem arasındaki bu suskun kalıntı?

Onun Rakmateyn bahçelerinde, kalıntıları kolun iç tarafında ve bilekte yenilenen dövmeyle andıran bir yurdu daha vardır.

O terk edilmiş yurttan şimdi iri gözlü yaban sığırları ve beyaz ceylanlar art arda yürümekte, yavruları da süt emmek için göğüslerinin altında zıplayıp durmaktadır.

Bir kez daha durdum orada yirmi yıl sonra, iyice bakınca tanıdım evi zor bela.

Gördüm kazanların yerindeki kararmış ocak taşlarını, bir havuz dibi gibi henüz kaybolmamış arkları.

Tanıyınca dedim ki onun evine: Hayırlı sabahlar, esen ve şen ol ey hâne.³

20. asra gelindiğinde de birçok şair, şehirleri şiirlerine konu edinmiştir. Bunlardan birisi de Mısırlı şair Ahmed Şevki'dir.

Ahmed Şevki Şehir ve İstanbul

Ahmed Şevkî

Ahmed Şevkî, 1868 yılında Kahire’de doğdu ve burada yaşadı. Anne tarafından dedesi Ahmed Halim en-Nicdelî, Niğde’den göç etmiş bir Türk’tür.⁴ Kahire’de yarım bıraktığı hukuk tahsilini tamamlamak üzere 1888’de Fransa’ya gitti. Bu sayede Batı edebiyatını yakından tanıma imkânı bulmuş oldu. Tahsili sırasında İngiltere ve Cezayir’i gezdi. 1927 yılında eş-Şevkiyyât isimli şiir divanının 1. cildini yeniden düzenleyip yayımlamasının ardından Mısır’da yapılan bir törenle kendisine Emîru’ş-şuarâ (Şairlerin sultanı) unvanı verildi. Şiirleri dört cilt hâlinde eş-Şevkiyyât isimli eserinde toplandı.⁵

Ahmed Şevkî 13 Ekim 1932’de Kahire’de vefat etti ve resmi törenle defnedildi.⁶

Ahmed Şevkî ve Şehir

Şehir, Ahmed Şevkî’nin şiirlerine de konu olmuştur. O, şiirlerinde şehirleri bazen özlemle, bazen hüznle ele alır. Bazen zelzele, kaza vb. sebeplerle şehirler üzerine mersiye türü şiirler de söylemiştir. Şiirlerinde birçok şehri zikretmiştir. Biz burada onun Tokyo, İskenderiyye, Şam, Edirne ve geniş olarak da İstanbul’a dair söylediği şiirlerden derlediğimiz mısralarına yer vereceğiz.

Tokyo

Tokyo ve Yokohama şehirlerinde meydana gelen depremin ardından şu beyti söylemiştir:⁷

قَفْ بِطُوكْيُو وَطُفْ عَلَى يُوكُهَامَه
وَسَلِ الْقَرِيَّتَيْنِ: كَيْفَ الْقِيَامَةُ؟

*Tokyo’da dur, Yokohama’yı dolaş
Her iki şehre sor: Nasıl kıyamet?*

İskenderiyye

Ahmed Şevkî, Nil Şairi lakaplı Hafız İbrahim’in vefatı üzerine yazdığı mersiyesinde onun vefatından dolayı birçok şehrin üzüntüde olduğunu söyler. Mersiyesinin matlaında Mısır’ın İskenderiyye şehrini hikmet, şiir ve güzel sanatların yatağı olarak niteler.⁸

Tokyo depremi

İskenderiye

إِسْكَندَرِيَّةُ يَا عَرُوسَ الْمَاءِ نَشَأَتْ بِشَاطِئِكَ الْفَنُونَ جَمِيلَةً

*İskenderiye! Ey Akdeniz'in gelini, bilge ve şairlerin beşiği!
Güzel sanatlar senin sahilinde yetişmiş, berrak semanda gelişmiştir.*

Şam

Onun şehir üzerine söylediği bir başka şiir Osmanlı'nın ilk uçak kazasından sonradır. 1913 yılında Yüzbaşı Mehmet Fethi Bey ve Üsteğmen Sadık Bey uçakla İstanbul'dan Şam'a giderler. Oradan da Kudüs'e giderken uçakları Taberiyye'de düşer ve şehit olurlar. Bu iki asker Türk havacılık tarihinin ilk şehitleridir. Bu olaydan sebebiyle Muğla'nın Beş Kaza (Meğri) ilçesine Fethiye ismi verilir. Bu olay Osmanlı coğrafyasında büyük bir hüznü sebep olur. Mısırlı şair Ahmed Şevkî de Şam'ın yaşadığı hüznü şu şiiriyle ifade etmiştir:⁹

فَتَحَّ أَعْرُ عَلَى السَّمَاءِ جَمِيلُ
مَلْهُوفَةً، لَمْ تَدْرِ كَيْفَ تَقُولُ
بَيْنَ الْجَدَاوِلِ وَالْعُيُونِ دُبُولُ
وَبِكُلِّ حُزْنٍ رِنَّةٌ وَعَوِيلُ

يَا أَيُّهَا الشُّهَدَاءُ، لَنْ يُنْسَى لَكُمْ
هَلَعَتْ دِمَشْقُ وَأَقْبَلَتْ فِي أَهْلِهَا
مَشَتْ الشُّجُونُ بِهَا، وَعَمَّ غِيَاظُهَا
فِي كُلِّ سَهْلٍ أَنَّةٌ وَمَنَاخَةٌ

Ahmed Şevki Şehir ve İstanbul

*Ey şehitler! Bu gökteki parlak ve güzel fethiniz unutulmayacak
Şam, halkıyla birlikte bu acıya dayanamayıp koşuşturdu, ne diyeceğini bilemedi
Hüzün aldı başını gitti, dereler ve pınarlar arasında her yer soldu gitti.
Her ovada bir inilti ve feryat, her üzüntüde ise bir çılgılık ve bağırışma vardır.*

Edirne

Yine o, 1913 yılında Edirne'nin Bulgarlar tarafından işgal edilmesi sebebiyle yaşadığı hüznü bir kasidesiyle ifade etmiş, Edirne'yi "Yeni bir Endülüs" olarak nitelemiştir. Bu uzun kasidesinin bazı beyitlerinde şöyle demiştir:¹⁰

هَوَتْ الْخِلَافَةُ عَنْكَ وَالْإِسْلَامُ
طُوِيَتْ وَعَمَّ الْعَالَمِينَ ظَلَامُ
هَذَا يَسِيلُ وَدَاكَ لَا يَلْتَأُمُ
دُفِنَ الْبِرَاعُ وَغُيِبَ الصَّمْصَامُ
يَوْمًا وَيَبْقَى الْمَالِكُ الْعَلَامُ

يَا أُخْتِ أَنْدُلُسِ عَلَيْكَ سَلَامُ
نَزَلَ الْهَيْلَالُ عَنِ السَّمَاءِ فَلَيْتَهَا
جُرْحَانِ تَمْضِي الْأُمَّةُ عَلَيْهِمَا
بِكَمَا أُصِيبَ الْمُسْلِمُونَ وَفِيكَمَا
صَبْرًا أَدْرَنَةُ كُلُّ مُلْكٍ زَائِلٌ

*Sana selam olsun ey Endülüs'ün kardeşi!
Hilafet ve İslam senden uzaklara gitti*

*Hilal gökyüzünden indi, ah keşke
Gök dürülseydi de karanlık bürüseydi her yeri*

*İki büyük yara ki bunları ümmet yaşıyor
Biri hâlâ akıyor, diğeri ise hiç kapanmıyor*

*Müslümanlar yaşadı sizinle iki büyük musibeti
Kalem toprağa gömüldü, kılıç defnedildi¹¹*

*Sabret ey Edirne! Her mülk yok olacaktır
Sadece mülkün sahibi ve her şeyi bilen Allah kalacaktır*

İstanbul

Ahmed Şevkî, 1891'de Paris'ten Mısır'a dönüşte uğradığı İstanbul'da¹² bir süre Sultan II. Abdülhamid'in misafiri olur. Bu süre zarfında İstanbul'u gezer. O, şiirlerinde İstanbul, Boğaziçi (Busfûr) ve Göksu'ya yer verir. İstanbul'dan Âsitâne ve Furûk adıyla bahseder.

Şam

Edirne

O, İstanbul'a girişinde Boğaziçi'ni görünce hayran kalmış ve şu beyitle başlayan bir şiir söylemiştir:¹³

وَفِي أَيِّ الْحَدَائِقِ تَسْتَقِرُّ
بَلَعْتَ بِنَا الرُّبُوعَ فَأَنْتَ حُرٌّ

عَلَى أَيِّ الْجَنَانِ بِنَا تَمُرُّ
رُويْدًا أَيُّهَا الْفُلُكُ الْأَبْرُّ

*Hangi güzel bahçelere uğrayarak götürüyorsun bizi
Hangi bahçede durup indireceksin bizi
Yavaş yavaş git ey vefakâr gemi
Bizi bu yerlere getirdin, artık sen serbestsin.*

İstanbul'la ilgili olarak şöyle demiştir:¹⁴

*İşte doğa! Dur ey yolcu! Sana Yüce Allah'ın en güzel yapısını göstereyim.
Ben onu, tahtının üstünde ihtişam, konvoy ve hizmetçiler içinde giden Belkıs'a benzettim.
Ey Konstantin'in arşı! Geçmiş zamanlarda erişemediğin bir konuma eriştin.
Furûk (İstanbul) yüksek mertebeli en mahir avcunun (sultanın) yönetiminde diğer başkentleri
geçip yükselmiştir.
Furûk (İstanbul) Boğaziçi'ndeki güzelliğini geceleyin almış, gökteki yıldızlar gibi parlamıştır.*

Şevkî'nin İstanbul'la ilgili bir başka şiiri de 17 beyitlik Vedâu Furûk (İstanbul'a Veda) kasidesidir. Bu kasidenin bazı mısraları şöyledir:

İstanbul tarihi yarımada

تَجَلَّدَ لِلرَّحِيلِ فَمَا اسْتَطَاعَ
عَسَى الْأَيَّامُ تَجْمَعُنِي فِيهِ
أَلَا لَيْتَ الْبِلَادَ لَهَا قُلُوبٌ
وَلَيْتَ لَدَى فُرُوقٍ بَعْضَ بِيٍّ
أَمَا وَاللَّهِ لَوْ عَلِمْتُ مَكَانِي
حَوْتٌ رِقِّ الْقَوَاصِبِ وَالْعَوَالِي
سَأَلْتُ الْقَلْبَ عَنِ تِلْكَ اللَّيَالِي
فَقَالَ الْقَلْبُ بَلْ مَرَّتْ عَجَالًا
هُوَ أُوْكَ وَالْعُيُونُ مُفَجَّرَاتٌ
وَدَالَمَ جَنَّةَ الدُّنْيَا وَدَالَمَ
أَرَى الْعَيْشَ افْتِرَاقًا وَاجْتِمَاعًا
-كَمَا لِلنَّاسِ- تَنْفَطِرُ التِّيَالَمَ
وَمَا فَعَلَ الْفِرَاقُ عَدَاةَ رَمَلٍ
لَأَنْطَقَتِ الْمَآذِنَ وَالْقِلَالَمَ
فَلَمَّا ضَفُنْتُهَا حَوْتِ الْبِيرَالَمَ
أَكُنُّ لَيْلِيٍّ أَمْ كُنُّ سَلَامَ
كَدَقَاتِي لِذِكْرَاهَا سِرَالَمَ
كَفَى بِهِمَا مِنَ الدُّنْيَا مَتَالَمَ

*Ayrıliğa tahammüle çalıştım ancak boşuna.
Elveda ey dünyanın cenneti elveda!*

*Belki günler beni yine kavuşturur sana,
Çünkü bana göre hayat ayrılık ve kavuşma.*

*Ah keşke şehirlerin de bir yüreği olsaydı
İnsanları gibi özlemle yanıp tutuşsaydı.*

*Keşke bazı üzüntülerim İstanbul'da kalsaydı
Sabahki ayrılık bana bu kadar dokunmasaydı.¹⁵*

*İstanbul nerede olduğumu şayet bilseydi
Elbette minareleri ve surları dile getirirdi*

*Ondadır kılıç ve mızrakların inceliği
Ben misafir olunca hem de oldu kalemi*

*Kalbime sordum o güzel geceleri
Acaba onlar gece miydi yoksa birkaç saat mi?*

*“Bilakis çok çabuk geçti” dedi bana
Hızlıca atması gibi nabzımın onu hatırladığımda*

*Hayranım havana ve coşkun pınarlarına
Bunlar dünyalık meta olarak yeter insana*

Ahmed Şevkî İstanbul'da Göksu deresini de gezer. Buranın doğal güzelliğine hayran kalır ve bunu şiiriyle ifade eder. Onun Göksu şiirinin bazı mısraları şöyledir:

فليس سواك للأرواح أنسُ
ويَنسجُ للرُّبى حُلاًّ وَيَكُمِدُ
أناملُ تَنثُرُ العِقِيانَ حَمْسُ
وفي آذانها قُرْطٌ وسَلْسُ
يَسُرُّ النَّاطِرِينَ، ونارَ رَأْسُ

تَحِيَّةَ شَاعِرٍ يَا مَاءَ جَكُودُ
عَشِيَّتُكَ وَالْأَصِيلُ يَفِيضُ تَبْرًا
وتذهب في الخليج له وتأتي
وفي جيد الخميّة منه عِقْدُ
وَلَأَلَاتِ الْجِبَالِ فَضَاءً سَفْحُ

*Sana bir şairden selam ey Göksu!
Ruhumuz için senden başka bir ferahlık yok doğrusu.*

*(Göksu) sana geldim, güneş ışıkları altın saçıyor
Yüksek tepelere güzel elbiseler dokuyup giydiriyor.*

Ahmed Şevki Şehir ve İstanbul

Sanki beş parmak altın saçıyormuş gibi körfeze akıyorsun.

*Göksu takılmış bir süstür ağaçların boyunlarına,
Bir küpedir, bir gerdanlıktır kulaklarına.¹⁶*

*Dağları parıldadı, yamaçları aydınlandı
Mutlu eder bakanları, tepeleri de nurlandı*

Yazımızı Ahmed Şevki'nin gençlere vatan sevgisini tavsiye ettiği uzun şiirinden bir iki mısrayla bitirelim. O şöyle der:¹⁷

مَنْ يَخْنُ أَوْطَانَهُ يَوْمًا يُخْنُ كُنْ إِلَى الْمَوْتِ عَلَى حُبِّ الْوَطَنِ

*Ölene kadar vatan sevgisiyle dur
Vatanına ihanet eden bir gün ihanet bulur*

Dipnotlar

- 1 İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr vd, Dâru'l-Meârif, Kahire ts, "dâne", "medene".
- 2 Mahmud Ahmed Abdulgaffar, "Süretü'l-Medîne fi'ş-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-Hadîs fi Mısır el-Merhaletü'l-Kılâsikiyye", Korean Association of Arabic Language Literate, s. 16.
- 3 Muallakat Yedi Askı, nşr. Şerafettin Yaltkaya, MEB Yay, İstanbul 1989, s. 80-81; Yedi Askı, nşr. Nurettin Ceviz vd, Ankara Okulu, Ankara 2004, s. 59.
- 4 Yusuf Uralgiray, "Ahmed Şevki", Doğu Dilleri, 1970, Cilt: I, Sayı: 4, s. 213; Zeki Tekin – İsmail Kırmızı, "Mısır'da Osmanlı Hayranı Bir Entelektüel: Ahmed Şevki ve Fikirleri", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, Vol. 2, No. 4, November 2013, s. 118.
- 5 Ramazan Şeşen, "Ahmed Şevki", DİA, II. 137.
- 6 Şeşen, a.g.e., II. 137.
- 7 Uralgiray, a.g.e., s. 218.
- 8 Abdulgaffar, a.g.e., s. 24.
- 9 Abdulgaffar, a.g.e., s. 23.
- 10 Ahmed Şevki, Dîvânu Şevki, nşr. Ahmed Muhammed el-Ûfi, Nahdatü Mısır, Kahire ts, I, 385-394; Hüseyin Yazıcı, "Mısırlı Bir Arap Şairi Ahmed Şevki ve Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid", İlmî Araştırmalar IV, İstanbul 1997, s. 190-191.
- 11 Kalem: Endülüs'ün ilim ve kültür merkezi olması. Kılıç: Edirne'nin serhat şehri olması. Bkz. Tekin –Kırmızı, a.g.e., s. 133.
- 12 Yazıcı, a.g.e., s. 180.
- 13 Uralgiray, a.g.e., s. 229.
- 14 Şevki, a.g.e., I, 102.
- 15 Ahmet Kazım Ürün, "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkif'te Ortak Unsurlar", Nüşa, Yıl 2, Sayı 7, s. 95.
- 16 Ürün, a.g.e., s. 94-95.
- 17 Abdulgaffar, a.g.e., s. 29.

